

בין המערכות 19



יוני - יולי 2022

יוצא לאור על ידי "מערכות", בית התוכן המקצועי של צה"ל לצבא ולביטחון לאומי

www.maarachot.idf.il

תוכן עניינים:

"האימון שלהם יהיה ישר ברטוב" / תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל / 02.06.2022

ישראל, סודאן ודרום סודאן מציגות: מהפך? / סא"ל גל עשהאל, הפרקליטות הצבאית, מב"ל

13.06.2022 מ"ט / מחזור

מה עצר את התמרון היבשתי הרוסי בחודשיים הראשונים למלחמה? / ד"ר אייל ברלוביץ' /

16.06.2022

האתיקה של בחירת רמטכ"ל / פרופ' אסא כשר / 23.06.2022

"חופשת הורות" לאבות – מנוף לשוויון הזדמנויות מגדרי / סא"ל תאה שליט פרקליטת מחוז

צפון וסא"ל ג'ני לובובסקי רע"ן חר"פ / 04.07.2022

על גבורה וטרגדיה – הצנחנים הרוסים בקרב גוסטומל / ד"ר אייל ברלוביץ' / 07.07.2022

כבר לא "אי": החשיבה מחדש על התפיסה העצמית של ישראל בעקבות הסכמי אברהם /

אאל"ם סמיון גמבורג, אל"ם אריאל שימה ואל"ם יאיר פלאי / 11.07.2022

רכב קרבי יבשתי בלתי מאויש – שרידות, מבצעות ורצף לחימה / סא"ל (מיל') מקסי י' בלום /

18.07.2022

צבאות יבשה מחפשים משמעות / ד"ר אייל ברלוביץ' / 21.07.2022

החלטה לא מושלמת בזמן עדיפה על פתרון מושלם באיחור / סרן (מיל') גל פרל פינקל /

27.07.2022

"האימון שלהם יהיה ישר ברטוב"

תא"ל (מיל) ד"ר מאיר פינקל, ראש תחום מחקר במרכז דדו 02.06.2022

חומת מגן אימונים תכנון בין מדרגי גאות ושפל כשירות

כיצד הניסיון המבצעי שצברו הכוחות הסדירים והכשירות הבסיסית של כוחות המילואים, אפשרו לצה"ל לנצח במבצע "חומת מגן" למרות ההכנות המוגבלות בדרגי המטכ"ל והפיקוד?



הרמטכ"ל במבצע, רא"ל (מיל) שאול מופז, יחד עם מפקד פקמ"ז דאז, אלוף (מיל) יצחק איתן, מאו"ג איו"ש דאז, אלוף (מיל) יצחק ג'רין) גרשון ומח"ט גולני דאז, תא"ל (מיל) משה (צ'יקו) תמיר

צה"ל ניצח במבצע "חומת מגן", ובמלאת עשרים שנים למבצע נערכות פעולות תיעוד, למידה ומורשת. מאמר זה מנסה להוסיף למאמץ הלמידה. במאמר שתי טענות. הראשונה – בשונה מהנרטיב המבוסס על סיפורי המפקדים הבכירים ולפיו צה"ל התכונן למבצע, הפעולות בדרג המטכ"ל והפיקוד – התכנון האופרטיבי, הכוונת אימוני הכוחות, השתלמויות תורתיות, הכנות מודיעיניות של השטח – היו מוגבלות ביותר. השנייה – צה"ל הצליח במבצע למרות פערים אלה, מכיוון שכוחות היבשה הסדירים צברו ניסיון מבצעי בחודשים לפני המבצע וכוחות המילואים היו ברמת כשירות בסיסית גבוהה באופן יחסי, שאפשרה לרובם הגדול להסתגל לדרישות שדה הקרב ולהשיג כשירות מבצעית באמצעות למידה ואלתור. כמו כן, ניתן לזהות שני קווים המחברים בין מבצע "חומת מגן", מלחמת יום הכיפורים לפניו ומלחמת לבנון השנייה ומערכת "צוק איתן" אחריו: הראשון הוא הפערים בידע הטקטי של כוחות היבשה טרם העימות, והשני הוא ההצלחה למרות פערים אלה בשלושה מארבעת המקרים (החריגה היא מלחמת לבנון השנייה).

לקח חשוב מחומת מגן הוא ש"תעודת הביטוח" מפני התופעה השכיחה של פערי מידע ומודיעין לפני עימות היא בעיקר מיומנות גבוהה של הכוחות, שתאפשר להם להתגבר על פערים שתמיד יהיו בין האימונים לקראת הלחימה ובין תנאי הלחימה בפועל, להסתגל למצב החדש, ולנצח.

לצורך המאמר נדרשות שתי המשגות. הראשונה – מה מוגדר כ"הכנות בדרג המטכ"ל והפיקוד"? כאן מדובר בכמה מרכיבים: תכנון בין-מדרגי (מטכ"ל-פיקוד-אוגדות) שתוצרו הוא תוכנית מוסכמת; תרגול התוכנית

בתרגילים פיקודיים או מטכ"ליים ומשחקי מלחמה; קיום השתלמויות מקצועיות להפצת ידע רלוונטי לכלל הכוחות האמורים ליישם את התכנון; הכוונת אימונים והקצאת משאבים לתרגול הכוחות הרלוונטיים; מאמץ איסופי להכנת תשתית מודיעינית עדכנית; השלמת מלאים ואמצעי לחימה ייעודיים, אם יש כאלה.

ההמשגה השנייה עוסקת בכשירות הכוחות: כשירות בסיסית, היא הכשירות של הפרט, צוות הטנק או הכיתה, המחלקה והפלוגה במטלות קרביות חד-חיליות וכשירות בדרגי הפלוגה, הגדוד והחטיבה להפעיל צוותי קרב משולבים של חי"ר, שריון, הנדסה וארטילריה. בתקופה המדוברת, הכשירויות הבסיסיות היו במתאר לחימה בשטחים פתוחים. כשירות מבצעית היא התוספת הנדרשת כדי ליישם את הכשירות הבסיסית בתנאי לחימה קונקרטיים. בתקופה המדוברת, הכשירויות המבצעיות היו הפעלת קרב משולב של חי"ר, שריון, הנדסה ומסוקים בלחימה בשטחים בנויים.

ההכנות בדרג המטכ"ל והפיקוד למבצע "חומת מגן"

ההכנות לפני פרוץ ארועי "גאות ושפל" באוקטובר 2000 שהובילו הרמטכ"ל רא"ל שאול מופז ומפקדי הפיקוד אלוף משה יעלון ואלוף יצחק איתן לאור התרעת אמ"ן בהקשר הסלמה צפויה, הוכיחו את עצמן ונכתב עליהן בעבר. מופז החליט על שנת 2000 כשנת מוכנות לעימות עם הפלסטינים והיטה משאבים במסגרת תוכנית "קסם המנגינה". פיקוד המרכז פיתח שיטות לחימה להתמודדות עם הפס"ד בנוכחות אמל"ח, והן הונחלו לכוחות באמצעות השתלמות פיקודית. נערך משחק מלחמה מטכ"לי "הילוך קדמי" ועוד.¹

צה"ל הגיע מוכן והפלסטינים הופתעו ממוכנות זו. אולם מה קרה בין סוף 2000 לפרוץ מבצע "חומת מגן" במרס 2002, שבו תרחיש הלחימה היה לש"ב של צוותי קרב משולבים, ולא הפס"ד בנוכחות אמל"ח? מפקדים בכירים שילבו בזיכרונותיהם אמירות על ההכנות שבוצעו, אולם הם יוצרים חיבור, שגוי לטענתי, בין התקופה שלפני אוקטובר 2000 לתקופה שאחריה ועד מרס 2002. סגן הרמטכ"ל יעלון כתב כי: "שנים של מחשבה על המערכה ושל הכשרת הכוחות לקראתה הניבו פירות". בה בעת ציין כי: "צמחו יוזמות טקטיות נכונות, מלמטה למעלה. נמצאו פתרונות יצירתיים לבעיות הייחודיות הכרוכות בלחימה בשטח בנוי".² בדבריו יש סתירה פנימית מסוימת, מכיוון שהכשרת כוחות אמורה הייתה לפתור את אתגרי הלחימה בשטח הבנוי עוד לפני שהחל המבצע. ראש אמ"ן אלוף אהרן זאבי פרקש כתב כי המטכ"ל הבין את הצורך להשתנות לנוכח ההתרעות שנתן אמ"ן³ לקראת ספטמבר 2000 ומרס 2002. ההתרעה הראשונה אכן מתועדת, אבל עדות להתרעה השנייה שעליה כתב זאבי פרקש לא נמצאה בכתובים. עוד כתב כי "ביחומת מגן" לא היה מחסור במודיעין טקטי.⁴ פקודות המבצע ועדויות המפקדים מראים אחרת.

בריאיון לכתב העת **מערכות** לציון עשרים שנים למבצע נשאל מופז על מוכנות צה"ל למבצע, והוא ענה כי ההכנות היו אלה שצוינו מעלה בהקשר אירועי אוקטובר 2000, אשר עסקו בתרחיש של הפס"ד בנוכחות אמל"ח. עוד אמר כי בתקופה שלפני המבצע "סומנו" עשר חטיבות מילואים שיועדו להשתתף במבצע ואומנו לקראתו.⁵ הכנה כזו לא התרחשה בפועל. בספרו האוטוביוגרפי **המסע הישראלי שלי** כתב כי: "ההצלחה של 'חומת מגן' נבעה מההכנות ומהניסיון שנרכש בימי 'גאות ושפל', מהלקחים שנלמדו ויושמו".⁶ לדעתי מרכיב ההכנות היה מצומצם ביחס לניסיון שנרכש מהמבצעים.



היערכות צה"ל למבצע. צילום: דו"ץ

מה נעשה בפועל?

תכנון בין־מדרגי (מטכ"ל-פיקוד-אוגדות) שתוצרו תוכנית מוסכמת. ספרו של חוקר מחלקת היסטוריה ד"ר אוהד לסלוי על מבצע "חומת מגן" מציג בחלקו הראשון את התפתחות הלחימה במהלך "גאות ושפל" שלב אחר שלב, את המתחים בין הדרג המדיני לדרג המטכ"לי ובין הדרג המטכ"לי לדרג הפיקודי. רצון הדרג המדיני לקיים את התהליך המדיני מול הפלסטינים למרות האלימות שנקטו, הלחצים האמריקניים להצלת תהליך זה והצורך הצבאי לעצור את גל הטרור יצרו מתח גדול שנפתר בצורה של הגברה איטית של דפוס הפעולה הישראלי – כוחות גדולים יותר, פעולות שכרסמו בטאבו של כניסה לשטח A לאור יום, מבצעים ארוכים יותר ועוד. למרות ההסלמה בדפוס הפעולה הישראלי, הרעיון של כיבוש הערים לא נראה הגיוני. הפלסטינים נתפסו עדיין כשותפים ולא כאויבים, והיו כאלה שטענו טיעונים ברמה האופרטיבית – שלחימה במחנות הפליטים ובקסבות תביא לכמות גדולה של אבדות לכוחותינו.⁷

קשה לשים את האצבע במדויק על הסיבה, אבל בפועל התוצאה הייתה שתכנון של פעולה מבצעית רחבת היקף לכיבוש הערים הפלסטיניות, כדי לגדוע את גל הטרור, החל בפיקוד המרכז תחת השם "שדה אחר" ואחר כך "שדה המכפלה", אבל הוא לא הבשיל לכדי תוכנית מוסכמת בין־מדרגית. למשל מופז טען באוגוסט 2001: "בנסיבות הנוכחיות אין מקום לתרגל פעולה נרחבת ב־זמנית בכל שטחי A, ובהמשך, כאשר הדרג המדיני הנחה את צה"ל להכין תוכנית רחבה לכיבוש הערים הפלסטיניות, התגלעו חילוקי דעות בעניין הגדרת המשימות בין פיקוד המרכז שצייד בגישה מודולרית ומדורגת ובין אגף המבצעים שדבק בגישה הדרג המדיני.⁸ ההתקדמות האיטית בתכנון נבעה מכמה סיבות: ההתמקדות של צה"ל החל בספטמבר 2001 בהשלכות אפשריות של פלישה אמריקנית לעיראק;⁹ אי־אמונה שגם אם תהיה תוכנית לכיבוש הערים הפלסטיניות הדרג המדיני יאשר אותה;¹⁰ חילוקי דעות בנוגע למטרות המבצע בין פיקוד המרכז והמטכ"ל; וקשיים שנבעו מקשב ארגוני מוגבל לתכנון, תוך כדי לחימה בלתי פוסקת.

בשורה התחתונה, כשהוחלט על פעולה רחבת היקף לכיבוש הערים הפלסטיניות שדרשה להפעיל את רוב הכוחות הסדירים, שלוש מפקדות אוגדה ושבע חטיבות מילואים – לא הייתה בידי צה"ל תוכנית רב־מדרגית מוסכמת לכך. הפעלת היקף גדול של חטיבות מילואים שנכנסו לחימה ללא הכנה מקדימה, אלא על סמך העובדה שהתאמנו בשנה הקודמת, אך לא בהכרח לתרחיש לחימה זה, היא עדות מזווית אחרת לכך שהמטכ"ל לא תכנן מראש מבצע בהיקף רחב ולכן גם לא הנחה על הכנות ייעודיות אליו.

תוכנית המבצע שתוכננה בחופזה רבה, ולא תורגלה או תורחשה במשחקי מלחמה, כללה שגיאה יסודית כאשר כיבוש העיר שכם, "בירת הטרור", הוטל על אוגדת מילואים 720 – עיוות שתוקן לאחר שמא"ג איו"ש

תא"ל יצחק (ג'רי) גרשון ביקש שהעיר תועבר לגזרת אחריותו.¹¹ נראה ששגיאה תכנונית אחרת הייתה לפקוד על חטיבה 5 להשתלט על מחנה הפליטים בג'נין, כאשר חטיבת הנחל הייתה פנויה באותה עת.

תרגול התוכנית בתרגילים פיקודיים או מטכ"ליים ומשחקי מלחמה. בתקופה המדוברת לא היו משחקי מלחמה מטכ"ליים או פיקודיים שהתמקדו בכיבוש הערים הפלסטיניות, ולמרות הלחימה באיו"ש מיקוד התרגילים ב־2001 ותחילת 2002 היה שונה. התרגיל של פיקוד המרכז "קרן אור", שהתקיים באוגוסט 2001, התמקד בתרחיש של התמודדות עם צבא משלוח עיראקי המאיים על קו הירדן. בין תחילת התרגיל למפגש עם הכוח העיראקי, עסק צוות התכנון הפיקודי במיצוי הכוח שהוקצה לו לטפל באיום העיראקי, כדי לפעול במשך יממה (שכונתה "יממת הזהב") בשטחי A. בהכנות לתרגיל סיכם מופז: "אם נידרש לכיבוש ערים, נעדיף לטפל בערי תפר (טול־כרם וקלקיליה, מ"פ)".¹²

לפי אלוף (מיל') גרשון הכהן, שהיה רח"ט תוה"ד באותה תקופה, תרגיל אוגדה 340 בסתיו 2001 עסק בתרחיש של לחימה בסוריה. כאשר שאל מופז את מפקד פקמ"ז איתן מתי תתרגל האוגדה לחימה במרחב צפון השומרון, שבה תוכננה לפעול במקרה של עימות באיו"ש, נענה שהדבר יתרגל בתרגיל הבא.¹³ בינואר 2002 התקיים התרגיל המטכ"לי "אבני אש 7". תרחיש התרגיל היה רב־זירתי עם מיקוד בזירה הצפונית, והוא חזר על עיקרי התרחיש של התרגיל הפיקודי בהקשר הפלסטיני. בדיוני ההכנה שנעשו בפיקוד המרכז המסקנה הייתה: "בנסיבות הנוכחיות – של סד"כ מוגבל, היעדר לגיטימציה בין־לאומית לכיבוש השטח והנחיה מדינית מעורפלת – ההישג הצפוי מפעולה בשטחי A הוא בעיקר במישור התודעתי".¹⁴ תחת המיקוד בזירה הצפונית הגדיר המטכ"ל את זירות איו"ש ואזח"ע "מאמץ משני במגמת הכלה". סיפור המעשה תיאר הסלמה: סוריה רוצה לגרור את ישראל למלחמה אפילו במחיר הפסד שלה, לבנון אינה פועלת כמדינה, מצרים שומרת על הסכם השלום ומדינות המעגל השני מאפשרות סיוע עקיף לצבאות התוקפים את ישראל. כוח משלוח עיראקי מתחיל להתארגן בגבול סוריה־עיראק, הרשות הפלסטינית ממשיכה בלחימה מתוך כוונה לנתק צירים עיקריים, להטריד יישובים ולפגוע בתשתיות. הפעילות הפלסטינית שתורחשה הלכה והסלימה, אך לא הביאה את המטכ"ל לשינוי בהגדרת חשיבות הזירה.¹⁵ הכהן כתב כי השתתפותו בתרגיל של ראש הממשלה אריאל שרון, התייחסותו הנזעמת לדיווח כי "צה"ל מצליח להכיל את האירועים בגזרת איו"ש" ודרישתו להיכנס לערים ולמחנות הפליטים חוללו תפנית בחשיבת המטכ"ל.¹⁶ לסלוי כתב בספרו כי הרעיון המרכזי שעלה מהתרגיל היה הצורך ב"שטוש הצבעים", שעיקרו היה כי לא תהיה משמעות לצבעי השטחים (A, B, C) שהם תולדת הסכמי אוסלו.¹⁷

קיום השתלמויות מקצועיות להפצת ידע רלוונטי לכלל הכוחות האמורים ליישם את התכנון. לא היו השתלמויות פיקודיות או מטכ"ליות בהקשר לש"ב. בסיכום המבצע הצביע אמ"ץ על פער מרכזי: "מבנה הכוח והתאמה למשימות – מבנה וארגון, תו"ל, אימון לחימה בשטח צפוף, אמל"ח ייעודי".¹⁸ תו"ל ייעודי לעימות מוגבל נכתב בזרוע היבשה רק לאחר המבצע.

הכוונת אימונים והקצאת משאבים לתרגול הכוחות הרלוונטיים. לפני "חומת מגן" המטכ"ל או פיקוד המרכז לא הנחו את הכוחות להתאמן לקרב משולב הכולל חי"ר, שריון והנדסה. היחידות הסדירות לא עברו אימונים ללוחמת שטח בנוי בצורה יזומה, אלא צברו ניסיון חלקי מתוך המבצעים שביצעו – ניסיון שהקנה להם ביטחון עצמי ובה בעת נטע בבכירי בצבא ביטחון ביכולת הכוחות.

העדויות להיעדר הכשרה מקדימה ללש"ב רבות. ב־26 בפברואר 2002 ביקר מופז במפקדת חטיבה 35 שהייתה כבר בלחימה בפאתי מחנה הפליטים בלאטה. הרמטכ"ל חזר על כך שלכוחות אין ניסיון בלחימה בשטח בנוי, ורצוי שינצלו את הזמן לאימון מזורז ללחימה בשטח בנוי. תשובת מפקד הפיקוד, המאו"ג והמח"ט לרמטכ"ל הייתה שבפועל כל הכוחות כבר פרוסים בפאתי המחנה ונמצאים בלחימה,¹⁹ אי אפשר להוציא אותם לאימון, ולכן "האימון שלהם יהיה ישר ברטוב".²⁰

העדות של מג"ד 890 מחטיבת הצנחנים סא"ל אמיר ברעם על כך שערב המבצע אלתר אימונים בשטח בנוי באתר בנייה, היא אחת מיני רבות.²¹ מג"ד 12 מחטיבת גולני סא"ל אורן אבמן העיד: "לקראת סוף 2001 החטיבה עולה לתעסוקה מבצעית ברכס רמים. המפקדים והלוחמים לא יודעים כלום על איו"ש". הוא שלח מ"פים לחטמ"ר מנשה כדי ללמוד על המתרחש שם, וערך אימונים מוגבלים תוך כדי תעסוקה מבצעית.²² חטיבת הנח"ל עשתה תרגיל חטיבתי בטבריה על בסיס היכרות עם ראש העירייה, ומפקדי שריון רבים (ובכללם כותב המאמר) לא ביצעו מעולם אימון לש"ב עם כוחות חי"ר והנדסה כהכנות למבצע.

למרות מה שאמר מופז על הכנת עשר חטיבות מילואים, הרי שחטיבות המילואים שגויסו, שלרובן אכן הייתה תוכנית פעולה באיו"ש, לא התאמנו לסוג זה של לחימה אלא ללחימה בחזית הסורית. גודדי חטיבת חי"ר במילואים 5 שהיו במבצע תחת פיקוד ממלא מקום המח"ט אל"ם ידידיה הררי התאמנו באש, אך לא בלש"ב;²³ חטיבת מילואים 623 תחת פיקוד אל"ם יוסי בכר התאמנה באש בשטחים פתוחים ללא אימוני

לש"ב, אך המפקדים שלה למדו את לקחי החטיבות הסדירות מהמבצעים באיו"ש והטמיעו אותם. החטיבה התכוננה לפעול בטול"כרם ופעלה שם במבצע.²⁴ חטיבה 310 תחת פיקוד אל"ם רמי צור חכם עשתה אימונים גדודיים באש ותרח"ט, אך ללא אימוני לש"ב. היא התכוננה במשך זמן רב לפעולה בבית לחם ופעלה שם במבצע.²⁵ גדודי שריון במילואים מחטיבה 656 תחת פיקוד אל"ם אייל זמיר ביצעו ב־2001 תרגילים מלאים באש עד רמת תרג"ד. התרג"ד היה במתאר סורי, וביוזמת המח"ט כלל השתלטות על לש"ביית שיקגו בצאלים;²⁶ חטיבה 576 תחת פיקוד אל"ם אורן בן ג'וויה התאמנה בשנה שלפני המבצע באש במתווי תרגיל של זירה צפונית, וביוזמת המח"ט תרגלה "על יבש" בלש"ביית שיקגו. החטיבה ביצעה שלושה נהלי קרב על ערים שונות, כאשר נוהל הקרב השלישי על שכם התממש.²⁷ חטיבה 863 תחת פיקוד אל"ם אבי לוי תוכננה לפעול בגזרת רפיח ברצועת עזה, התאמנה לשם כך גם בלש"ב והופעלה בדרום הר חברון;²⁸ הגדיל לעשות מח"ט 408 אל"ם רון שכנר, שהייעוד האופרטיבי שלו היה ראמאללה. ביוזמתו, תרגלו פלוגות החטיבה אימון באש בלש"ביות של בסיסי הדרכה בדרום, היום האחרון של תרגיל החטיבה עסק בכיבוש באר שבע ואימוני הגדודים כללו את כיבוש מחנה צאלים. החטיבה לחמה בראמאללה, כפי שתכננה מראש.²⁹

המכנה המשותף לכל אימוני חטיבות המילואים הוא היעדר הנחיה מטכ"לית או פיקודית להתכונן ללש"ב, והרוב של מי שעשה זאת ערך ביוזמתו אימונים "יבשים" מוגבלים בהיקפם. לפי לסלוי, הכוונה הייתה שחטיבות המילואים יחזיקו שטחים שעליהן ישתלטו החטיבות הסדירות,³⁰ ואולי זו הסיבה להיעדר הכנות ייעודיות. בפועל כל חטיבות המילואים השתלטו על שטחים, למעט חטיבה 408 שהחליפה כוחות סדירים בראמאללה.



לוחמי צה"ל בפעילות מבצעית במוקטעה בראמאללה. צילום: דו"ץ

מאמץ איסופי להכנת תשתית מודיעינית עדכנית. מזווית המבט של המודיעין, העשייה בתקופה שקדמה למבצע התמקדה בשני היבטים. הראשון – מודיעין אסטרטגי לצורכי ניהול המו"מ מול הפלסטינים ולהבנת קבלת ההחלטות של יאסר ערפאת. השני – מודיעין לסיכול פיגועים, הן בתחומי איו"ש והן כאלה שיצאו מאיו"ש לשטחי ישראל. ההיבט החסר בעשייה המודיעינית היה מודיעין ללחימה בפלסטינים במסגרת כיבוש אפשרי של הערים. כפי שאמר מופז: "בג'נין הייתה לנו בעיה אחרת. לא היה לנו הרבה מודיעין. מכיוון שלא שלטנו בשטח, השב"כ וגם אמ"ן התקשו להפיק מודיעין על הנעשה בתוך הערים הפלסטיניות, במיוחד במחנות הפליטים ובשאר מקומות. חלק מההשתלטות הייתה כדי לאסוף מודיעין. לפני 'חומת מגן', אחוזי הסיכול נגד מתאבדים היו 30% אחרי חומת מגן זה הגיע ל-80–90 אחוזי סיכול. זו הייתה נקודת ההיפוך. מה שהפתיע אותנו ב'חומת מגן' זה ההיקף של הטרור המפלצתי הזה בתוך הרשות, בעיקר במחנות הפליטים ובערים".³¹

הכוחות נכנסו ללחימה עם מידע מוגבל ביותר בנוגע להיקף האויב והיערכותו. כך מעידים סעיפי המודיעין הכלליים מאוד בפקודות המבצע, כמו זו בפקודה של חטיבה 5 מאוגדה 340 לפני הקרב במחנה הפליטים ג'נין,³² ועדויות של מפקדי יחידות, בהם מח"ט הצנחנים אל"ם אביב כוכבי שאמר ב־2012 כי בתשובה לשאלתו את קציני המודיעין על סד"כ האויב בשכם נענה: "200 עד 2000".³³ אוגדה 98 שפעלה בטול־כרם ובקלקיליה ציינה בסיכום המטכ"ל של המבצע כי: "פגיעה בתשתיות הושגה באופן חלקי עקב: א. כיסוי מודיעיני חלקי ליעדים ומטרות בזמן אמת; ב. תגובה מודיעינית איטית, ללא תשתיות מודיעיניות", וכן סיבות מבצעיות כמו בריחת מבוקשים, יציאה חפוזה מהערים ואיסור הכניסה לבתי חולים.³⁴ מופז טען כי המענה לפערי המודיעין היה בהקמת מערך מודיעין השדה בזרוע היבשה,³⁵ אך לא ברור כיצד הקמת חיל שעסק בפיתוח יכולת איסוף חזותי בכוחות היבשה, אמורה הייתה לפתור בעיית מודיעין אקוטית שהאחריות עליה הייתה בידי מודיעין פיקוד המרכז ושהאיסוף לצרכיה היה בעיקרו איסוף יומינטי.

בסיכום ראשוני שנערך במטכ"ל למבצע במאי 2002 הציג אמ"ן את לקחיו מול המטכ"ל כי הפערים במבצע נבעו מ"חוסר בתו"ל לעימות מוגבל; היעדר תוכנית אופרטיבית מקדימה למבצע" ועוד. בעיקרי הלקחים הפנימיים באמ"ן נכתב כי "אין תורה חילית למתאר העימות המוגבל; תחומי אחריות לא מוגדרים בתחום היומינטי מול השב"כ (למודיעין חיובי) בליווי לחימה".³⁶ גם אמ"ן, כמו הכוחות הסדירים והמילואים, הסתגל והשתנה תוך כדי לחימה אבל הוא לא היה מוכן אליה מראש.

רכש אמצעי לחימה נדרשים. לא מוכרת תוכנית הצטיידות ייעודית לפני "חומת מגן". בסיכום הראשוני למבצע הציג אמ"ן פערים מרכזיים בתחום האמל"ח ובהם: "חוסר בנגמ"שים ממוגנים, מיגון אישי, כלבים, נפ"ק, טילי מסק"ר למבנים ועוד".³⁷

בסיכומי של דבר, צה"ל נכנס ל"חומת מגן" עם תוכנית "שדה המכפלה" שלא הבשילה ולא התאימה לנסיבות שנוצרו, ללא תרגול הנושא בתרגילים או משחקי מלחמה פיקודיים או מטכ"ליים, ללא הכנות מודיעיניות נדרשות ועם כוחות שרובם לא התאמנו ללחימה משולבת בשטחים בנויים. הניסיון המבצעי שצברו הכוחות הסדירים תוך כדי לחימה בחודשים שלפני המבצע היה שיקול משמעותי בדרגים הבכירים בהקשר לשימות המבצע, אך הוא רק מרכיב אחד בתמונה הכוללת וגם אליו לא ניתן להתייחס כאל הכנות מטכ"ליות או פיקודיות יזומות. היו למצב זה סיבות רבות שתוארו מעלה, אולם השאלה החשובה היא כיצד ניצח צה"ל למרות ההכנות המוגבלות בדרגים הבכירים?

גורמי ההצלחה בפועל – כשירות והסתגלות הכוחות

באופן יחסי, מיומנות הכוחות הסדירים ללחימה ערב המבצע הייתה גבוהה, והיא נוצרה פחות מאימונים ויותר מהתנסות ומלמידה ממבצעים. עד פרוץ אירועי "גאות ושפל" באוקטובר 2000, כלל מחזור האימון והקו של הכוחות הסדירים אימונים בני ארבעה חודשים ותעסוקות מבצעיות בנות ארבעה חודשים. מצב זה השתנה מהותית מאוקטובר 2000, כאשר היחידות הסדירות ביצעו תעסוקות מבצעיות ארוכות וכמעט לא התאמנו. הכשירות הבסיסית של החטיבות הסדירות התבססה על "שרידי" הכשירויות שנצברו באימונים עד אוקטובר 2000 ועל הפעולות בבט"ש (בעיקר בקווים בלבנון) שיצרו שפה משותפת פנים גדודית טובה.

הכשירות המבצעית התפתחה תוך כדי מבצעי חטיבות החי"ר בשילוב כוחות שריון והנדסה בתקופה שקדמה למבצע "חומת מגן": חטיבת הצנחנים במחנה הפליטים דהישה ואל־אמערי; חטיבת גולני במחנה הפליטים ג'נין, טול־כרם וראמאללה; וחטיבת הנחל בעיר טול־כרם ובמחנה הפליטים נור א־שמס. המבצעים שילבו שיפור כשירות בסיסית עם פיתוח כשירות מבצעית ללחימה בערים ובמחנות הפליטים באיו"ש, תוך התאמות ואלתורים.

מיומנות כוחות המילואים שהשתתפו במבצע הייתה טובה אף היא ברוב המקרים ביחס לאיום שהציבו הפלסטינים, והיא התבססה על האימונים המלאים שעשו באש. מופז כתב בזיכרונותיו: "זימנו חטיבות שהתאמנו בשנה הזו, בעיקר כוחות חי"ר שנחוצים בשטח בנוי וכוחות שריון והנדסה שהשתייכו לאוגדות שאיוסו".³⁸ כאמור מעלה, רוב כוחות המילואים לא התאמנו בלש"ב, ומי שהתאמן – עשה זאת בתרגילים ללא אש.

תוך כדי הלחימה הפגינו כל הכוחות יכולת השתנות והסתגלות מרשימה, שאינה אפשרית ללא בסיס מקצועי איתן בדרגים השונים. היא החלה בכוחות הסדירים במהלך המבצעים שלפני "חומת מגן" וכללה פיתוח טכניקות לש"ב כמו מעבר דרך קירות ושימוש באמצעים "לא תקינים" עד אז לצרכי לחימה אפקטיבית בשטח בנוי כמו פטישי חמישה ק"ג. היו גם כוחות סדירים שלא הכירו את לקחי המבצעים ואלתרו תוך כדי המבצע. לדוגמה גדוד חרוב אלטר שימוש במראות כדי להציץ בבטחה מעבר לפינות של מבנים.³⁹ במאמרו על לחימת גדוד 12 במבצע הגדיר תא"ל (מיל) אורן אבמן את מה שביצע הגדוד כ"אלתור מלומד", שהתבסס על יסודות המקצוע, התורה הצבאית, וההבנה הטקטית של המצב החדש.⁴⁰ ההסתגלות והאלתור של

היחידות הסדירות לא היו אפשריים ללא יישום של גישת פיקוד המשימה שדרש מאו"ג איו"ש מהממונים עליו ומהכפופים לו. זה היה חידוש ביחס לפיקוד הפרטני שהיה נהוג עד אז באיו"ש, באזח"ע וברצועת הביטחון בלבנון.

כל הכוחות הסדירים ורוב כוחות המילואים הגיעו לכשירות מבצעית טובה ולרמת לחימה טקטית גבוהה באופן יחסי מתוך למידה עצמית ואימוץ לקחים מיחידות אחרות, שאפשרה להם לעמוד במשימות. גם אמ"ן הסתגל לצורכי העימות שלא היה מוכן אליו, ובעזרת השב"כ הצליח ליצור מודיעין מתחקור אלפי העצורים שנתפסו בתחילת המבצע, שיפר את המענה הסיגינטי, הדפיס מפות ותצלומי אוויר, חיזק את מפקדות החטיבות והאוגדות ועוד.

העימות	הפער התפיסתי, התורתי או המודיעיני שקדם לעימות	מאפייני הכשירות הבסיסית שהייתה לכוחות טרם העימות	האם הכוחות הצליחו לגשר על הפער (וכיצד)?
מלחמת יום הכיפורים	התמודדות עם טילי נ"ט סאגר	תותחנות טנקים ועד לחימת גדוד בקרבות שריון בשריון. אימונים אינטנסיביים של סדיר ומילואים	במידה בינונית (הפעלת אש עקיפה, טכניקות ירי של טנקים, שילוב כוחות חי"ר)
מבצע "חומת מגן"	לחימה בקסבות ובמחנות פליטים	לחימה משולבת מול צבא סוריה – כיבוש יעדי "פיתה סורית". הכשירות החלה לדעוך מתחילת "גאות ושפלי"	במידה רבה (פיתוח טכניקות קרביות ללש"ב, אלתורים ברק"ם ועוד)
מלחמת לבנון השנייה	לחימה בשמורות טבע, לחימה משולבת	היעדר הכשירות הבסיסית ברוב הדרגים בכל החילות, בקרב משולב ובהפעלת מסגרות חטיבתיות ואוגדתיות	לא הצליחו
מערכת "צוק איתן"	איתור מנהרות התקפיות והשמדתן	אימונים ייעודיים מרמת הלוחם ועד תרגילי חטיבה משולבים במתאר שטח בנוי	במידה רבה (אלתור אמצעים, הרחבת שימוש בשיטות שלא תורגלו לפני העימות)

קשה להשוות אירועי לחימה מתקופות שונות, עם יעדי מלחמה שונים של האויב ושלנו, מול אויבים בעלי אופי שונה, כאשר צה"ל מפעיל שיטות לחימה שונות. ההשוואה המוצגת בטבלה ממוקדת בדרג הטקטי וב"הפתעות מצביות" שבהן הוא נתקל בלחימה.

קו דמיון מרכזי בין ארבעת העימותים בהקשר הדרג הטקטי הוא שבכולם נתקלו הלוחמים בתופעות שההכנות למלחמה לא צפו, עקב פערים במידע המודיעיני על האויב או עקב היעדר מענה לאתגרים שהיו ידועים. קו דמיון משותף לכל העימותים למעט מלחמת לבנון השנייה הוא התמודדות מוצלחת של הכוחות עם האימונים שלא נצפו מראש תוך כדי לחימה. התמודדות מוצלחת זו נבעה לטענתי בעיקר מהכשירות הבסיסית הטובה ברמה הטקטית – בין אם ברמות הנמוכות כמו צוות הטנק ערב מלחמת יום הכיפורים

ומבצע "חומת מגן", ובין אם ברמות הגבוהות כמו צוות הקרב החטיבתי ערב מערכת "צוק איתן" או תוך כדי מבצעי החטיבות הסדירות ערב מבצע "חומת מגן". החריג הוא מצב הכשירות הבסיסית הנמוכה, בכל הרמות, ערב מלחמת לבנון השנייה. לטענתי זה הגורם המרכזי לכך שהכוחות לא הצליחו להסתגל לתנאים החדשים – המקרה היחיד שבו הדרג הטקטי לא הצליח בפעולות טקטיות אפקטיביות ליצור הישג משמעותי ברמה האופרטיבית.

סיכום

ציון עשרים שנה למבצע "חומת מגן" כלל פרסום מחקר של מחלקת היסטוריה, מגוון ראיונות, כתבות וימי עיון. רוב האחרונים מתארים את ההתרחשויות מזווית אישית של מפקדים, ולעיתים מחמיצים היבטים מערכתיים של העימות. המבצע היה הצלחה גדולה, אך הוא דוגמה נוספת למצב השכיח שבו דרגי המטכ"ל והפיקוד או הזרוע לא מצליחים לזהות את המאפיינים הטקטיים של העימות הבא, והכוחות נדרשים להשלים פערים אלה תוך הסתגלות. אין במאמר זה טענה לדרגי המטכ"ל והפיקוד בהקשר פערי התפיסה, התוכניות והמודיעין לפני המבצע. יש מגבלות מובנות לתהליכים אלה ולתהליכים במערכת המודיעין, אך נראה שההצלחה גרמה לטשטוש עובדות אלה, ואצל רבים נוצר ערבוב בין ההצלחה בהכנות לתחילת אירועי "גאות ושפל" באוקטובר 2000 ובין הבעיות שתוארו במאמר בהקשר ההכנות ל"חומת מגן".

הלקח המרכזי מהניתוח הביקורתי של המבצע ומתוך ההשוואה שלו למלחמת יום הכיפורים, למלחמת לבנון השנייה ולמבצע "צוק איתן" הוא ש"תעודת הביטוח" של ישראל, למקרה של חוסר ודאות טקטית ואופרטיבית, היא המיומנות הגבוהה של הכוחות בדרג הטקטי. המיומנות הזו, הקרויה בעגה הצבאית כשירות בסיסית, היא כנראה המענה הבטוח ביותר להשלכות הטקטיות של אי צפייה מראש של עימות והיעדר הכנות ייעודיות, פערי מידע לגבי אופי הלחימה הטקטית, והיעדר הכנה מודיעינית של מרחב הלחימה.

למרות היכרות מוקדמת של צה"ל עם זירות הלחימה הצפויות שלו, ההיסטוריה מראה שוב ושוב, וגם במקרה של מבצע "חומת מגן", כי דווקא כשירות בסיסית גבוהה, ולא התמחות בהיבטים ייחודיים של הלחימה, היא המרכיב המרכזי ב"תעודת הביטוח" הזו, ומשקלה הסגולי צריך להיות הגדול ביחס לתכנון מוקדם ולמודיעין מקדים על האויב. ייתכן כי אם לקח זה היה מובן מייד אחרי המבצע, הייתה בצה"ל התייחסות אחרת לשמירת מיומנות כוחות היבשה ללחימה בקרב משולב במסגרת חטיבתית, ומיומנות זו לא הייתה ממשיכה לדעוך בואכה מלחמת לבנון השנייה. ליוזמה של מפקדים במסגרת יישום גישת פיקוד המשימה הייתה חשיבות גדולה ביכולתם לאלתר ולהשתנות, ויש לנסות ולשמרה בכל מחיר.

בראייה לעתיד, יש לציין כי האויב ב"חומת מגן" היה אויב חלש באופן יחסי, ולחימה עתידית נגד חזבאללה, לדוגמה, תצריך הרבה יותר מכשירות בסיסית גבוהה. הצלחה מול אויב כזה תחייב שילוב של כל המרכיבים – כשירות בסיסית גבוהה, כשירות מבצעית, מודיעין מעולה ותפיסת לחימה נכונה בדרג האסטרטגי והאופרטיבי.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>



פעילות מבצעית של חיילי צה"ל בג'נין. צילום: דו"ץ

הערות

- [1] לסלוי, א' (2022). מבצע "חומת מגן": מהכלה להכרעה. המחלקה להיסטוריה, עמ' 25–27; פינקל, מ' (2020). המטכ"ל – כיצד הוא לומד, מתכנן ומתארגן. מערכות ומודן, עמ' 273–287
- [2] יעלון, מ' (2008). דרך ארוכה קצרה. ידיעות אחרונות - ספרי חמד, עמ' 136
- [3] פרקש, ז"א ותמרי, ד' (2011). ואיך נדע? מודיעין/מבצעים/מדינאות. ספרי עליית הגג - ידיעות אחרונות - ספרי חמד, עמ' 88
- [4] שם
- [5] מערכת "מערכות". (2022, 8 באפריל). מבצע "חומת מגן" – גרסת הרמטכ"ל. בין המערכות
- [6] מופז, ש' (2022). המסע הישראלי שלי. ידיעות אחרונות - ספרי חמד, עמ' 289
- [7] לסלוי (2022), עמ' 15–17
- [8] שם, עמ' 102. מצטט מ: מפ"ע, "סיכום דברי הרמטכ"ל לאישור תרגיל קרן אור", 13 באוגוסט 2001; שם, עמ' 103–110
- [9] שם, עמ' 103
- [10] שם, עמ' 153
- [11] עדות מפקד האוגדה, אלוף (מיל') יצחק גרשון. שם, עמ' 202, 215. יעלון העיד בזכרונותיו כי זיהה את הבעיה והורה לתקנה. שם, עמ' 131
- [12] שם, עמ' 101–102. מצטט מ: מפ"ע, "סיכום דברי הרמטכ"ל לאישור תרגיל קרן אור", 13 באוגוסט 2001
- [13] הערות אלוף (מיל') גרשון הכהן לטיטת המאמר
- [14] לסלוי (2022), עמ' 111. מתייחס ל: פקמ"ז, "תמ"מ - כיבוש הערים. מה התכלית? היום שאחרי?", 2 בנובמבר 2001

- [15] רווה, ס' ומינקה־ברנד, ה' (ינואר 2017). תהליך פיתוח הידע בפיקוד המרכז "פרויקט בראשית" (1999–2002). מחקרי מרכז דדו, עמ' 41–43
- [16] הכהן, ג' (2022, 15 באפריל). ככה בונים חומה. מקור ראשון
- [17] רווה ומינקה־ברנד (ינואר 2017), עמ' 41–43
- [18] אמ"ץ תוה"ד (מאי 2002). סיכום ראשוני למבצע "חומת מגן". שקופיות אמ"ץ
- [19] באותה שעה השתלט גדוד 101 על בתים שולטים בשכונת דאחיה
- [20] לסלוי (2022), עמ' 157. "האלוף יצחק איתן: אף אחד בצה"ל לא התאמן בכיבוש אלמנטים בצורה הזאת. בטח לא של בתים, החטיבה [35] כן עשתה השתלמות מפקדים, [חטיבה] 933 עשו בנושא לחימה בשטח בנוי, הם עשו בטבריה תרגיל [גדודי]". מפ"ע (2002, 26 בפברואר). ביקור הרמטכ"ל בחמ"ל 35 בבלטה
- [21] הראל, ע' ויששכרוף, א' (2004). המלחמה השביעית. ידיעות ספרים, עמ' 251
- [22] לסלוי (2022), עמ' 152. אבמן לדוגמה, עשה אימון מרוכז של חודשיים עם כניסתו לתפקיד מג"ד וזה היה האימון היחיד בכל התקופה בה פיקד על גדוד 12. האימון לא כלל תרגול עם נג"משי אכזרית. מתוך התכתבות עם תא"ל (מיל) אורן אבמן, 17 באפריל 2022
- [23] לסלוי (2022). טיוטת מאמר "הקרב על מחנה הפליטים ג'נין במבצע "חומת מגן". עמ' 9–11
- [24] התכתבות עם אלוף (מיל) יוסי בכר. 5 באפריל 2022
- [25] התכתבות עם תא"ל (מיל) רמי צור חכם. 5 באפריל 2022
- [26] התכתבות על אלוף אייל זמיר. 9 באפריל 2022
- [27] התכתבות עם אל"ם (מיל) אורן בן ג'ויה. 5 באפריל 2022
- [28] התכתבות עם אל"ם (מיל) אבי לוי. 7 באפריל 2022
- [29] שיחה טלפונית עם אל"ם (מיל) רון שכנר. 5 באפריל 2022
- [30] לסלוי (2022), עמ' 202
- [31] שומפלב, א' (2022, 4 באפריל). הרמטכ"ל של חומת מגן מדבר: "הלוחמים ישבו קיר מאחורי ערפאת, אבל התחייבנו". YNET
- [32] בפקמ"ב חומת מגן 5 של אוגדת איו"ש מהשני באפריל 2002 מופיע בסעיף אויב שאורכו עמוד אחד מידע כללי ביותר: "בעיקר שכם ישנם עשרות פעילי מנגנונים וכן נמצאים בה מרכזי הפת"ח והחמאס של השומרון, אשר אחראים לייצואם של מרבית פיגועי ההתאבדות לתחומי מדינת ישראל בתקופה האחרונה, כמו גם פיגועי מטען וירי בגזרה". נכתב כי הכוחות הפלסטיניים מבינים כי צה"ל יפעל התקפית, וכי הם נערכים להגנה במרחב הקסבה. האיומים המרכזיים הם מטענים, ירי נק"ל, צלפים, ירי טילי קסאם ומתאבדים, והנחת היסוד לדרכי הפעולה היא ביצוע הקרב העיקרי בקסבה. בפקודה של חטיבה 5 מאוגדה 340 לפני הקרב במחנה הפליטים ג'נין מופיע מידע כללי ביותר ובו כי בעיר מצויים כ־1500 פעילי רש"פ חמושים, ובמחנה הפליטים כ־150. חטיבה 5/אג"ם. פקודת מבצע חומת מגן 3, 2 באפריל 2002. על לחימת גדוד חרוב נכתב כי: "הכול היה חדש לחלוטין עבורם, ושונה ממה שהיו רגילים להתמודד איתו עד למבצע. בנדט, ש' (2017, 29 באפריל). המחסור במודיעין, האלתור והמעבר למתקפה: 14 ימים בשכם. וואלה
- [33] שויחט, פי' (יוני 2022). השיבה לשכם: המפקדים שלחמו בשכם ב"חומת מגן" חוזרים לשדה הקרב. אתר צה"ל
- [34] אמ"ץ־תוה"ד (מאי 2002)
- [35] מערכת "מערכות". (2022, 8 באפריל)
- [36] אמ"ץ־תוה"ד (מאי 2002). סיכום ראשוני למבצע "חומת מגן". שקופיות אמ"ץ
- [37] שם. שקופיות אמ"ץ
- [38] מופז, ש' (2022), עמ' 293
- [39] בנדט, ש' (2017, 29 באפריל)
- [40] אבמן, א' (מאי 2022). גדוד ופלוגה בלחימה: מבצע "חומת מגן": מה ניתן ללמוד? מערכות, 493, עמ' 30–35

ישראל, סודאן ודרום סודאן מציגות: מהפך?

סא"ל גל עשהאל, הפרקליטות הצבאית, מב"ל מחזור מ"ט 13.06.2022

סודאן דרום סודאן נורמליזציה הסכמי אברהם

לאחר יותר מחמישה עשורים של עוינות נסגר מעגל היחסים בין ישראל וסודאן. במציאות הנוכחית, השינוי המהותי ביחסים בין ישראל לסודאן ודרום סודאן הוא בחזקת מהפך, אך כזה שסימן שאלה מרחף מעליו. ימים יגידו אם סימן השאלה יוסר והיחסים עם שתי המדינות יתבססו ויצמיחו תועלת של ממש לישראל



ח'רטום, בירת סודאן, 2007

ב־20 באוקטובר 2020 נפל דבר ביחסי ישראל-סודאן. ארצות־הברית, סודאן וישראל פרסמו הצהרה משותפת על כינון נורמליזציה ביחסי שתי האחרונות, ששמה קץ ליותר מ־50 שנות עוינות מוצהרת. כתשע שנים קודם לכן, ב־9 ביולי 2011, הכריזה דרום סודאן על עצמאותה. ישראל הכירה במדינה הצעירה, ונתנה ביטוי מוצהר ליחסים הקרובים ששררו שנים רבות בין ישראל למורדים הנוצרים בדרום סודאן שלחמו במשטר המרכזי המוסלמי בח'רטום.¹

במאמר זה אבחן את יחסיה של ישראל עם סודאן ודרום סודאן משחר הקמתן, על ההתפתחויות שחלו ביחסים בחלוף השנים. בשנותיה הראשונות, במסגרת מדיניות "ברית הפריפריה", רקמה ישראל יחסים קרובים עם המורדים הנוצרים בדרום סודאן, בעוד עם סודאן עצמה הדבר לא צלח ועד מהרה נעשתה ישראל למדינת אויב בעיני המשטר המרכזי בח'רטום. ברבות הימים התברר כי הברית עם המורדים לא הניבה פירות של ממש עבור ישראל. דרום סודאן התגלתה כמדינה בקשיים, אשר אין ביחסים עימה כדי לתרום לישראל תרומה מהותית. מנגד, סודאן הצטרפה ל"הסכמי אברהם", ובכוחה של הנורמליזציה עימה לתרום לביטחון ישראל ולקדם את פתרון בעיית המסתננים מסודאן לישראל. עם זאת, המצב הפנימי בסודאן, בפרט בימים אלה, לצד אתגרים נוספים באזור, הופכים את הנורמליזציה עם ישראל לשברירית, וימים יגידו אם תאריך ימים.

סודאן בתמצית

טרם הקמתה של דרום סודאן נחלקה סודאן לשלושה אזורים בעלי מאפיינים שונים: החלק הצפוני, שבו מצויה הבירה ח'רטום, הוא המרכז השלטוני, התרבותי והכלכלי, והרכב אוכלוסייתו ערבי-מוסלמי בעיקרו. החלק הדרומי, כיום דרום סודאן העצמאית, מורכב מאוכלוסייה ממוצא אפריקאי, כיום נוצרית ברובה. החלק המערבי, שבו מצוי חבל דארפור, מורכב מאוכלוסייה ממוצא אפריקאי שהתאסלמה.² ההגמוניה השתמרה באופן מסורתי בידי הערבים המוסלמים מהצפון, שזיהו את שורשיהם בחצי האי ערב. לפיכך, מ־1956, עת קיבלה סודאן את עצמאותה בתום השלטון הקולוניאלי הבריטי, התגבשה בסודאן מדיניות שנשאה פניה

למזרח התיכון ולא לאפריקה.³ בחיבור הטריטוריות שהרכיבו את מדינת הלאום הסודאנית, על מאפייניהן השונים, נטמנו זרעיהן של שתי מלחמות אזרחים ממושכות ועקובות מדם, שהובילו ב־2011 לפיצול בין סודאן לדרום סודאן.

קשרי ישראל וסודאן החלו בטרם קיבלו את עצמאותן. המנדט הבריטי בארץ ישראל (1922-1948) חפף בחלקו את הקונדומיניון הבריטי בסודאן (1899-1956). האימפריה הבריטית ביקשה לקדם יציבות וקרבה בין הגורמים השונים שהיו תחת חסותה באזור, וכך נוצרו קשרי סחר בין הקונדומיניון בסודאן לתושבי המנדט ולאחר מכן לממשלת ישראל. קשרים אלה נמשכו עד מחצית שנות ה־50, וכללו ייצוא בשר וכותנה מסודאן לישראל.⁴

במלחמת העצמאות לא לקחה סודאן חלק לצד צבאות ערב, ובשנות ה־50 המוקדמות ניהלו גורמים בהנהגתה מגעים עם גורמים בישראל בדבר אפשרות הכרה בה. עם זאת, חששה של סודאן מפני מצרים בהנהגת גמאל עבד אל־נאצר והצטרפותה למדיניותו הפאן־ערבית, לצד הבנה ישראלית שגילוי מעורבות במצב המורכב בסודאן יחריף את הסכסוך עם מדינות ערב, מנעו זאת.⁵ בד בבד, החלו ניסיונות מצד המורדים הנוצרים בדרום סודאן ליזום קשר עם ישראל כדי שתסייע להם במאבקם מול הצפון המוסלמי. הקשרים תאמו לאסטרטגיית "ברית הפריפריה" שכוון ראש הממשלה הראשון, דוד בן־גוריון, ואשר ביקשה להתגבר על טבעת החנק של מדינות העימות הערביות־סוניות סביב ישראל באמצעות חבירה לגורמים שאינם ערביים – המורדים הנוצרים. ביסוד האסטרטגיה עמד ההיגיון של שילוב אינטרסים מול אויבים משותפים.⁶

"ברית הפריפריה" היו כמה פנים. ב־1958 הוקם "המשולש הצפוני", ששלושת רכיביו היו איראן, טורקיה וישראל. פן נוסף התמקד בפריפריה הדרומית, ובמרכזו עמדה הברית עם אתיופיה – הנוצרית ברובה. חלקה של סודאן במהלך היה מלכתחילה קצר, שולי וחריג – בהיותה ערבית – וכאמור לא צלח. פן שלישי של הברית נגע לשיתוף הפעולה עם מיעוטים באזורים השונים של המזרח התיכון, ובהם הדרוזים, הכורדים, וכאמור – הנוצרים בדרום סודאן.⁷

לעומת האליטה הסודאנית שהייתה עוינת לישראל, האוכלוסייה בדרום סודאן ראתה בישראל שותפת גורל – מדינה הנלחמת על קיומה בהיותה מוקפת באוכלוסייה ערבית־מוסלמית. זאת ועוד, התנ"ך הוא מקור השראה מרכזי עבור הנצרות הנפוצה בדרום סודאן, ועובדה זו העצימה את החיבור עם ישראל.⁸ מטעמים אלה, ונוכח מיעוט החלופות שעמדו בפני מעצבי מדיניות החוץ של ישראל, הלך ונרקם שיתוף פעולה בין הצדדים. עם זאת, נוכח היותם של המורדים בשולי המזרח התיכון, בצירוף חולשתם הצבאית והמדינית, נראה שאפשר היה להעריך כי לישראל לא תצמח תועלת של ממש מ"ברית הפריפריה" עימם, ולא באמצעותם תוכל לפרוץ את חומת הבדידות שבנה סביבה העולם הערבי.



גנרל עומר אל־בשיר, נשיא סודאן בשנים 1989–2019

כרוניקה של עוינות לצד שיתוף פעולה

מיד לאחר מפלתה במלחמת ששת הימים יזמה מצרים ועידת פסגה כלל־ערבית, כדי להשיג תמיכה במדיניות של מאמץ צבאי ופוליטי משולב נגד ישראל, ולקבל סיוע כספי ממדינות ערב מפיקות הנפט. בסוף אוגוסט 1967 אירח נשיא סודאן ועידה בח'רטום, ובה השתתפו מנהיגי שמונה מדינות ערביות. נאצר הוביל את הוועידה להחלטות ששיקפו פשרה בין המשתתפות, ושנודעו כ"שלושת הלאוויים": לא להכרה בישראל, לא למשא ומתן עם ישראל, ולא לשלום עם ישראל.

במקביל החל הקשר המעשי של ישראל עם דרום סודאן. ב־1969 הסכימה ראש הממשלה גולדה מאיר להעניק סיוע ביטחוני לדרום סודאן, לאחר שהתקבלה הסכמת קניה ואתיופיה. העיתוי תאם את רצונה של ישראל לצמצם ככל הניתן את התמיכה של סודאן במצרים בעיצומה של מלחמת ההתשה, ולהסיט את מאמצי ח'רטום לטפל בדרום המורד. לישראל היה עניין שדרום סודאן הנוצרית תיפרד מסודאן המוסלמית ותזכה בעצמאות.⁹ באותה שנה אירעה בח'רטום הפיכה צבאית בראשות ג'עפר אל־נומיירי, קצין בכיר בצבא סודאן שנשען על סיוע סובייטי ועל תמיכת נאצר. נומיירי עצמו, ברוח האידיאולוגיה הפאן־ערבית, יצא בפומבי נגד ישראל והעצים את מלחמת האזרחים בסודאן בין הצפון לדרום. הצבא המקומי של דרום סודאן לחם בסיוע ישראל בצבא הסודאני, ועימות זה הוביל בסופו של דבר למשא ומתן בין הצדדים ולהישגים לדרום המורד.¹⁰

שכנותיה של סודאן – קניה, אוגנדה ואתיופיה – היו ידידותיות באותן שנים כלפי ישראל, שכן חיזוק מורדי הדרום ריתק את צבא סודאן למלחמה בשטחו והרחיקו מגבולן המשותף. עם זאת, מלחמת יום הכיפורים דרדרה את יחסי ישראל עם רוב מדינות אפריקה, ובהן שלוש המדינות. מורדי הדרום – שתמכו בעמדת ישראל מול צבאות ערב אך חששו לגורל הסכם אדיס אבבה (הסכם השלום עם ח'רטום שנחתם ב־1972) – צמצמו עימה את הקשרים.¹¹

במהלך שנות ה־70 החל נומיירי לנקוט מדיניות פרו־מערבית, שבמסגרתה פעל עם מצרים לבלימת החדירה הסובייטית לאזור. מוסקבה תמכה בשליט לוב, מעמר קדאפי, שמדיניותו הקיצונית איימה על מצרים וסודאן. נומיירי אף תמך בנשיא מצרים אנואר סאדאת ויזמת השלום שלו עם ישראל, והיה מהמנהיגים הערבים הבודדים שעשו כן.¹²

לאחר רצח סאדאת ונוכח חולשת מעמדו בציבור הסודאני, שינה נומיירי את מדיניותו וחבר ל"אחים המוסלמים". ב־1983 השליט את השריעה, כפה אותה בדרום סודאן, פיזר את הממשלה והפר את "הסכם אדיס אבבה". צעדיו הציתו מחדש את מלחמת האזרחים בין הדרום לצפון, ורק לאחר 22 שנים נחתם הסכם שלום נוסף בין הצדדים.¹³

מסוף שנות ה־70 ועד להדחתו ב־1985 קיים נומיירי, לצד מדיניות עוינת מוצהרת, קשר חשאי מוגבל עם ישראל. זאת מכיוון שסבר כי היא עשויה לסייע לארצו מול יריבותיה – לוב ואתיופיה (שנשלטה בידי חונטה מרקסיסטית אנטי ישראלית) – ועל רקע הסכם השלום שחתמה מצרים עם ישראל. העלאת יהודי אתיופיה בשנות ה־80 דרך סודאן התאפשרה במידה רבה בשל המגעים החשאיים עם ישראל, כולל פגישה חשאית שנערכה ב־1982 בין שר הביטחון דאז אריאל שרון ובין נומיירי.¹⁴ עם זאת, המגעים החשאיים היו מצומצמים בהיקפם וממילא לא הבשילו לכדי התקרבות של ממש בין המדינות, והמדיניות המוצהרת של ח'רטום כלפי ישראל נותרה עוינת.

סודאן בחיק הטרור נגד ישראל

ב־1989 עלה לשלטון גנרל עומר אל־בשיר שהפך את סודאן לדיקטטורה אסלאמיסטית קיצונית, ובמהלך שנות ה־90 החלה הממשלה לתמוך באופן פעיל בטרור. היא שיתפה פעולה עם אסאמה בן־לאדן והעניקה לו ולאנשיו מקלט בח'רטום.¹⁵ בסוף אותו עשור התהדק הקשר גם עם איראן, שהעבירה דרך סודאן נשק ואמצעי לחימה לחמאס בעזה ולחזבאללה בלבנון. בעקבות ניסיון ההתנקשות בנשיא מצרים חסני מבראך באדיס אבבה ב־1995 (הנשיא המצרי האשים את בשיר בתכנון ההתנקשות וביצועה) והפיגועים בשגרירויות ארצות־הברית בקניה ובטנזניה ב־1998, הוסיפה ארצות־הברית את סודאן לרשימת המדינות תומכות הטרור.¹⁶

לפי מקורות זרים, בעקבות מעורבותה של סודאן בטרור הייתה המדינה יעד לפעילות צבאית ישראלית. בינואר 2009 הושמדה באזור פורט סודאן שיירת משאיות שהובילה טילים איראניים לחמאס בעזה, והותקפה ספינת נשק איראנית; ובאוקטובר 2012 הותקף מפעל נשק איראני ליד ח'רטום, שבו יוצרו טילים ארוכי טווח ואמצעי לחימה אחרים שהוברחו לעזה ולבנון.¹⁷ בנסיבות אלה, שיתוף הפעולה של ישראל עם דרום סודאן התחזק שוב, ועד תום מלחמת האזרחים השנייה ב־2005 המשיכה ישראל לסייע למורדים.



נשיא ארצות הברית דונלד טראמפ מקיים שיחת ועידה מהחדר הסגלגל בבית הלבן עם מנהיגי ישראל וסודאן במהלכה נודע על הנורמליזציה הצפויה בין המדינות, 23 באוקטובר 2020

המפנה ביחסים?

הסנקציות הכבדות שהטילו המערב והאו"ם על סודאן פגעו באורח קשה בכלכלתה, ואיימו על המשטר בח'רטום. נוסף על כך, ביולי 2008 הוציא בית הדין הפלילי הבין-לאומי בהאג צו להסגרתו של בשיר על ביצוע פשעים נגד האנושות בגין רצח העם בדארפור. בהשפעת שני אלה, הסרה מרשימת המדינות תומכות הטרור הפכה ליעד מרכזי עבור המשטר. בממשל הסודאני הגו את הרעיון "לעבור צד" ולהתקרב למערב. שיפור היחסים עם ישראל היה שלב חיוני במימוש מטרות זו.¹⁸

באותה עת חלה התקדמות ניכרת בשיחות השלום בין הממשל בח'רטום למורדים בדרום, במטרה לשים קץ למלחמת האזרחים השנייה. תהליך הפיוס נועד לשנות את תדמיתה של סודאן בעולם, ולהסיר מכשול של ממש בקידום הקשרים עם המערב. במשאל עם שהתקיים בינואר 2011 החליטו תושבי דרום סודאן להתנתק מהצפון המוסלמי, וביולי אותה שנה הכריזה דרום סודאן על עצמאותה. מייד לאחר מכן הודיעו ממשלת ישראל וממשלת דרום סודאן על כינון יחסים דיפלומטיים רשמיים בין המדינות.¹⁹

ב־2015 הצטרפה סודאן לקואליציית המדינות הערביות הסוניות בראשות ערב הסעודית הלוחמות בתימן, ובכך צעדה צעד חשוב נוסף לקראת שינוי מדיניותה הקיצונית. שנה לאחר מכן ניתקה סודאן את קשריה עם איראן (עד היום טרם חידשה אותם). התקרבותה למדינות הסוניות המתונות והתרחקותה מאיראן סייעו לה להתקרב לישראל. בינואר 2016, בוועידת "הפורום לדיאלוג סודאני", העלה שר החוץ של סודאן את האפשרות של נרמול היחסים עם ישראל בתמורה להסרת הסנקציות האמריקניות על ח'רטום. בשיר עצמו הצדיק את הרעיון בכוונה לשפר את המצב הכלכלי בסודאן, ואף זכה לתמיכת אנשי דת בצעד זה.²⁰

נורמליזציה במבחן השבריריות

באפריל 2019, לאחר חודשים של הפגנות ואי שקט על רקע כלכלי, הופל בשיר. את מקומו תפסה "המועצה הזמנית", שקיבלה מנדט לכהן ולכונן פרלמנט עד הבחירות שאמורות היו להיערך ב־2022. מצרים, ערב הסעודית והאמירויות תמכו במהלך, ואליהן הצטרפו מאוחר יותר ממשל טראמפ ומדינות מערב אירופה, שביכרו יציבות בסודאן ובאזור על פני דמוקרטיזציה.

ב"מועצה הזמנית" היו חברים הנשיא, גנרל עבד אל־רחמאן אל־בורהאן; סגנו, מוחמד חמדאן דאגלו; וראש הממשלה, עבדאללה חמדוק. בורהאן ודאגלו תמכו בברית אזורית עם המדינות הסוניות המתונות ובקידום אינטרסים צבאיים משותפים. חמדוק ניסה לקדם רפורמות פנימיות וסממני שלטון אזרחי. למרות חילוקי הדעות המשיכה "המועצה הזמנית" את הקו הפרו־מערבי של בשיר, בין היתר באמצעות קידום היחסים עם ישראל. לאחר שמזכיר המדינה לשעבר של ארצות־הברית, ג'ון פומפאו, חתם על צו להוצאת סודאן מרשימת המדינות התומכות בטרור, הצטרפו הסודאנים ל"הסכמי אברהם" ב־5 בינואר 2021. באפריל אותה שנה ביטלה סודאן את חוק החרם על ישראל שהיה קיים מ־1958, ובספטמבר הלאימה את נכסי חמאה שבשטחה. ההתקרבות לישראל נתפסת בחלקים רחבים בציבור ובממשל כאמצעי לשיפור המצב הכלכלי בסודאן וכדרך נוספת להתקרב למערב, ולכן התקבלה בהבנה יחסית (למעט גרעין קיצוני של פעילי "האחים המוסלמים").²¹

בד בבד, המציאות הפוליטית בסודאן עודנה חסרת יציבות. בספטמבר 2021 סוכל ניסיון להפיכה צבאית. חודש לאחר מכן, ב־25 באוקטובר 2021, הגיעו מאבקי הכוחות הפנימיים לשיא נוסף, והפיכה צבאית נוספת במדינה צלחה בחלקה. בורהאן הכריז על מצב חירום שבו פירק את "המועצה הזמנית" ועצר את חמדוק, ובתגובה פרצה מחאה נרחבת ברחובות. ממשל בידן מיהר להודיע על הקפאת הסיוע הכלכלי ועל קיום הערכת מצב בנוגע למאמצי הנורמליזציה עם ישראל. ב־21 בנובמבר 2021 חתמו בורהאן וחמדוק על הסכם ולפיו האחרון יעמוד בראש ממשלה טכנוקרטיית עד תום תקופת המעבר, שתסתיים בבחירות ביולי 2023.²²

אך בכך לא תם חוסר היציבות הפנימי בסודאן. ב־2 בינואר 2022 התפטר חמדוק מתפקידו, לאחר שכוחות הביטחון הסודאניים הרגו שלושה מפגינים. חמדוק האשים את הצבא על שחזר בו מההסכם שנחתם רק כחודשיים קודם לכן, ושהקים מחדש את סוכנות הביון החשאית שפעלה בסודאן בתקופת בשיר. מנגד, הצבא הביע את מורת רוחו מהמינויים שהכריז עליהם חמדוק במשרדי הממשלה. בשלב זה לא ברור אם הבחירות שתוכננו יתקיימו במועדן בשנה הבאה, והמשבר הפנימי החמור נמשך אפוא במלוא עוזו.²³

סודאן – מסכנה לישראל להזדמנות של ממש?

לישראל אינטרסים אסטרטגיים ביטחוניים, מדיניים וכלכליים באזור הים האדום, ובמיוחד ביצירתו של "פרוזדור ייחודי" מן הים ליבשת אפריקה. לסודאן מיקום גאואסטרטגי בעל ערך גבוה המשרת אינטרסים אלה, בהיותה גשר בין צפון אפריקה הערבית לאפריקה שמדרום לסהרה, על חוף הים האדום. הים האדום ובמיוחד חלקו הדרומי, סביב מצרי באב אל-מנדב, הפך בשנים האחרונות לזירת תחרות ולמאבק בין שחקנים אזוריים ומעצמות. לצד מדינות השוכנות לחופי הים האדום וקרן אפריקה, באזור נוכחות ארצות-הברית, סין, איראן וטורקיה. יחד עם שחקנים תת-מדינתיים כמו ארגון "המדינה האסלאמית", א־שבאב בסומליה והמורדים החותיים ואל־קאעדה בתימן.²⁴ לישראל אינטרס חשוב שנתיבי השיט והתעופה המקשרים אותה אל האוקיינוס ההודי, המזרח הרחוק ואפריקה, יישארו בטוחים. בזכות מיקומה הגאואסטרטגי, הידוק היחסים עם סודאן יכול לסייע לישראל בהגשמת אינטרס זה.

הגם שאין בנורמליזציה עם סודאן כדי להפוך את הקערה על פיה מבחינת מאזן הכוחות האזורי, בין היתר בשל מצבה השברירי הפנימי, הרי שיחסים אסטרטגיים עם סודאן עשויים להגביר את חופש הפעולה הישראלי, הביטחוני והמדיני, ואף לסייע במאבקה של ישראל נגד איראן. כל זאת, שעה שאיראן ממשיכה במאמציה להעמיק את אחיזתה באפריקה באמצעות השקעות כלכליות, השפעה אידיאולוגית וסיוע צבאי.²⁵ הידוק יחסי ישראל וסודאן אף עשוי לחזק את ניתוקה של סודאן מאיראן. יתרה מכך, לנורמליזציה עם סודאן חשיבות אסטרטגית החורגת מגדר היחסים הביטחוניים בין שתי המדינות. בכוחה לייצר מומנטום חיובי לקידום יחסים פומביים עם מדינות ערביות נוספות, על היתרונות הכבירים הכרוכים בכך לישראל, וכן לחזק את ההבנה בעולם הערבי והמוסלמי שהווטו הפלסטיני על כינון יחסים עם ישראל אינו עוד.²⁶

נוסף על ההיבטים הביטחוניים והמדיניים, היחסים עם סודאן טומנים בחובם הזדמנויות כלכליות מסוימות עבור ישראל, חרף היותה של סודאן כלכלה קטנה יחסית. הניתוק מדרום סודאן והעברת שדות הנפט המרכזיים לשטחה של דרום סודאן, פגע בכלכלת המדינה שנשענה בעיקרה על ייצוא נפט. בעקבות זאת אימצה סודאן תוכנית כלכלית לגיוס מקורות הכנסה שאינם נפט, כגון קידום החקלאות וצמצום ההוצאה הציבורית.²⁷ תועלת נוספת עשויה לצמוח לישראל אם סודאן תאפשר למטוסים ישראלים לחלוף בשטחה האווירי, ולקצר את שעות הטיסה לאפריקה ולדרום אמריקה.²⁸ על כל אלה יש להוסיף את סוגיית המסתננים הבלתי חוקיים מסודאן. כיום שוהים בישראל כ־6,000 מסתננים מסודאן, כ־20% מסך המסתננים שנותרו בישראל. הללו לא קיבלו מעמד של פליטים מאחר שישראל אינה מעניקה מעמד כזה לנתיני מדינה עוינת.²⁹ עתה, עם הידוק הקשרים בין ישראל לסודאן, יוכלו המסתננים לשוב לארצם.



המשמר הנשיאותי של דרום סודאן ביום עצמאותה, 2011

הנורמליזציה – אתגרים ומענים

לצד האמור, אתגרים רבים עומדים עדיין בפני הנורמליזציה וקידום היחסים עם סודאן. ראשית, הזירה הפנימית בסודאן סובלת מחוסר יציבות, והרקע השונה של השחקנים המרכזיים במשטר שלאחר עידן בשיר מקשים על ניהול ענייני המדינה. במציאות השברירית בסודאן יש קושי מובנה לגייס תמיכה פוליטית וציבורית למהלכים מדיניים כבדי משקל, לא כל שכן להוציאם אל הפועל.³⁰ הסכם שלום רשמי בין המדינות טרם נחתם, והקשר בין המדינות הסתכם עד כה במפגשים על רקע ביטחוני. עם זאת, "הסכמי אברהם" אינם מצויים במוקד המחלוקת בין המחנות הסודאניים היריבים, וישראל יכולה לשאוב עידוד מסוים מכך שמאזני הכוח בעקבות ההפיכה האחרונה נוטים עתה לטובת האגף הצבאי, שבראשו עומד בורהאן, ושעימו התנהלו עד כה מרבית קשריה של ישראל.³¹

שנית, במשטר הסודאני מעדיפים לנהל את היחסים עם ישראל שלא באופן פומבי, והתהודה לה זוכה בישראל להתקרבות בין הצדדים עשויה לעכב את התהליך.³²

שלישית, ברמה האזורית שיפורה נפילת בשיר באופן ניכר את יחסי סודאן עם מצרים, שכמו איחוד האמירויות תומכת גם היא בנרמול יחסיה של סודאן עם ישראל. בד בבד, הן מצרים והן איחוד האמירויות רואות עצמן מתווכות חשובות ביחסי ישראל וסודאן. מגעים ישירים בין ישראל לסודאן עשויים לפגוע בתפקידן כמתווכות, במעמדן באזור ובמרקם היחסים האזורי.³³

לנוכח אתגרים אלו, נראה שעל ישראל לנקוט כמה צעדים. ראשית, במישור הביטחוני מול סודאן ישראל נדרשת להכיר את השחקנים המרכזיים במשטר ואת האינטרסים שלהם.³⁴ נראה שעל המגעים עם המשטר להתנהל במשנה זהירות עד להתייצבות מסוימת, כדי שלא להיתפס כמי שמתערבת בענייניה הפנימיים של סודאן. במעלה הדרך יש לפעול לעגן את הצהרת השלום הראשונית בהסכם רשמי, ולטוות סביבו מזכרי הבנות והסכמי שיתוף פעולה, בדומה לאלה שנערכו עם איחוד האמירויות, בחרין ומרוקו.³⁵ אם תוכיח ישראל לסודאנים שפירות הנורמליזציה תורמים ליציאתם מהמשבר שבו הם מצויים – יתחזקו היחסים.³⁶

שנית, במישור האזורי על ישראל לזכור כי יחסיה עם סודאן עשויים להקרין על מדינות אחרות באזור, ובראשן מצרים, איחוד האמירויות ודרום סודאן. עליה להסביר לשותפותיה כי קידום היחסים עם סודאן ישפר את היציבות האזורית, ותצמח ממנו תועלת אסטרטגית מול יריבים משותפים. בנורמליזציה עם ישראל אין כל סתירה לפיתוח שותפויות קיימות ולמיסוד קשרים חדשים עם העולם הערבי.³⁷

שלישית, סודאן מצפה כי בזכות נרמול היחסים עם ישראל, ארצות־הברית תתמוך בה, והדבר יועיל לכלכלת סודאן וליציבות האזורית. על ישראל לפעול דרך ערוצי השפעתה בארצות־הברית כדי שזו תמשיך בקו האוהד את ההתקרבות ותוסיף לתמוך בסודאן.³⁸

דרום סודאן – מהזדמנות לפוטנציאל נמוך?

לעומת הפוטנציאל הטמון לישראל בהידוק הקשרים עם סודאן, דרום סודאן שלאחר קבלת העצמאות נקלעה לקשיים כבירים המקרינים על פוטנציאל היחסים מבחינתה של ישראל. לאחר קבלת העצמאות החל מאבק פנימי בין השבטים המרכיבים את המדינה. ב־2013 פרצה מלחמת אזרחים שהסתיימה ב־2015, עם חתימת הסכם שלום בין השבטים היריבים.³⁹ נוסף על בעיותיה הפנימיות, לדרום סודאן סכסוך טריטוריאלי שטרם יישבה עם סודאן, ומתמקד בשליטה על שדות נפט עשירים המצויים בסמוך לגבול בין המדינות באזור אביי ובדרום קורדופן. הגבול עם סודאן באזורים אלה לא נקבע באופן סופי, ואזור משולש הגבולות עם אתיופיה וקניה נתון אף הוא במחלוקת. בשורה התחתונה, דרום סודאן עודנה בעיצומו של תהליך להבניית זהות לאומית.⁴⁰

לדרום סודאן מיקום גאואסטרטגי מעניין בליבה של יבשת אפריקה – על הנילוס הלבן ובשכנות למספר רב של מדינות. עם זאת, מיקומה מבטיח פחות מזה של שכנתה מצפון הנהנית גם ממוצא לים האדום. בעידן של נורמליזציה ביחסי סודאן וישראל שבכוחם להרחיב את חופש הפעולה הישראלי, יתרון מיקומה של דרום סודאן עבור ישראל מצטמצם. כמו כן, דרום סודאן היא אחת המדינות הפחות מפותחות בעולם. כך למשל, מתוך כ־10,000 ק"מ של כבישים, רק 2% סלולים; העוני נפוץ, ומרבית התושבים תלויים בסיוע הומניטרי; שני שלישים מהאוכלוסייה חיה מפחות משני דולר ליום; מים ראויים לשתייה הם נדירים; ורק ל־2% מהאוכלוסייה יש גישה לחשמל. ב־2017 עמד התמ"ג לנפש על 1,600 דולר, שהציב את דרום סודאן במקום ה־219 בדירוג העולמי.⁴¹

בעשור שחלף מאז שכוננו ישראל ודרום סודאן יחסים רשמיים, עסקה הראשונה בהעברת ידע ומשאבים להנחת תשתיות חיוניות ושיפור תחומי הבריאות, החינוך והחקלאות. הסיוע ההומניטרי שמעניקה ישראל ודאי מקנה לה מוניטין חיובי בקרב האזרחים וההנהגה,⁴² אך במצבה הנוכחי של כלכלת דרום סודאן, גם במישור הכלכלי אין ליחסים עימה תוחלת משמעותית מבחינתה של ישראל. אף סוגיית המסתננים מדרום סודאן איננה מהווה בעיה של ממש עבור ישראל, לנוכח מספרם הנמוך (כ־1,000) של המסתננים שנותרו בה.

במבט־על, אי אפשר לחמוק מלייחס דמיון מסוים בין קשריה של ישראל בשנותיה הראשונות עם "גורמי הפריפריה" – סודאן וביתר שאת המורדים בדרום סודאן – ובין מערכת הקשרים של ישראל כיום עם סודאן ודרום סודאן, המצויות "במעגל החיצוני" לישראל. עם זאת, ההשוואה מספקת גם לא מעט קווי שוני. בעוד "ברית הפריפריה" ביקשה להתגבר על טבעת החנק הערבית-סונית סביב ישראל ממדינות העימות דאז, זו איננה קיימת עוד. נרמול היחסים עם סודאן כיום יכול להועיל לישראל, בין היתר, במאבקה בהשפעה האיראנית באזור, כתף אל כתף עם מדינות ערב המתונות.

יתרה מכך, הפוטנציאל שהיה למערך המדיני הקודם נקשר בראש ובראשונה לעוצמתן היחסית של המדינות שעימן קשרה ישראל קשרים (כדוגמת טורקיה ואיראן).⁴³ סודאן על בעיותיה הפנימיות (קל וחומר לפני שדרום סודאן הכריזה על עצמאותה), לא נחשבה כמדינה בעלת עוצמה של ממש, והמורדים בדרום על אחת כמה וכמה. גם כיום מצבה הפנימי של סודאן מורכב ושברירי, ודרום סודאן סובלת מקשיים חמורים, באופן המקרין על פוטנציאל הקשר עימה. לעומת זאת, מצבה של ישראל בעשורים הראשונים לקיומה אינו דומה למצבה כיום. ישראל של היום היא מעצמה אזורית צבאית וכלכלית, הזוכה לתמיכת ארצות־הברית ומחוזות על־ידי מדינות באזור בשל מעמדה האיתן.

מערכת הקשרים של ישראל עם סודאן ודרום סודאן אינה מבטאת אפוא "ברית פריפריה" במובנה המקורי, אלא שיתוף פעולה שבו ישראל היא הצד החזק שחפצים בקרבתו. בהקשר זה, סודאן ודרום סודאן מגלמות מעין "פרדוקס חולשה" ביחסיהן עם ישראל. מצד אחד, טוב היה לישראל אילו היה מדובר בשחקנים מרכזיים יותר במערכת האזורית והבין־לאומית. מצד אחר, מדינות אלה מעוניינות לשפר את היחסים עם ישראל בעת הנוכחית דווקא משום חולשתן והרצון להסתייע בישראל, והתחזקות שלהן עלולה לחבל בהידוק עתידי של היחסים.⁴⁴



צמד מטוסי מי־17 בשדה התעופה ג'ובה, בירת דרום סודאן, ינואר 2011

לאחר יותר מחמישה עשורים של עוינות (שבמהלכם התנהלו מגעים חשאיים מסוימים עם ישראל), נסגר מעגל היחסים בין ישראל וסודאן בהצטרפות ח'רטום ל"הסכמי אברהם" ובהתגבשות הסכמה בקרב ההנהגה בסודאן סביב נרמול היחסים עם ישראל.⁴⁵ נרמול היחסים בין סודאן לישראל מגלם כיום פוטנציאל לתרומה משמעותית לביטחון ישראל, אפשרות לקידום פתרון לבעיית המסתננים הסודאנים שנותרו בישראל ואולי אף הזדמנויות כלכליות.

ב-2021 לא חלה התקדמות של ממש ביחסים בין המדינות, ולא עלה בידיהן לעגן את הצהרת השלום הראשונית בהסכם רשמי ולטוות סביבו מזכרי הבנות והסכמי שיתוף פעולה, בדומה לאלה שנערכו זה מכבר עם איחוד האמירויות, בחריין ומרוקו. בין לבין נקלעה סודאן למשבר פוליטי חריף, שעשוי לפגוע בתהליך הנורמליזציה עם ישראל. בהקשר של סודאן יש לקוות, כי חרף המציאות הכאוטית שבה היא מצויה, המהפך ביחסים יושלם והנורמליזציה השברירית עם ישראל תתבסס לכדי כינון יחסים דיפלומטיים מלאים.

במציאות הנוכחית, השינוי המהותי ביחסים בין ישראל לסודאן ודרום סודאן הוא בחזקת מהפך מול המצב ששרר בין הצדדים משך שנים רבות, אך כזה שסימן שאלה מרחף מעליו. ימים יגידו אם סימן השאלה יוסר והיחסים עם שתי המדינות יתבססו ויצמיחו תועלת של ממש לישראל.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] קורן, ח' (2021). ח'רטום וירושלים: מ"שלושת הלאוויים" ל"כן, אבל". הזירה 9
- [2] קורן, ח' (2019). [איך מכוננים יחסים עם מדינה שרק נולדה](#). הזירה, דיפלומטיה ויחסי חוץ 3
- [3] Sharkey, H.J. (2008). Arab Identity and Ideology in Sudan: The Politics of language, Ethnicity and Race. *African Affairs*, 107/426, 273-286
- [4] Abadi, J (1999). Israel and Sudan: The Saga of an Enigmatic Relations. *Middle Eastern Studies*, 35(3), 19-41
- [5] קורן (2021)
- [6] פודה א' (2016). ישראל (לא) לבדד תשכון. מיתווים, המכון הישראלי למדיניות חוץ אזורית 1
- [7] אלפר, י' (2015). מדינה בודדה: החיפוש של ישראל אחר בעלות ברית באזור. מטר
- [8] קורן (2019)
- [9] בן עוזיאל, ד' (2015). בשליחות המוסד לדרום סודן 1969-1971 יומן מבצע. טבע הדברים
- [10] לפיד, א' (2018). הפריפריה של המזרח התיכון בטורקיה, איראן <https://www.israeldefense.co.il/node/34401> ואפריקה.
- [11] קורן (2019)
- [12] קורן (2021)
- [13] שם
- [14] פודה א' (2020, 24 באוקטובר). אחרי שנים של קשרים חשאיים עם ישראל, האינטרס הכלכלי של סודאן הכריע. וואלה!
- [15] פודה (2020)
- [16] קורן, ח' (2017). [סודאן ונתיבותיה: בין הזירה הפנימית, שכנותיה באפריקה והטלטלה במזרח התיכון](#). אפריקה (10)2
- [17] [https://www.thetimes.co.uk/article/israeli-jets-Mahnaimi, U., & Bagenal, F. \(2012, October 28\). Israeli bomb-sudan-missile-site-in-dry-run-for-iran-Jets Bomb Sudan Missile Site in Dry Run for Iran attack-lbpl9ltxz8d](https://www.thetimes.co.uk/article/israeli-jets-Mahnaimi, U., & Bagenal, F. (2012, October 28). Israeli bomb-sudan-missile-site-in-dry-run-for-iran-Jets Bomb Sudan Missile Site in Dry Run for Iran attack-lbpl9ltxz8d). *The Sunday Times*. **Attack**.
- [18] פודה (2016)
- [19] קניג, ע' (2011). מבוא למדינה חדשה. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/8147>

- [20] קורן (2017)
- [21] קורן (2021)
- [22] קליימן ש' (2021, 6 בדצמבר). בין הפטיש לסודאן: אחרי הרג <https://www.israelhayom.co.il/news/world-news/middle-east/article/6088027> המפגינים – הצבא מאשים את ה"דיפ סטייט". ישראל היום.
- [23] Abdullah, Y, Elbaqir, N, & Alkhshali, H (2022, January 4). Sudanese Prime Minister's resignation triggered by military renegeing on deal, sources say. CNN <https://edition.cnn.com/2022/01/03/africa/sudan-pm-resignation-details-intl/index.html>
- [24] גוז'נסקי, י' וערן, ע' (2018). הים האדום: זירת עניין חדשה-ישנה. מבט על 1068
- [25] שם
- [26] ידלין, ע' (2020, 27 באוקטובר). 5 הבדלים בין ההסכמים עם סודן והאמירויות. Ynet <https://www.ynet.co.il/news/article/r1cKo8BOD>
- [27] Sudan (2021). In The World Factbook [/https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/sudan](https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/sudan)
- [28] פודה (2020)
- [29] ירון, ל' (2021, 6 בינואר). מנכ"ל רשות האוכלוסין: לא-מתוכנן גירוש מבקשי מקלט לסודאן עקב הסכם 1.9426389 הנורמליזציה. הארץ <https://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.9426389>
- [30] קורן (2021)
- [31] וינטר, א' ולינק, מ' (2021). ההפיכה בסודאן: עתיד המדינה ועתיד הנורמליזציה עם ישראל לוטים בערפל. INSS המכון למחקרי ביטחון לאומי. [/https://www.inss.org.il/he/social_media/sudan](https://www.inss.org.il/he/social_media/sudan)
- [32] קורן (2021)
- [33] שם
- [34] שם
- [35] וינטר ולינק (2021)
- [36] ידלין (2020)
- [37] קורן (2021)
- [38] שם
- [39] בר, נ' (2018, 16 בדצמבר). נפט, שחיתות ורעב: דרום סודן מדממת למוות. ישראל היום <https://www.israelhayom.co.il/article/616431>
- [40] South Sudan (2021). In The World Factbook <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/south-sudan>
- [41] Ibid
- [42] קורן (2019)
- [43] גוז'נסקי ולינדנשטראוס (2012)
- [44] שם
- [45] קורן (2021)

מה עצר את התמרון היבשתי הרוסי בחודשיים הראשונים למלחמה?

ד"ר אייל ברלוביץ', רת"ח מחקר צבאות זרים במכון לחקר לוחמת היבשה, מחלקת מת"ת, זרוע היבשה 16.06.2022

רוסיה-אוקראינה קרב הגנה תו"ל

החודשיים הראשונים למלחמה מראים שאין פתרונות קסם בלחימה. ואין להסתמך על האויב שימלא את חלקו כפי שנכתב בסעיף אויב בפקודת המבצע. לכן אין תחליף לאימון סדיר ותדיר של כלל המסגרות הלוחמות, לבניין כוח עם יתירות מסוימת ולפעולה על פי תו"ל.



טנק רוסי הרוס ליד מריופול, 7 במרס 2022

ב־24 בפברואר 2022 פלשו כוחות צבא רוסיה לאוקראינה. המטרה המשוערת של המבצע הייתה לשחרר את אוקראינה ולהחליף בה את השלטון, והנחת היסוד הייתה, כנראה, שהצבא האוקראיני ייכנע לאחר הקרבות הראשונים, או לא יילחם כלל. בתחילת המלחמה קרסו הנחות היסוד הרוסיות בזו אחר זו. הצבא האוקראיני בלם את ההתקדמות הרוסית בערים קייב וחרקיב, והצליח לפגוע בפלטפורמות רבות. חלק מההצלחה האוקראינית נזקף ליכולת המערבית להעביר מערכות ופלטפורמות רבות לאוקראינה: מערכות נ"ט, ארטילריה קנית ורקטית, טנקים, רכבי לחימה של חי"ר, נגמ"שים, רכבים קלים לניוד, מערכות טזק"א ועוד.¹

מה הייתה הסיבה שבגללה הצליח הצבא האוקראיני לעצור את התמרון הרוסי? ראשית, תוכנית המערכה הרוסית והטעויות הטקטיות הרוסיות. שנית, היכולת של הצבא האוקראיני להפעיל את כוחות ההגנה ככוח

רב־חילי שמתבסס על מארבים, הגנה סטטית והפעלת אש יבשתית.

במאמר זה אדון בתוכניות המערכה הרוסית, וכיצד פעלה בחודש הראשון למלחמה. כמו כן אדון בקרב ההגנה שניהל הצבא האוקראיני, ובמקומן של מערכות הנ"ט. המקורות במאמר גלויים בלבד, ולכן חסרים במהותם. ממשלת רוסיה לא פרסמה את מטרות המלחמה שלה באוקראינה. גם ממשלת אוקראינה לא פרסמה את מטרות המלחמה שלה, ואף לא את ארגון הכוח ומקומו. לכן לא ניתן לדעת מהם ההישגים האסטרטגיים, המערכתיים והטקטיים שביקשו הכוחות בשני הצדדים להשיג. המידע הקיים מתבסס על מודיעין גלוי שנחקר (מיקום האירוע, שעת האירוע ולפעמים שם היחידה). המקורות הללו בעייתיים. ראשית, לרוב הם ערוכים על־ידי הצד שהפיץ אותם כדי לשרת את הנרטיב שהוא מנסה לקבע. שנית, הם מספקים עדות רגעית תחומה במרחב גיאוגרפי שלא ניתן להסיק ממנה תמונה רחבה אלא מקרה בודד שסרטון כלשהו מראה. כדי להשתמש במקורות אלה ללא הטיה יש לצפות בסרטונים רבים ולהשוות ביניהם, ליצור מסד ידע רחב על הצבא המפיץ אותם או לאסוף את החומרים הגלויים שמפרסמים הצדדים.²

הטעויות הטקטיות הרוסיות

"הציוד הרוסי פועל בצורה אפקטיבית כמו שחששנו אבל הוא הופעל באופן רשלני"³

ארבעה חלקים למבצע היבשתי הרוסי: 24 בפברואר עד 3 במרס (עשרת הימים הראשונים), 3 במרס עד 30 במרס ומ־30 עד עתה.⁴ להערכתי, בתחילת המלחמה קבעה התוכנית המבצעית הרוסית ארבע גזרות שונות שחלוקתן נעשתה על פי הפיקודים הצבאיים השונים של הצבא, כפי שמפורט בטבלה:

גזרה	פיקוד	הארמיה	כמות הצק"גים (BTG)
גזרת קייב	פיקוד מזרח	הארמיה ה־35	7
		הארמיה ה־36	6
		כוחות צנחנים	לא ידוע
גזרה צפונית	פיקוד מרכז	הארמיה ה־41	10
גזרה מזרחית	פיקוד מערב	הארמיה השנייה	6
		ארמיית הטנקים הראשונה	20
		הארמיה השישית	6
		הארמיה ה־20	7
		כוחות בדלניים מלוגנסק	
גזרה דרומית	פיקוד דרום	הארמיה ה־58	17
		הארמיה השמינית	12
		כוחות בדלניים מדוניצק	לא ידוע
		כוחות צנחנים	לא ידוע

הרעיון המבצעי המערכתי היה להבקיע בארבע גזרות ולחברן, להתקדם במהירות בכמה צירים כדי להגיע לאיום על הבירה קייב ולכתר את עיקר הכוח הצבאי האוקראיני במזרח המדינה. הכוחות המתמרנים הרוסיים נדרשו לכתר את קייב מכמה כיוונים על־ידי הכוחות שבגזרתה, בגזרה המזרחית ואולי בגזרה הדרומית. במקביל הם נדרשו לכתר את הצבא האוקראיני ממערב לנהר הדנייפר על־ידי כוחות הגזרה הצפון מזרחית, הגזרה המזרחית והגזרה הדרומית. המקום היחיד שבו הצליח הצבא הרוסי להתקדם במהירות היה בגזרה הדרומית, שבה הכוחות שיצאו מחצי האי קרים החלו להבקיע את מערכי ההגנה של העיר מריופול בתיאום

עם כוחות המיליציות של דוניצק. במהלך עשרת ימי הלחימה הראשונים הכוחות שיצאו מקרים נעו כ־385 ק"מ והצליחו לכתר את הערים המרכזיות בגזרה זו. ההגעה לפאתי העיר הובילה לקרב כיבוש ארוך של פאתי העיר ושל העיר עצמה.⁵ זאת לעומת מקרים שבהם הייתה התקדמות מהירה, אך היעדים המערכתיים לא הושגו.

ד"ר עדו הכט, חוקר במרכז בגין־סאדאט, תיאר את סיפור המלחמה אחרי עשרת הימים הראשונים בשאר הגזרות: "באופן מעשי, מרגע שנבלמו ההתקפות לכיתור קייב, לכיתור חרקוב ולכיבוש החוף הצפוני של הים השחור בשלהי השבוע השני של המלחמה [...] במשך השבועיים הבאים בעיקר הפגיוזו מטרות שונות בקייב ובחרקוב, ביצעו התקפות קטנות 'לשיפור־עמדות' (כיבוש כפר כזה או אחר וטיהור השטח שדרכו התקדמו הן לרוחב, כדי לחבר בין הכוחות בצירי ההתקפה הנפרדים, והן לאורך, כדי לעבות את הצירים הללו ולהגן עליהם מפני התקפות־נגד אוקראיניות על צירי האספקה. בנוסף החלו להתבצר להגנה כדי להדוף התקפות־נגד אוקראיניות. [...] המשיכו הרוסים לתקוף במזרח אוקראינה כדי להשלים ולבסס את החיבור היבשתי בין קרים לבין דוניצק ו'לשחרר' את הדונבס הצפוני. אולם, הגם שהצליחו להתקדם היתה התקדמות זו איטית מאד וגבתה מהם אבדות רבות. האוקראינים הגיבו בהתקפות־נגד והיו יעדים שעברו מיד ליד כמה פעמים. בסוף השבוע הרביעי של המלחמה הודיעו בכירים רוסיים שהסתיים השלב הראשון של המלחמה וכי בכוונתם לצמצם את כוחותיהם בחזית קייב ולהעביר את הדגש למזרח אוקראינה. כאמור, בפועל כבר שבועיים לפני ההודעה הרשמית עיקר מאמצי ההתקפה הרוסיים היו במזרח, והכוחות במרחב קייב ככל הנראה שימשו בעיקר כדי לרתק כוחות אוקראיניים גדולים להגנת ה'בירה'.⁶ סיפור המלחמה שתיאר הכט מראה שרק בגזרה הדרומית הצליח הצבא הרוסי לעמוד ביעדיו, וגם זאת בצורה חלקית.

הגבלת התנועה לצירים הסלולים וחריגה מהתו"ל

השטח בצפון אוקראינה לא אפשר איגופים עמוקים והגביל את הצבא הרוסי לצירים סלולים. רס"ן שחר הלר, ראש המכון לחקר לוחמת היבשה, הראה במאמרו **מערכות שבשל עליית המעלות החריגה לתקופה זו בשנה**, האדמה הקפואה הפשירה מוקדם מהצפוי ונעשתה בוצית.⁷ האדמה הגבילה את תנועת הכוחות הרוסיים, הממוכנים כולם, לכבישים ולדרכי עפר.⁸ כך תועלו הכוחות הרוסיים לאזורים שנותחו מראש על־ידי צבא אוקראינה.

הצבא הרוסי חרג מהתו"ל והאימונים בשני תחומים עיקריים: ארגון הכוח ללחימה והפעלת אש.

*** ארגון הכוח ללחימה.** הכוח המתמרן הרוסי הוא הצק"ג המשלב מרכיב סיוע משמעותי עם רכיב מתמרן בסד"כ של גדוד מתוגבר. בתחילת המלחמה שינה הצבא הרוסי את ארגון הכוח שלו, כדי להבקייע ולנצל הצלחה. עם זאת, השינוי הוביל להקטנת הסיוע באש האורגני של הכוח, לשיירות לוגיסטיות גדולות ולחוסר יכולת לנצל הצלחה בגלל מחסור באספקה ובתחמושת. השינוי הוביל לבעיה טקטית בהפעלת הכוח וביכולתו לפעול לאורך זמן. נדמה כי מ־1 במרס השתנה ארגון הכוח לקרב, והצבא הרוסי חזר לפעול במתכונת צק"גים ולהגדיל את קצב המבצעים על חשבון קצב ההתקדמות.

הביטוי הבולט ביותר לבעיה שיצר ארגון הכוח לקרב שלא על פי תו"ל, היה בתחום הלוגיסטי. הארגון החדש של הכוחות המתמרנים הוביל להשארת שיירות האספקה הרחק מאחור; השיירות גדלו מאוד; כנראה שלפי התכנון הרוסי ההתקדמות למרחק רב יועדה לשטח נטול איום, ולכן הכוחות המתמרנים יכלו להפריד בין הדרגים לכוחות המתמרנים. כך נאלץ הכוח הרוסי לעצור במקום, ולעיתים לנטוש את כליו כשנגמר להם הדלק. הבעיה רק החריפה עקב ארגון הכוח שלא על פי התו"ל.

*** הפעלת אש.** הצבא הרוסי מבוסס על הפעלת אש יבשתית מסיבית ממגוון כלים אורגניים ברמת הבריגדה, כאשר הפעלת האש נועדה לשחוק את כוח היריב ולאפשר לכוח לתמרן.⁹ בששת הימים הראשונים של המלחמה העדיף הצבא הרוסי לפעול מהר ללא הפעלת אש. ייתכן שהעדפה זו נבעה מרצונם של מפקדי המערכה להימנע מהריסת התשתית האזרחית ומפגיעה באוכלוסייה המקומית, כחלק מהנחת היסוד של שחרור אוכלוסייה ידידותית משלטון עוין. שיטה זו חורגת מהתו"ל ומהאימונים של הצבא הרוסי, שבהם הכוח המתמרן מפעיל אש רבה לפני הגעתו לשלב כיבוש היעד. רק לאחר עשרה ימים החל הצבא הרוסי לקדם את כוחות הארטילריה, וחזר לפעול באופן שמזכיר את האימונים: סיור של כוחות סיור וכטמ"מים, ירי ארטילרי מסיבי והתקדמות.

בעיות אספקה ואבטחת נתיבי אספקה

הכוחות הרוסיים שפעלו בגזרות השונות נאלצו לפעול ללא שיירות הלוגיסטיות האורגניות של הבריגדה והצק"ג, ובשל גודלן נעו באיטיות ובדוחק על מספר נתון של צירים. עם זאת, הבעיה הגדולה יותר הייתה המארבים האוקראיניים והצורך לאבטח את הצירים ואת השיירות הנוסעות בהם. ביום ה־20 למלחמה,

לדוגמה, כוחות צבא רוסיה מהארמיה השנייה, שהחלו את הלחימה מזרחית לעיר קונוטופ, הגיעו למזרח קייב, מרחק של 250 ק"מ, אך ללא הסיוע הלוגיסטי של הכוח.¹⁰ מכיוון שההתקדמות הייתה מהירה והם לא טיהרו את המרחב, קווי האספקה עברו בשטחים שבהם לצבא רוסיה הייתה רק שליטה מבצעית, במקרה הטוב.

ב־30 במרס פינה הצבא הרוסי את מרבית כוחותיו מאזור קייב והפנה אותם לדונבאס ולאזורים מדרום לחרקיב. הרעיון המערכתי והטקטי השתנה בהתאם. ראש המחוז הצבאי של לוגנסק סרגיי האידי הציג בריאיון לעיתון הבריטי הגרדיאן את השינוי בשיטת הלחימה הרוסית: "הדפנו את ההתקפה עם הטנקים [של צבא רוסיה] אבל אין לנו אפשרות [להילחם] נגד את הארטילריה [הרוסית]. זאת הסיבה שאנחנו, לצערי, צריכים לסגת. החזקנו מעמד כבר שלושה חודשים, הרוסים לא הצליחו לחדור דרך אזורים קטנים".¹¹

סמואל קרני אדאמס, חוקר במכון RUSI הבריטי, טען שהצבא הרוסי: "יכול לקחת נגיסות קטנות של קו החזית האוקראינית על־ידי כיתור כיסים של חיילים באזורים אסטרטגיים, ניתוקם על־ידי [הפעלת] לוחמה אלקטרונית ושימוש בארטילריה [כדי] לעצור את הכוחות המתגברים ואז לכווץ יותר את הכיסים".¹²



כלי רכב צבאיים רוסיים שהופצצו על ידי כוחות אוקראיניים באזור קייב, מרס 2022

צבא אוקראינה מגן על הבית

התוכנית הרוסית נכשלה בגזרת קייב, ובגזרות הצפונית והמזרחית. כוחות צבא רוסיה התקדמו לפחות 100 ק"מ במהלך החודש הראשון ללחימה, אך לא עמדו ביעדיהם המערכתיים ולא הצליחו לכתר את כוחות צבא אוקראינה במזרח המדינה או את העיר קייב. לאחר סיום החודש הראשון של הקרבות נעצרה ההתקדמות הרוסית, בשל ההחלטה לשנות את אזור המבצעים ולהתמקד בגזרת דונבאס. אם כן כיצד עצר הצבא האוקראיני את הצבא הרוסי בגזרות אלה? מפקד חטיבת ההגנה האזורית 127 באזור חרקיב קולונל (מקביל לדרגת אל"ם) רומן גריצ'נקו אמר בריאיון: "תודה לקנדה על עזרתה לאוקראינה, אני אומר זאת [מעומק] ליבי [...] אנחנו יכולים לאשר שאנחנו משתמשים בצורה אפקטיבית בצידוד שאתם שולחים והוא אינו מתבזבז [...] [תותח ללא רתע מסוג] קרל גוסטב הוא מאוד פשוט [לתפעול]. תן לי 15 דקות ואני יכול להסביר לכל אחד איך לירות בו ולעשות את זה בצורה אפקטיבית".¹³ לדבריו, בשל פשטות התותח מערכת הנ"ט טובה לאנשי מילואים ומאפשרת למפקדים להשתמש בטקטיקות התקפה מתוחכמות יותר.¹⁴ משלוחי הנשק לאוקראינה, ובהם משלוח מערכות הנ"ט, החל לפני המלחמה ונמשך ביתר שאת במהלכה. מבצע סיוע זה היה חסר תקדים בהיקפו בכלל ובכמויות מערכות הנ"ט בפרט.¹⁵

עד אמצע מאי העבירו מדינות המערב למעלה מ־40 אלף מערכות נ"ט מסוגים שונים לפי חלוקה זו:

* איטליה – מספר לא ידוע של מערכות נ"ט.

* ארצות־הברית – מעל 5,500 מערכות ג'אוולין¹⁶ קלות ו־14 אלף מערכות נ"ט אחרות, כולל מסוג AT-4.¹⁷

* בלגיה – 200 מערכות נ"ט מסוגים שונים.

* בריטניה – יותר מ־3,150 מערכות נ"ט בשם "הדור הבא של נשק נגד טנקים קל".¹⁸ כמו כן, מספר לא ידוע של מערכות נ"ט אחרות כגון ג'אוולין.

* גרמניה – מעל 900 מערכות מדגם פאנצרפאוסט עם 3,000 טילים.

* דנמרק – 2,700 מערכות נ"ט M-72.¹⁹

* לוקסמבורג – 100 מערכות NLAWS.

* נורווגיה – 4,000 מערכות נ"ט (כנראה AT-4).

* פינלנד – 1,500 מערכות נ"ט חד־פעמיות.

* צרפת – מספר לא ידוע של טילי מילאן.²⁰

* קנדה – 4,500 מערכות M-72.²¹

* שוודיה – כ־10,000 מערכות נ"ט מדגם AT-4.

העברת הנ"ט והשימוש בו זכו להד תקשורתי ברחבי העולם. כתבים שונים הציגו את הנ"ט כאמצעי שסייע לצבא אוקראינה לעצור את הרוסים, ובה בעת המליצו לצבאם על הלקחים שראוי ללמוד מהמערכה. בישראל טען הכתב הצבאי של אתר וואלה אמיר בוחבוט: "עד כה הוכיחו האוקראינים שיש ביכולתם לגרום לנזק, כולל הרגים לצבא הרוסי, באמצעות טילי נ"ט.²² מרק קנקיאן, חוקר במרכז הלימודים הבין־לאומיים והאסטרטגיים,²³ טען בריאיון לרשת תקשורת אמריקנית: "הג'אוולין הוא האמל"ח המתוחכם והיעיל ביותר שיש לאוקראינים".²⁴ מערכת הג'אוולין אף נודעה ברשתות החברתיות כ"ג'אוולין הקדושה".²⁵

בבריטניה מייחסים את ההצלחה של צבא אוקראינה דווקא לטיל הבריטי NLAW. לפי ניק קרייבן, כתב העיתון הבריטי הדיילי מייל שהוצב בקייב, החיילים האוקראינים צועקים "אלוהים שמור על המלכה", כאשר הם מתאמנים עם מערכת הנ"ט הבריטית.²⁶ קרייבן מצטט את לויטננט קולונל (מקביל לדרגת סא"ל) איגור בזולוק, שטען לפני המלחמה: "הטילים ישנו את המלחמה עבורנו. זה אומר שאנחנו יכולים להילחם ברוסים, ואין זה משנה כמה מהרוסים יש פה. יש לנו דרך לעצור את השריון שלהם".²⁷

ג'ון איסמי, כתב של העיתון הניו יורק טיימס, טען שהשימוש בשתי המערכות הוביל לפגיעה במספר רב של פלטרמות משורינות רוסיות, ואפשר את עצירת הצבא הרוסי.²⁸ הנרטיב המפאר את טיל הנ"ט הגיע גם לעיתונות הסינית. ב־16 במרס הופיעה בעיתון סאות' צ'יינה מורנינג פוסט כתבה, שיובאה מהעיתון האמריקני בלומברג והתחילה כך: "שיטפון של טילי נ"ט נשלחו לאוקראינה, ויש להם את הפוטנציאל לשנות את מהלך המלחמה. [הם] יגבירו [את] הלחץ על רוסיה למצוא מספיק חיילים כשירים לקרבות הגרילה העירוניים שעתידיים לבוא כעת".²⁹

מאמר של דייוויד סאקס שפורסם בעיתון האמריקני פורין אפיירס (Foreign Affairs) טען שטאיוואן צריכה ללמוד מהמלחמה באוקראינה, לאמץ טקטיקות הגנה א־סימטריות ולצידד את כוחות הצבא במערכות שהוכיחו באוקראינה אפקטיביות מבצעית כמו נ"ט וטח".³⁰ הכתב הצבאי מנג'יט נגי הציע לצבא הודו לבדוק כיצד הלקחים מהמלחמה בין רוסיה לאוקראינה בכלל, והלקחים מתפקוד טילי הנ"ט בפרט, ישפיעו על ארגון הסד"כ העתידי של צבא הודו ועל פיתוח הטנקים שלו, הדומים במאפייניהם לטנקים הרוסיים.³¹

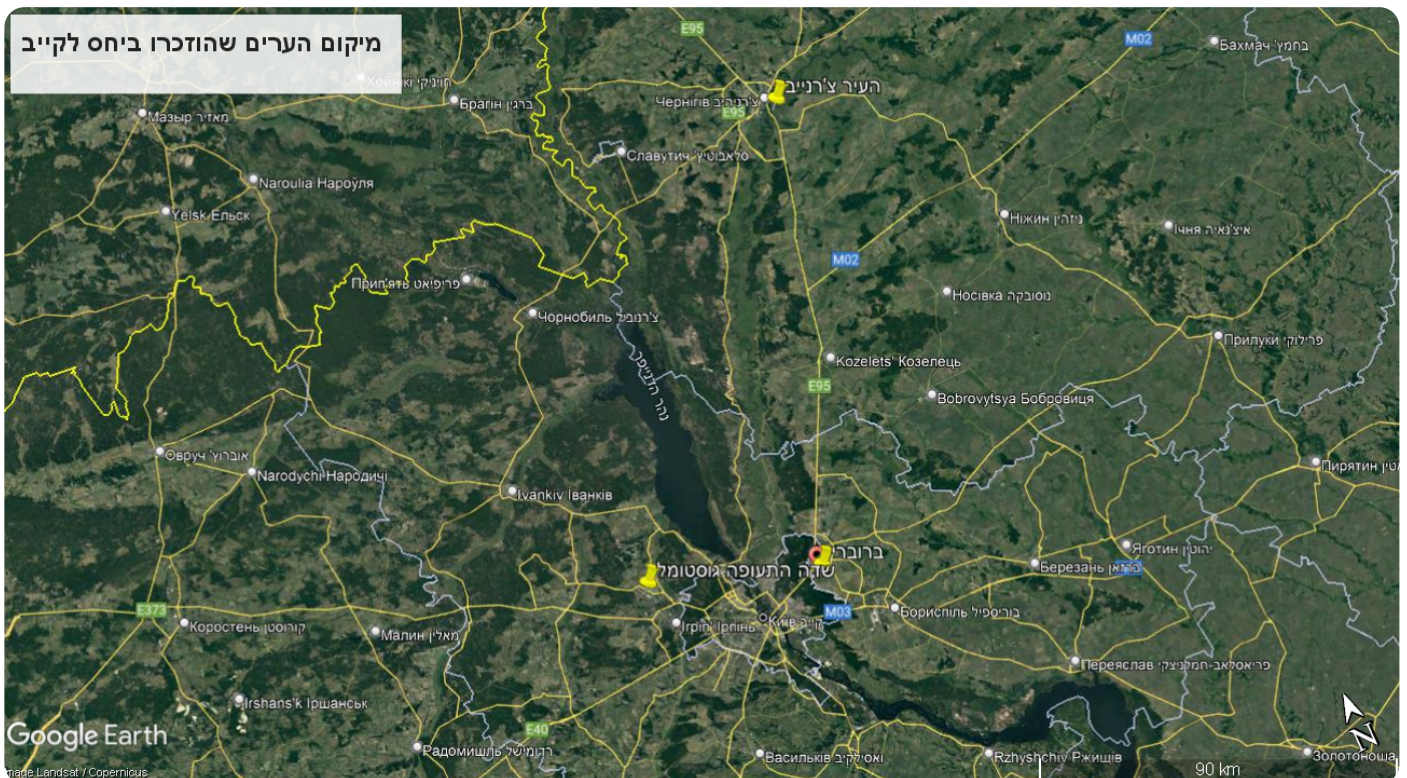
הבלטת יכולות הנ"ט לא עסקה רק במערכות שהגיעו מחו"ל אלא גם במערכת הנ"ט האוקראינית שטוגנה, או בגרסת הייצוא שלה סקיף.³² השטוגנה זכתה לתהודה רבה בעולם בזכות הסרטונים המראים כיצד הצבא

33. האוקראיני צד טנקים ועמדות רוסיות ואף מפיל מסוק בעזרתה.

התמונה שעולה מדיווחים, דעות ופרשנויות העוסקות בהצלחת קרב ההגנה האוקראיני, מדברת על התרומה המכרעת של מערכות הנ"ט שסופקו על-ידי המערב. המשך הסיוע המערבי בתחום זה ובתחומים זהים כמו חימוש משוטט, יאפשר את המשך ניהול המערכה האפקטיבית האוקראינית.³⁴ לעומת אלה הטוענים שהנ"ט הוא הרכיב המרכזי שסייע להצלחת הצבא האוקראיני, יש חוקרים הטוענים כי האש הארטילרית היא שתרמה לכך. בכתבה בעיתון הצרפתי לה מונד טענו מומחים צרפתים שיש לבחון את סיפור ההגנה האוקראינית מנקודת המבט של הפעלת האש. לאו פריה פיג'נה, חוקר במרכז ללימודי ביטחון במכון הצרפתי ליחסים בין-לאומיים,³⁵ טען: "אנחנו רואים את הרחפנים ואת טילי הנ"ט משום שהם מצולמים. אבל יותר מ-80% מהנזק שנגרם על-ידי האוקראינים עד היום הוא הודות לארטילריה שלהם".³⁶

כמו כן, אחד הדוברים במאמר של פיג'נה משווה בין הקרב באוקראינה לקרבות על הסום במהלך מלחמת העולם הראשונה.³⁷ ג'ק וויטלינג וניק ריינולדס, חוקרים במכון RUSI הבריטי, מצטטים יועץ לרמטכ"ל צבא אוקראינה שטען כי: "הנ"ט האט את הרוסים. אבל מה שהרג אותם הייתה הארטילריה. זה מה ששבר את היחידות שלהם".³⁸ בשל החשיבות העולה של האש, החלו מדינות המערב לשלוח לאוקראינה ארטילריה קנית רבה יותר.³⁹

ד"ר יגיל הנקין, מדריך אקדמי בבית הספר למלחמה במכללה הבינ-זרועית לפיקוד ומטה בצה"ל, טען במאמר במערכות ש"מספר הטנקים שהושמדו אינו מבוטל, אולם נשק הנ"ט – קרקעי ומוטס כאחד – לא מנע את המשך השימוש בשריון או ברק"ם. קשה לדעת כמה טילים נורו וכמה החטאו, אולם מכיוון שברשות האוקראינים אלפי טילי נ"ט ואין ספק כי ירו רבים מהם, פירוש הדבר כי היו החטאות רבות. הנ"ט פגיע לארטילריה, ובהתאם לכך אף הוא, כמו הטנק, אינו פתרון קסם. אין ספק כי הנ"ט האוקראיני שיבש מאוד את הפעולה הרוסית, אולם מול כוח משולב המגובה בארטילריה ובחי"ר יעיל תהיה עבודתו קשה יותר".⁴⁰



לטעמי, הדיון על אודות האמל"ח שובר השוויון בקרבות בין צבא רוסיה לאוקראינה מפספס את ההבדל שבין שני הצבאות: במרבית הגזרות הצבא הרוסי פעל באופן חד-חילי בלבד או פעל לא על פי תו"ל, ואילו הצבא האוקראיני פעל באופן רב-חילי ועל פי תו"ל. הכוח הרוסי המתקדם נתקל בכמה מארבי נ"ט שנועדו להשחות את התקדמותו ולשחוק אותו. הצבא האוקראיני הפעיל שורה של אמצעים ויכולות המשלבות אש ונ"ט:

1. מארבי נ"ט בקרבת הצירים עם נ"ט קצר טווח או הכוונת אש, וללא הסתערות על הכוח המותקף.
2. מארב נ"ט קצר טווח והסתערות מטווח קרוב על הכוח המותקף, הפעלת אש מנגד בעיקר על כוחות לוגיסטיים, ובשטחים סגורים (בנויים ויערות) גם על כוחות לוחמים.

3. מארבים מטווח רחוק בעיקר על־ידי רחפנים.

לאחר שכוחות ההגנה האוקראיניים עצרו את ההתקדמות הרוסית, החלו להישחק הכוחות שהיו אמורים לכתר את קייב. שלושה קרבות מאזור קייב ממחישים זאת: המארב בעיר צ'רנייב בצפון מזרח קייב, המארב בעיירה ברוברי וההגנה על קייב מצפון מערב.

המארב בצ'רנייב

ההגנה על העיר צ'רנייב כללה:

1. מסך סיוור של חטיבת הטנקים הראשונה של צבא אוקראינה,⁴¹ שנועד להשהות את ההתקדמות הרוסית;
2. הגנה סטטית על בסיס מערכי הגנה חפורים ומאוישים על־ידי כוחות ההגנה הטריטוריאלית (מילואים);
3. כוח ממוכן משוריין, על בסיס חטיבת הטנקים הראשונה, לניהול קרב הגנה מול הכוחות המתקדמים ויוצא להתקפות נגד;
4. כוחות פשיטה ומארבי נ"ט.

הכוח הרוסי הצליח לכתר את העיר צ'רנייב ולהפגז אותה ימים רבים. עם זאת הכוח המגן ששהה בה המשיך להילחם בעיקר בפאתי העיר, זאת משום שאין שם מכשול טבעי, ובסופו של דבר העיר לא נכבשה. יתרה מזאת, ההתנגדות האוקראינית שחקה את הכוח הרוסי ולא אפשרה לו להגיע ליעד המערכת והאסטרטגי שלו, כיתור קייב ממזרח.

המארב ברוברי

ביטוי לרב־חיליות האוקראינית אפשר לראות במארב שעשו ב־10 במרס לטור שריון רוסי בעיירה ברוברי, הממוקמת בצפון מזרח קייב. כוחות השריון מרגימנט הטנקים השישי של הדיוויזיה המשוריינת ה־90 התקדם לעיירה ברוברי ממערב למזרח על גבי ציר סלול, ללא רכיבי הסיוע הקרבי שלו ובעיקר ללא האש. הצבא האוקראיני הכין לטור השריון מארב כפול: החלק הראשון היה באמצעות רחפן שגילה את תנועת הכוחות הרוסיים, וכוח נ"ט קצר טווח שתקף את היחידות המובילות של הכוח הרוסי שנע ללא משמר קדמי וללא מסך סיוור כלשהו. ממארב זה נפגעו שני טנקים רוסיים, ולאחר העיכוב המשיך הטור להתקדם מערבה.

החלק השני של המארב כלל שני רכיבים: ראשית, השהיית הכוח הרוסי על־ידי שני טנקים מדגם T-64 של צבא אוקראינה. שנית, העלאת רחפן לאוויר שבעזרתו הכוח האוקראיני יכול לטווח ולהכווין אש ארטילרית לעבר הכוח הרוסי בשעה שהטנקים האוקראיניים נסוגים לעמדות אחוריות. בנקודה מסוימת הפעיל הצבא האוקראיני אש ארטילרית שפגעה בפלטפורמות הרוסיות, והכריחה אותו לסגת לאחור. בסופו של יום פגעו שני המארבים בשלושה טנקים ושלושה נגמ"שים, והצליחו לעכב את ההתקדמות הרוסית בזמן מה.⁴²

ההגנה על קייב מצפון מערב

ביום הראשון של המלחמה הייתה היכולת האוקראינית לפעול ככוח רב־חילי המרכיב העיקרי להדיפת הכוחות הרוסיים משדה התעופה בגוסטומל.⁴³ הכוח המרכזי שהדף את ניסיון ההשתלטות של הצנחנים על שדה התעופה היה חטיבת התגובה המהירה הרביעית של צבא אוקראינה. החטיבה הוקמה ב־2015 ומובצעה ב־2016. היא רב־חילית, אורגנית וכוללת רכיב חי"ר קל, גדוד שריון,⁴⁴ רכיב ארטילריה,⁴⁵ רכיב מודיעין, רכיב לוגיסטיקה ומפקדה.⁴⁶ היא כנראה החטיבה הראשונה שהוקפצה לאזור שדה התעופה, והצליחה להדוף את הכוח הרוסי. נוסף על חטיבת זו, הפעיל הצבא האוקראיני סיוע אווירי ואת אגד הכוחות המיוחדים השלישי שהוצב בעיר. כך הוא השיג את היתרון הכמותי והיתרון באש. כדי למנוע נחיתת מטוסים, צבא אוקראינה כנראה הפגז את מסלול הנחיתה.⁴⁷ מ־24 בפברואר עד 30 במרס נערך הקרב על קייב ופרבריה. ההגנה האוקראינית הייתה בנויה על מערך ביצורים, מיקוש ושוחות שהכינו כוחות ההנדסה הקרבית ואזרחים ביערות המקיפים את קייב ובעיר עצמה.

ב־27 במרס הצטרף כתב של רשת BBC לכוח סיוור אוקראיני באחד היערות. הכוח יצא מהשוחה חמוש בנשק קל וטילי נ"ט לטווח קצר. במהלך התנועה ביער נע לפני הכוח רחפן בטווח הארטילריה הרוסית, 3–4 ק"מ. פעולת הרחפן הייתה כפולה: סיוור לפני הכוח, ואיתור מטרות רוסיות. לאחר רכישת המטרה והעברת נקודות הציון שלה למפקדה, הותקפו המטרות באש ארטילרית.⁴⁸ ב־31 במרס, בעת הנסיגה הרוסית,

התרחש אירוע דומה בעיר נובו בסן. טנק אוקראיני ירה מעמדה מוגנת על שיירה של רכבי לחימה של חי"ר מדגם BTR-80. רכבי הלחימה של החי"ר לא הצליחו לזהות את מקור האש וירו לעבר המקומות שחשבו שמהם ירו עליהם. סרטון שצילם רחפן מראה שלאחר כמה דקות הכוח האוקראיני הפעיל אש ארטילרית, והסיג את הכוח הרוסי.⁴⁹

במזרח המדינה, באזור דונבאס, המלחמה דומה ללחימה במלחמת העולם הראשונה. הצבא האוקראיני מגן על האזור על-ידי שוחות וקווי הגנה קשיחים. הקווים הללו מאוישים על-ידי חיילים המפעילים מגוון מערכות נ"ט לטווחים קצרים וארוכים ואש תמ"ס, מרגמות וארטילריה. במקביל כוחות מיוחדים או כוחות סיור יוצאים לפשיטות בחסות הארטילריה האוקראינית. הכוחות הללו פועלים כדי לפגוע ביחידות צבא רוסיה בעורפן באמצעות הכוונת אש ובאמצעות ירי נ"ט ארוך טווח, שיבוש התוכניות הרוסיות על-ידי הטמנת מוקשים או שילוב בין השניים. כל הפעולות מלוות על-ידי רחפן שמצלם ומכווין אש ארטילרית במקרה הצורך.⁵⁰

סיכום

קרב ההגנה האוקראיני נועד לשחוק את כוחות הצבא הרוסי כך שלא יוכלו לעמוד ביעדים המערכתיים והאסטרטגיים שלהם. מערך ההגנה השתנה מעיר לעיר ומיישוב ליישוב. קווי ההגנה בכל אחד מהערים והיישובים היו מבוססים על כמה רכיבים: ראשית, שימוש במכשולים טבעיים או בפאתי ערים המקשים על ההתקדמות. שנית, מערך הגנה ניח, שנבנה בחופזה או הוקם מראש. שלישית, כוח נייד ממוכן ומשוריין המסייע בקרב ההגנה ועורך התקפות נגד. רביעית, חוליות פשיטה הפועלות בעורף מערך האויב. חמישית, מערך האש היבשתית. היכולת האוקראינית לערוך קרב הגנה רב-חילי מול כוח חד-חילי הפועל לא על פי תו"ל מנעה מהרוסים הישגים מבצעיים ומערכתיים בחודש הראשון של המלחמה. בחודש השני של המלחמה הצבא הרוסי החל לשנע את כוחותיו לאזור דונבאס ולנסות להבקיע את מערכי ההגנה שם.

החודשיים הראשונים למלחמה מראים שאין פתרונות קסם בלחימה. ואין להסתמך על האויב שימלא את חלקו כפי שנכתב בסעיף אויב בפקודת המבצע. לכן אין תחליף לאימון סדיר ותדיר של כלל המסגרות הלוחמות, לבניין כוח עם יתירות מסוימת ולפעולה על פי תו"ל.

אני מודה לסא"ל (מיל') ד"ר עדו הכט, לד"ר זאב אלרון, לסא"ל (מיל') ד"ר דותן דרוק, למר שמואל שמואל ולגברת שיר שחר על הערותיהם למאמר.

<https://bit.ly/3ledAzz> לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן:



הערות

- [1] Joost Oliemans, J. & Mitzer, S. (2022, April 11). Answering the Call: Heavy Weaponry Supplied To Ukraine, ORYX
- [2] Watling, J. & and Reynolds, N. (2022, April 22). Operation Z: The Death Throes of an Imperial Delusion. RUSI, p.5
- [3] חלק זה מבוסס על מקורות אלה (אלא אם צוין אחרת): התכתבות ושיחות עם סא"ל א'; רס"ן (במיל') א'; ראש המכון לחקר לוחמת היבשה רס"ן שחר הלר; רמ"ד תפיסות רס"ן ענבל הלינגר שושן; סא"ל (מיל') ד"ר דותן דרוק; מסמכים שונים של סא"ל (מיל') ד"ר עדו הכט; אל"ם אברלינג' ג' (2022, 20 במרס). סקירה נושאת – הלחימה בין רוסיה לאוקראינה בראי מוקשים ומטענים. מפקדת קצין הנדסה ראשי; מסמכים שונים של שמואל שמואל, ראש המכון למחקר צבאי במרכז דדו; הסיכומים השבועיים של סא"ל שי ונטורה העוסקים בפן הלוגיסטי של המלחמה
- [4] צילומי לוויין מסחריים; סרטונים שאזרחים אוקראינים מצלמים בטלפונים ומפיצים; צילומי צמתים; מחקר אוסינטי; מקורות רשמיים החשודים בהטיה מובנית
- [5] [/https://militaryland.net/ukraine/invasion-day-9-summary](https://militaryland.net/ukraine/invasion-day-9-summary)
- [6] הכט, ע' (2022). מה אפשר ללמוד מהמלחמה באוקראינה – ומה לא? סיכום ראשוני ולקחים ראשוניים. מסמך פנימי
- [7] הלר, ש' (2022, 14 באפריל). גנרל חורף מחפש כיוון. בין המערכות
- [8] מכיוון שמרבית הסרטונים מצולמים על ידי אזרחים אוקראינים, יכול להיות שחלק מהכוחות נע בתוך שטחים סבוכים ואין לנו עדות לכך
- [9] ברלוביץ, א' (אוגוסט 2021). חשיפה-תקיפה בצבא רוסיה. מערכות 491, עמ' 34–39
- [10] [/https://militaryland.net/ukraine/invasion-day-20-summary](https://militaryland.net/ukraine/invasion-day-20-summary)
- [11] Graham-Harrison. E. & Semchuk. K. (2022, May 13). Trial by fire: Ukraine war becomes gruelling artillery duel. The Guardian
- [12] MacKinnon, M. (2022, May 15). Ukraine reservists credit Canadian weapon for taking out a \$4.5-million Russian tank; A Russian T-90M tank was destroyed by the Ukrainian Territorial Defense forces using an anti-tank rifle donated by Canada. The Globe and Mail
- [13] Ibid
- [14] Hunter C. E. (2022, May 17). Military Assistance to Ukraine: Rediscovering the Virtue of Courage. RUSI על הסיוע המערבי לאוקראינה לפני המלחמה ובמהלכה ראו:
- [15] <https://twitter.com/AmitLidor/status/1485317116895154177?s=20&t=hKEq7ZkklxP6seVYf2loh> מערכת נ"ט FGM-148 Javelin היא מערכת נישאת ששוקלת 22.3 ק"ג ויעילה עד טווח של 2,500 מטר. המערכת פועלת על פי עקרון שגר ושכח. הפגיעה של הטיל היא עילית. להרחבה על הטיל ראו:
- [16] Foy, H., Rathbone, J. P., Olearchyk, R. & Schwartz, F. (2022, April 25). The battle for Donbas: 'the real test of this war', Financial Times
- [17] Bureau of Political-Military Affairs, (2022, May 6). U.S. Security Cooperation with Ukraine מערכת נ"ט שמיוצרת על ידי החברה השוודית SAAB. המערכת היא קלה לסחיבה, 6.7 ק"ג, חד-פעמית ויעילה עד טווח של 500 מטר. להרחבה ראו:
- [18] <https://twitter.com/AmitLidor/status/1506843350946697220?s=20&t=hKEq7ZkklxP6seVYf2loh> או באנגלית: NLAWS. המערכת מיוצרת על ידי החברה השוודית SAAB ופותחה על פי דרישות משקל הטיל בזביל: 12.5 ק"ג. אורך הטיל: 102 ס"מ. קוטר הטיל במקטע הרש"ק: 150 מ"מ. קוטר הרש"ק: 102 מ"מ. המערכת יעילה עד טווח של 800 מטר ופועלת על פי עקרון שגר ושכח. להרחבה ראו:
- [19] דגם שונה של AT-4
- [20] <https://www.mbdasystems.com/product/milan-er> מערכת שמיוצרת על ידי החברה האירופית MBDA. הטיל שוקל 13 ק"ג, ולפי אתר החברה הוא יעיל ל-3,000 מטר. להרחבה ראו:
- [21] Weaver, M. (2022, March 17). What weapons have other countries supplied to Ukraine?. The Guardian;

- Jarczyk, H. & Küstner, K. (2022, April 30). Waffen für die Ukraine: Wer liefert was?. BR24; Military aid and arms for Ukraine (2022, April 22). France 24; Forum on the Arms Trade (without a date). Arms transfer for Ukraine
- [22] בוחבוט, א' (2022, 25 בפברואר). אימת הטנקים: הטיל שמוכיח כי האוקראינים מסוגלים לגרום לנוק והרוגים לרוסים. וואלה
- [23] The Center for Strategic and International Studies
- [24] Siemaszko, C. (2022, March 22). U.S.-made Javelin missiles are 'vital' to Ukraine's fight against Russia, experts say, NBC
- [25] שם
- [26] Craven, N. (2022, February 10). 'God save the Queen!': Ukrainian troops say British NLAW missiles are a 'game-changer' as they train to fight Russian forces and warn 'crazy' Putin: 'We will kill for our homeland', The Daily Mail
- [27] שם
- [28] Ukraine's Javelin and NLAW tank-killer missiles could see Russia shift war tactics (2022, March 16). SCMP
- [29] Sacks, D. (2022, May 16). What Is China Learning From Russia's War in Ukraine? Foreign Affairs
- [30] Ismay, J. (2022, March 18). Ukraine Is Wrecking Russian Tanks With a Gift From Britain. The New York Times; Ukraine conflict: Why is Russia losing so many tanks? (2022, April 11). BBC
- [31] Negi, M. (2022, April 2). Indian Army to use lessons from Russia-Ukraine war in designing battle tanks for future. India Today
- [32] <https://twitter.com/AmitLidor/status/1519870642836975616?s=20&t=7D3XhuFwQGfo8pFWeQfQ-g> מערכת השטונגה נכנסה לשירות מבצעי ב־2011. יחסית לשאר המערכות שנסקרו היא כבדה – בין 97 ק"ג ל־104 ק"ג והפעלתה דורשת 4 לוחמים לפחות. זאת כדי שיוכלו לשאת את המערכת לעמדת השיגור. הטווח היעיל של הוא 5 ק"מ ביום ו־3 ק"מ בלילה. להרחבה ראו:
- [33] Roblin, S. (2022, March 27). See Why Ukraine's Tank-Busting Stugna-P Missiles Are Proving So Effective. 1945
- [34] Watling, J. (2022, April 4). After Bucha, Keep the Munitions Flowing to Ukraine. RUSI
- [35] Centre des études de sécurité de l'Institut français des relations internationales
- [36] Pietralunga, C. (2022, May 18). 'The Donbas today is the Somme of 1916': Ukraine's battle of the shells. Le Mond
- [37] Ibid
- [38] Watling and Reynolds (2022, April 22), p.4
- [39] Western Leaders Pledge To Send Artillery To Help Ukraine In New Phase Of War (2022, April 19). RFE/RL
- [40] הנקין, י' (2022, 8 במאי). שלושת "הגדולים" מכים שוב: לקחים צבאיים ראשוניים מחודשיים של מלחמה באוקראינה. בין המערכות
- [41] Axe, D. (2022, March 31). Ukraine's Best Tank Brigade Has Won The Battle For Chernihiv. Forbes <https://militaryland.net/ukraine/armed-forces/1st-tank-brigade> היא הייתה מורכבת משלושה גדודי טנקים, גדוד חי"ר ממוכן, כוח סיור, שלושה גדודי תותחנים, כוח הגנה וכוח סיוע קרבי. כל גדוד מונה כ־400 חיילים ו־40 רק"מים שונים. להרחבה ראו:
- [42] Österreichs Bundesheer (2022, April 11). Aus dem Kriegstagebuch: Erfolgreiche Abwehr einer russischen Kampfgruppe in einem Vorort von Kiew. Der Krieg in der Ukraine
- [43] אנסבכר, י' (2022, 28 בפברואר). הקרב על אנטונוב – החמצה אופרטיבית שהפכה לכישלון אסטרטגי. בין המערכות
- [44] עם טנקים מסוג T- https://www.armyrecognition.com/russia_russian_army_tank_heavy_armoured_vehicles_u/t-4bv_main_battle_tank_data_sheet_specifications_information_description_pictures_video.html

.64bv
על
יכולות
הטנק
ראו:

[gnition.com/russia_russian_army_vehicles_system_artillery_uk/2s1_gvozdika_122mm_self-propelled_howitzer_technical_data_sheet_specifications_pictures_video.html](https://www.gnition.com/russia_russian_army_vehicles_system_artillery_uk/2s1_gvozdika_122mm_self-propelled_howitzer_technical_data_sheet_specifications_pictures_video.html) תומ"ת [45]
זחלי 122
מ"מ מדגם
2S1
.Gvozdika
להרחבה
ראו:

Ukraine War: Kyiv residents dig trenches to fight Russians (2022, March 11). Sky News <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-60878703> Abdurasulov, A. (2022, March 27). [46]
Ukraine war: The drone pilots monitoring Russian troops. BBC

https://twitter.com/Arslon_Xudosi/status/1511376081407905793 [47]

Ministry of Interior of Ukraine (2016, June 2). The NGU light infantry brigade represents a new model of military unit [48]

<https://twitter.com/KofmanMichael/status/1497222924754894879?V6g> יש גם Back At least 50 [49]
עדויות Russia's Russians
להפעלת Attack were killed
,MLRS Helicopters in the battle
אולם אין And Elite for
Paratroopers. Hostomel -
מצולמות 1945; How the Defense
שיוכלו Russia lost Ministry
להפריך the battle for (2022,
את a critical March 4).
.הטענה airfield near LB.UA;
להרחבה Kyiv (2022, McGregor,
ראו: April 13). A. (2022,
CBC News: March 8).
;The National Russian
Airborne
Disaster at
Hostomel
Airport.
Aberfoyle
International
Security;
Roblin, S.
(2022,
February
25).
Pictures: In
Battle For
Hostomel,
Ukraine
Drove

[/status/1529800087488151553https://twitter.com/Arslon_Xudosi/status/1511376081407905793](https://twitter.com/Arslon_Xudosi/status/1529800087488151553) Paton [50]
; Walsh,
N. (2022,
May 27).
Inside
the
trenches:
CNN
joins
Ukraine's
army on
the front

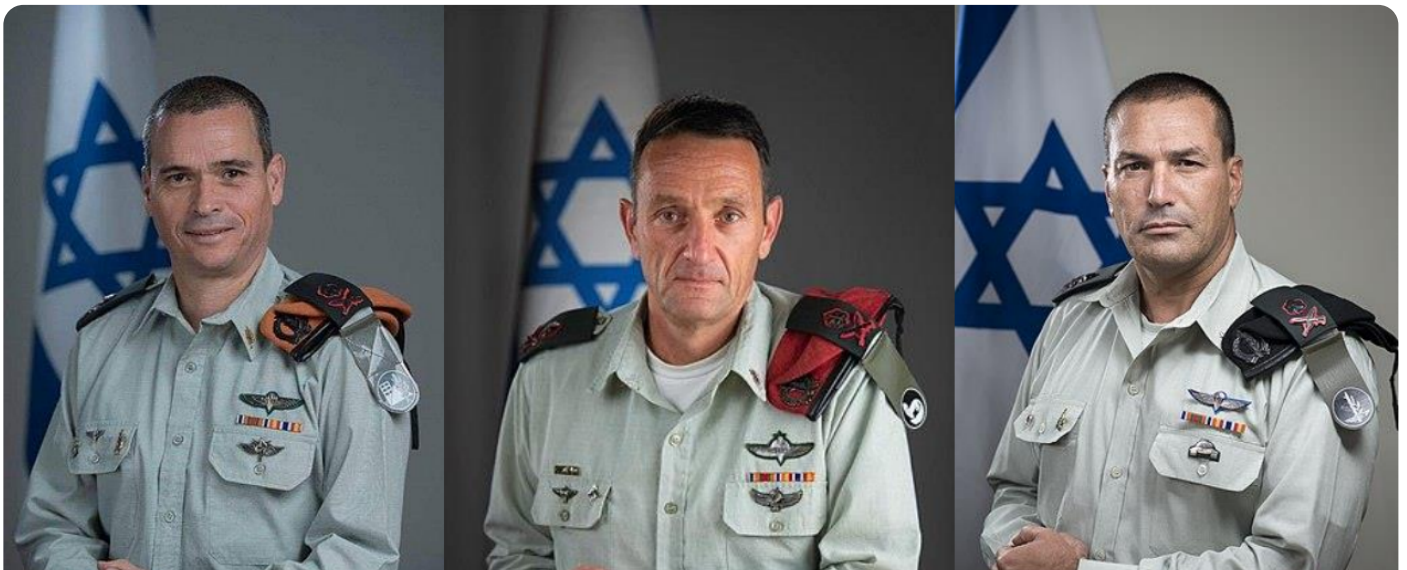


האתיקה של בחירת רמטכ"ל

פרופ' אסא כשר, פרופסור אמריטוס לאתיקה מקצועית ולפילוסופיה. אוניברסיטת תל-אביב 23.06.2022

אתיקה הרמטכ"ל שר הביטחון

תהליך מינוי רמטכ"ל חייב להיערך באופן שיחזק את אמון הציבור בו. תהליך סדור וערכי מחזק את התחושה של האזרח שיש יסוד מוצק למחשבה שהרמטכ"ל פועל כראוי, במסגרת תפקידו. מרכיב מרכזי של ההליך הוא פעילות בהתאם לערכים המכוננים את האתיקה של שר הביטחון



שלושת המועמדים לתפקיד הרמטכ"ל ה־23 של צה"ל. מימין: אלוף אייל זמיר, אלוף הרצי הלוי, אלוף יואל סטריק

בימים אלה מתנהל תהליך בחירת הרמטכ"ל ה־23 של צה"ל. להחלטות של שר הביטחון והממשלה למינוי חשיבות רבה מאוד, מובנת מאליה. בהקשר הנוכחי, טבעי לחשוב על הרמטכ"ל ועל דמותו מנקודת המבט של הפעלת הכוח הצבאי ובניין הכוח. במאמר זה אבחן מנקודת המבט של רוח הכוח שאותה אמור כל רמטכ"ל לעצב, לממש ולבטא באופן חד ומתמיד בפני המפקדים, החיילים והאזרחים.

דמותו של הרמטכ"ל כאחראי על רוח הכוח מושפעת מרוח התהליך של בחירתו. הרוח נקבעת על-ידי האתיקה של שר הביטחון, בתור המוביל את תהליך הבחירה והמינוי, והאתיקה של כל אחד מן הקצינים הבכירים בתור מועמד לתפקיד הרמטכ"ל. האתיקה של שר הביטחון היא קודם כול של תפקיד השר, חבר הממשלה והקבינט. בבמדינות כמו בריטניה לדוגמה יש מסמך רשמי המגדיר את האתיקה של חבר ממשלה, ומנגנון רשמי המסדיר את האופן שבו ראש הממשלה נושא באחריות להתנהלות של חברי הממשלה בהתאם למסמך האתיקה שלה. בישראל נעשה ניסיון לכוון אתיקה לחברי הממשלה.

ב־2006 מינה ראש הממשלה אהוד אולמרט את ועדת שמגר (כותב המאמר היה חבר בצוות עם פרופ' גבריאלה שלו) כדי להציע קוד אתי לשרים ולסגני שרים. הוועדה השלימה את עבודתה וב־2008 הגישה דוח לראש הממשלה הבא, בנימין נתניהו, שמינה את שר המשפטים יעקב נאמן להגיש הצעה לממשלה על יסוד המלצות הוועדה. המלצות ועדת השרים בראשות נאמן היו כה רחוקות מן ההמלצות המקוריות, עד שוועדת שמגר סירבה להגיע לישיבת הממשלה שהייתה אמורה לדון בהצעות נאמן. כך קפא הרעיון לשנים לא מעטות. ניסיון להפשיר אותו לא צלח. במאמר זה אשתמש בהמלצות ועדת שמגר, כדי להתוות את האתיקה של שר הביטחון בבואו להוביל את תהליך הבחירה של הרמטכ"ל.

התנאים המוקדמים להצגת מועמדות לתפקיד הרמטכ"ל

אחד העקרונות הכלליים האמורים לעמוד ביסוד ההתנהלות של שר הוא עקרון "חובת אמונים": "חבר הממשלה חב אמונים למדינת ישראל, לערכיה ולחוקיה. עליו לשקוד על טובת המדינה וכלל תושביה ולנהוג במילוי תפקידו ביושר, בהגינות, ביושרה, בשוויוניות, בסבירות וללא פניות". (פרק ב', סעיף 7). מעקרון זה עולות כמה מסקנות מרכזיות, שהן חובות אתיות בדבר ההליך של בחירת הרמטכ"ל. ראשית, ההליך חייב להיות הוגן, שוויוני וללא פניות, ככל שמדובר ביחסו של שר הביטחון למועמדים השונים לתפקיד הרמטכ"ל. מובן מאליו מה נדרש מהליך כזה כדי שיעמוד בדרישות ההגינות והשוויוניות. הדרישה שההליך ייערך גם ללא פניות טעונה הבהרה.

מטבע הדברים, המועמדים לתפקיד הרמטכ"ל הם אלופים המוכרים היטב לשר הביטחון בהקשר של התפקיד הנוכחי שבו הם נושאים בצה"ל, ובהקשרי תפקידים קודמים שנשאו. על יסוד היכרות זו, ייתכן שלשר הביטחון דעה משל עצמו בדבר התאמתו של מועמד אחד לתפקיד הרמטכ"ל על פני מועמד אחר. אם יקיים את ההליך באופן המאפשר לכל מועמד להציג את עצמו ואת דעותיו¹ באופן הוגן ושוויוני, יהיה ההליך בגדר הליך שנערך ללא פניות, במישור הצגת המועמדות. בסיום בדיקת כל מועמדות בפני עצמה, שר הביטחון אמור להחליט מי המועמד המועדף. מעקרון "חובת האמונים" עולה, כי עליו לעשות זאת ביושר, ביושרה ובסבירות.

פרק א של כללי האתיקה המומלצים מונה את היושר והיושרה, בין הערכים שחבר הממשלה חייב לכבד אותם ומאפיין אותם בקצרה.. האפיון של ערך היושרה מחייב את השר "לבטא בכל הליכותיו את עקרונות היסוד של תפקידו כחבר הממשלה" (פרק א', סעיף 1(3)). מתוך כך, השר "יתווה את המדיניות בתחומים שהוא מופקד עליהם בהתאם למדיניות הממשלה" (פרק ב', סעיף 8(א)). חזקה על כל שר שהוא מתווה את המדיניות של משרדו בהתאם למדיניות הממשלה. בהקשר הנוכחי מדובר לא על מדיניות הממשלה בדבר בחירת רמטכ"ל, אלא על מדיניות הממשלה בנושאי הביטחון שבאחריות הצבא ובאחריות הרמטכ"ל בתור המפקד הבכיר ביותר בצבא. חזקה, אפוא, על שר הביטחון שבבואו לקיים את חלקו בהליך של בחירת הרמטכ"ל, יבדוק את התאמתו של כל מועמד לתפקיד, בין השאר, על יסוד התאמתו למימוש מדיניות השר שהיא בהתאם למדיניות הממשלה.

ההתאמה של מועמד למימוש המדיניות היא בעלת חשיבות רבה. ייתכן שאף מכרעת עד שהיא מצדיקה השלמה עם חסרונות נתונים של המועמד. במקרה כזה, ראוי שהחלטת שר הביטחון תלווה, במידת האפשר, בהסבר מתאים, שיבהיר את המשקל היחסי הנמוך של חסרון זה או אחר לעומת המשקל היחסי הגבוה של ההתאמה למימוש המדיניות (או של שיקול מכריע אחר). בנסיבות שלפנינו, ההסבר ששר הביטחון אמור לתת לממשלה, ובמידת האפשר גם לציבור, יצדיק מינוי אלוף לתפקיד הרמטכ"ל למרות שלא כיהן לפני כן, כמקובל, כסגן הרמטכ"ל, כראש אגף במטכ"ל או כמפקד זרוע.

דוגמה לחלק מהסבר אפשרי: הרמטכ"ל אמור לדעת להתנהל היטב ברקמות הממשק שבין הצבא לדרג האזרחי, שהוא בראש ובראשונה שר הביטחון וראש הממשלה. תפקידים מסוימים מכשירים אלוף להתנהלות כזאת. תפקיד ראש אמ"ן הוא דוגמה מובהקת. יש מקום לטענה, כי גם תפקיד המזכיר הצבאי של ראש הממשלה מכשיר את הקצין לאותה התנהלות ראויה. מבחינה זו, מועמד שהיה מזכיר צבאי אך לא כיהן בתפקידים מתאימים אחרים במטכ"ל, יכול להיחשב כמי שידע להתנהל כראוי ברקמות הרגישות של אותו ממשק.



מסמך רוח צה"ל, 1994

עם זאת, מן הראוי היה שההליך לבחירת הרמטכ"ל יתנהל על יסוד מתכונת רשמית של התנאים המוקדמים להצגת מועמדות לתפקיד הרמטכ"ל.² תנאים אלה יכולים לכלול, בין השאר, את הדרישות המוקדמות הבאות:

1. בעל ניסיון פיקודי מבצעי ברמת אלוף, בפיקודים או בזרועות;
2. בעל הכשרה בהפעלת המטכ"ל, הודות לניסיון שרכש בכהונה כסגן הרמטכ"ל, בראשות אחד מאגפי המטכ"ל או בדרך אחרת;³
3. בעל עבר אתי, ההולם את רמת האמון הדרושה ברמטכ"ל.⁴

הקפדה על עמידה בדרישות מוקדמות היא מנהג ראוי ורווח, כאשר מדובר בתפקידים שהעומדים בדרישות המוקדמות שלהם רבים. קשה יותר להקפיד על עמידה בדרישות מוקדמות כאשר המועמדים מעטים באופן יחסי, וייתכן שאיש מהם אינו עומד בכל הדרישות המוקדמות ובדרישה של התאמה למימוש המדיניות של שר הביטחון ושל הממשלה. לפיכך, המתכונת הרשמית האמורה לכונן את רשימת הדרישות המוקדמות אמורה לכונן גם דרך החרגה, ביוזמת שר הביטחון, על יסוד שיקולים מיוחדים ואולי גם בהליך מיוחד.

לפי הדוח של מבקר המדינה מאוגוסט 2010, בדבר מינוי אלופים ובדבר מינוי קצינים בכירים בדרגות סא"ל, אל"ם ותא"ל, הדעות בין שרי הביטחון והרמטכ"לים, בעבר ובהווה, חלוקות בשאלה אם ראוי לעגן באופן רשמי את אמות המידה למינוי אלוף. המלצות הדוח מצדדות בתשובה החיובית. הדעת נותנת שחילוקי דעות כאלה יתגלעו גם בנוגע למתכונת רשמית של דרישות מוקדמות למינוי רמטכ"ל. לשיטתנו, מוטב להנהיג

המדובר בהחלטה בשאלה מיהו המועמד המועדף לתפקיד הרמטכ"ל, הדעת נותנת שאין צורך בעבודת מטה ענפה ומורכבת. עם זאת, שיקול דעת שיטתי מחייב לתת את הדעת לא רק לתמונה המלאה של הכישורים הנדרשים, אלא גם לתמונה מלאה של העמדות המקצועיות בדבר המועמד המועדף. מטבע הדברים, עמדות כאלה יכולות להיות לרמטכ"ל המכהן, ולאנשים הבכירים שאינם מועמדים לתפקיד הרמטכ"ל הבא. שיקול דעת שיטתי ראוי שיערך לאחר התייעצות שר הביטחון עם הרמטכ"ל המכהן, ועם האנשים הבכירים האמורים.

התייעצות מקצועית רצויה, מפני שהיא מאפשרת לדעות שונות להיכנס לתמונה הכוללת שהיא נקודת המוצא הראויה לשיקול הדעת, להמלצת שר הביטחון ולהחלטת הממשלה. ראוי להדגיש את האופי המקצועי של התייעצות, כדי שההליך שמקיים שר הביטחון לא יהיה נגוע בחשש מפני ניסיון לא ענייני להשפעה עליו. התערבות לא מקצועית, על יסוד אינטרסים אישיים, פוליטיים, תקשורתיים וכיוצא בזה, היא פסולה. זהירות מיוחדת דרושה כאן מפני התערבות פסולה של מקורבים, שגם אם אין להם השפעה של ממש על תוצאות ההליך עצמו, מעשיהם עלולים להעיב על ההליך בדרך שהם יוצרים מראית עין של התנהלות לא ראויה. שר הביטחון אמור לקבל החלטה בדבר המועמד המועדף לתפקיד הרמטכ"ל בזהירות מפני מראית עין של התנהלות לא ראויה, דהיינו בזהירות מפני מראית עין של התנהלות שלא בהתאם לכללי האתיקה של חברי הממשלה.

ביסודו של המושג מראית עין עומדת תובנה בדבר ההתנהגות האנושית. נוכח אדם העושה מעשה, אנו לא חושבים עליו במונחי המעשה הגלוי, אלא במונחי תמונה רחבה יותר, הכוללת לדוגמה את הכוונות שביסוד המעשה. הכוונות אינן גלויות לעין, אלא מופיעות כחלק מן הפרשנות שאנחנו נותנים למעשה. כלאחר יד, כל אחד מאיתנו, כל הזמן, מייחס לזולתו כוונות, תכליות, הרגלים וכיוצא באלה, שאינם מתגלים במעשה שלנגד עינינו אלא רק מתבטאים בו לפי פרשנות המעשה העולה על דעתנו. האם הכוונה שאדם מייחס לחברו, על יסוד מעשה שחבר זה עשה, היא אכן הכוונה שהייתה לחברו ברקע אותו מעשה? אם הפרשנות נכונה, הכוונה המיוחסת היא הכוונה המקורית, אבל הניסיון האנושי מלמד שלעתים קרובות הפרשנות העולה על הדעת אינה פרשנות נכונה: אדם עושה מעשה גלוי תוך כוונה אחת, ואחרים מייחסים לו כוונה אחרת. הדרישה האתית בדבר זהירות מפני מראית עין של התנהלות לא ראויה היא, אפוא, בכיוון של דרישה להתנהל באופן שלא תעלה על דעתו של המתבונן המצוי פרשנות שלפיה ההתנהלות אינה ראויה.

כדי להבין את הדרישה האתית על בוריה, עלינו להבהיר מיהו המתבונן המצוי ומהי פרשנותו, ככל שהבהרות אלה דרושות בהקשר הנוכחי של דיון באתיקה של שר הביטחון. שר הביטחון הוא חבר ממשלה מטעם מפלגה מסוימת, ובדרך כלל מכהן כחבר כנסת. הוא אישיות פוליטית, ובתור שכזה יש לו עניין לגיטימי בקידום מטרות המפלגה שמטעמה הוא מכהן בממשלה ויש לו עניין במעמדו האישי במפלגה עצמה. מטבע הדברים, לכל מפלגה יש מפלגות יריבות, ולכל אדם בכיר במפלגה כלשהי יכולים להיות יריבים במפלגתו. המעמד של יריב עשוי להשפיע על הפרשנות שאדם נותן למעשי יריבו, עד שזו מתנסחת לעתים קרובות (ואולי תמיד) במונחים הבאים להעיב על מעשיו של היריב ואולי גם על דמותו האנושית. כאשר הדרישה האתית היא כי יש להיזהר מפני מראית עין של התנהלות לא ראויה, אין הכוונה לנקודת המבט של יריב השש לפרש התנהלות של יריבו כהתנהלות לא ראויה.

ראוי להדגיש, כי היריב שבו מדובר אינו דווקא חבר כנסת או פעיל בכיר במפלגה כלשהי. יריב הוא כל מי שדעותיו בדבר אדם מסוים מובילות אותו לעתים קרובות (ואולי תמיד) לפרש את מעשיו של אותו אדם כהתנהלות לא ראויה. רבים הם, אפוא, יריביו של כל אדם שהוא אישיות פוליטית. הדרישה האתית מן השר להיזהר מפני מראית עין של התנהלות לא ראויה היא להיזהר מן הפרשנות שעתיד לתת להתנהלות שלו אדם ללא פניות – אדם מן היישוב שאין חזקה עליו שפרשנותו תהיה מוכתבת על ידי יריבותו הפוליטית או חשדנות רבה בזולתו.

יתרה מכך, גם הפרשנות של אזרח ללא פניות, שאותה חייב שר הביטחון להביא בחשבון כדי להיזהר מפני מראית עין של התנהלות לא ראויה, אינה פרשנות כלשהי העשויה לעלות על דעתו של אזרח כזה. 70 פנים ניתן למצוא בכל מעשה אנושי, ולא את כולן חייב שר הביטחון להביא בחשבון כדי לעמוד בדרישה האתית הזאת. הפרשנות שעל השר להביא בחשבון היא סבירה, פשוטה וטבעית, כלומר כזאת שהניסיון האנושי מלמד שהיא או הדומה לה היא זו העולה על דעתו של המתבונן ללא פניות.

כל זהירות מפני מראית עין של התנהלות לא ראויה – היא מפני פגיעה באמון הציבור. כשמדובר בהליך לבחירת רמטכ"ל, הפגיעה באמון הציבור היא לא רק ביחס לשר הביטחון, אלא גם ביחס לממשלה המקבלת את המלצתו של שר הביטחון, וביחס לרמטכ"ל הנבחר. שר הביטחון, ככל חבר הממשלה, חייב לנהוג "בדרך המטפחת אמון ברשויות השלטון ובכלל זה בממשלה ובגופים שבאחריותו" (פרק ב', סעיף 11). מדרישה אתית זו עולה לא רק החובה להיזהר מפני פגיעה באמון, אלא חובה לעשות לטיפול האמון. כשמדובר בהליך למינוי הרמטכ"ל, ראוי לטפח את אמון הציבור באמצעות פרסום הודעה מטעם השר ובה שני חלקים: האחד, תיאור קצר של ההליך באופן המניח את הדעת בדבר עמידה בחובות ההגיוניות והשווינויות, בין השאר; השני,

נימוק משכנע בדבר ההחלטה להמליץ על מועמד אחד מבין כל המועמדים. הגם שמטבע הדברים ההנמקה לא יכולה להיות מלאה, היא אמורה לשכנע, מנקודת המבט של המתבונן ללא פניות.



פורום מטכ"ל בתמונה משותפת עם נשיא המדינה יצחק הרצוג במהלך ביקור במחנה רבין. 9 באוגוסט 2021

מהאתיקה של שר הביטחון לאתיקה של המועמדים לתפקיד הרמטכ"ל

המועמדים לתפקיד הרמטכ"ל הבא של צה"ל הם אלופים. לפיכך, השיקולים האתיים בדבר התנהלותם כמועמדים לתפקיד הם שיקולי האתיקה הצבאית. להלכה ייתכן שגם אלוף במילואים יהיה מועמד לתפקיד הרמטכ"ל, ומכיוון שהאתיקה של קצין במילואים שונה מן האתיקה של קצין בשירות פעיל, השיקולים האתיים בדבר ההתנהלות שלו כמועמד יהיו שונים במעט. חלק מתפיסת צה"ל בדבר ההתנהלות הראויה של המשרתים בו מתבטא ברשימת ערכי צה"ל⁶, ואחדים מהם נוגעים במישרין להתנהלות של קצינים בתור מועמדים לתפקיד הרמטכ"ל⁷.

הערך הראשון במעלה, בהקשר הנוכחי, הוא ערך האחריות. במישור העובדות, קצין הוא בגדר אחראי למצב מסוים בה במידה שתרם להיווצרות המצב הזה, בין במעשה ובין באפס מעשה, בין במישרין ובין בעקיפין, בין במו ידיו ובין בפקודה שנתן, בנוהל שיצר או ברוח המפקד שהישרה בין פקודיו. במישור הערכים והנורמות, קצין נושא באחריות להיווצרות מצב צבאי מסוים, ככל שהוא חייב לתרום להיווצרות המצב הזה, בתוקף מעמדו, תפקידו, סמכותו והמשימה הצבאית הנתונה לו.

מועמד לתפקיד הרמטכ"ל הוא שותף בכיר במאמץ הכולל של הצבא לממש את ייעודו, בראש ובראשונה בהגנה על המדינה ועל אזרחיה מפני סכנות חיצוניות הנשקפות להם מידי צבאות, ארגוני גרילה וארגוני טרור. אלוף הסבור שהוא יכול לתרום למימוש הייעוד של הצבא, בתפקיד הרמטכ"ל, לא פחות ואולי יותר מכל מועמד אחר, חייב להציג את עצמו כמועמד לתפקיד זה.

החובה האתית להציג מועמדות לתפקיד בכיר יותר, על יסוד שיקולים של התאמה מוצלחת, אינה מוכרת במקומותינו, בעיקר מפני שרבים הארגונים שבהם הקידום לתפקיד בכיר יותר אינו עומד על שיקולי התאמה אלא על שיקולים אישיים או סיעתיים. כזה הוא הקידום הטיפוסי בפוליטיקה וכהוא, בין השאר, גם הקידום לתפקיד בכיר באקדמיה, בה תפקיד של ראש חוג או דיקן, לדוגמה, אינו מעיד כשלעצמו על מעמד נכבד בקשת ההישגים האקדמיים ולא בקשת הכישורים המנהליים. ראוי להבין את ההבדל בין ארגונים בעלי ייעוד חיוני שאין למעלה ממנו לארגונים אחרים.

כל מפקד בצבא תורם במעשיו למידת האמון של הציבור, שהיא מידת האמון של האדם הסביר בתקינות הפעילות של הצבא. טיפוח האמון בארגון כלשהו יכול להיגזר מן הרצון של אנשי הארגון לטפח את היוקרה החברתית או המוניטין המקצועי שלהם, משיקולים אישיים, כלכליים או כיוצא באלה. בישראל, טיפוח האמון בצבא הוא בעל מעמד אחר. רמת האמון בצבא משפיעה על הנכונות להתגייס לשירות חובה, על הנכונות להתנדב ליחידות לוחמות, על הנכונות להתנדב לפיקוד ולקצונה, על הנכונות להתנדב לשירות קבע ועל הנכונות לקחת חלק בשירות מילואים. טיפוח האמון בצבא הוא אפוא חלק מבניין הכוח הצבאי, ולפיכך מפקד בכיר, השותף באחריות למימוש הייעוד החיוני של הצבא, אמור להיות שותף בכיר בטיפוח האמון בצבא. בהתנהלות של אלוף, גם כמועמד לתפקיד בכיר יותר, אמורה להתבטא אחריותו למידת האמון של הציבור בצבא, שהיא חלק מאחריותו לבניין הכוח הצבאי, ומשם חלק מאחריותו למימוש ייעוד הצבא.

הערך השני הנוגע לסוגייה שלפנינו הוא ערך הדוגמה האישית. ההתנהלות של אלוף כמועמד לתפקיד הרמטכ"ל אמורה להיות דוגמה להתנהלות הראויה של קצין בדרגה כלשהי כמועמד לתפקיד בכיר יותר, בין בדרגה גבוהה יותר ובין באותה דרגה. בחיי הצבא מוכרים סוגים שונים של מתן דוגמה אישית. הסוג המוכר ביותר הוא המתבטא במצבים של הקריאה "אחרי!". הגם שתודעת החובה וכוחות הנפש הדרושים לביצוע המשימה במצבים כאלה הם מן הקשים ביותר בחיי האדם, המבנה של הדוגמה האישית הוא פשוט: "כאן, עכשיו, כמוני". סוג אחר של דוגמה אישית מופיע במצבים של התנהלות אלוף כמועמד לתפקיד הרמטכ"ל, קבל עם ועדה, מפקדים וחיללים. מבנה הדוגמה האישית הזאת פחות פשוט אבל לא פחות ברור: "בכל הקשר של אפשרות להתמנות לתפקיד יותר בכיר, כמוני".

כמה מסקנות אתיות עולות מן הדוגמה האישית והאחריות שנותן אלוף לקצינים אחרים בהתנהלותו כמועמד לתפקיד הרמטכ"ל:

1. תפקיד בכיר יותר מחייב רמה גבוהה יותר של אחריות. קצין יהיה מעוניין בתפקיד בכיר יותר רק אם הוא סבור, על יסוד שיקולים ענייניים, כי הוא מתאים לשאת באחריות הנדרשת בתפקיד הבכיר יותר;
2. קצין הסבור, על יסוד שיקולים ענייניים, כי הוא מתאים לתפקיד הבכיר יותר, מן הראוי שיציג את מועמדותו לתפקיד;
3. קצין הסבור, על יסוד שיקולים ענייניים, כי הוא מתאים לתפקיד הבכיר יותר לא פחות ואולי יותר ממועמדים אחרים, לא יסיר את מועמדותו בשל קושי הכרוך במצב שבו יש מועמדים אחרים לתפקיד, יהיו אשר יהיו;
4. קצין יתנהל במהלך הניסיון להתמנות לתפקיד בכיר יותר באופן שיאפשר לו לקיים יחסי עבודה תקינים ואמיצים, מקצועיים ואישיים, עם המועמדים האחרים לתפקיד, בין אם יזכה בו ובין אם לאו.

הערך השלישי הוא ערך המקצועיות, כפי שהוא מתבטא בדרישה הראשונה לדוגמה אישית. ראוי שהנימוקים שקצין משתמש בהם כדי להצדיק את מועמדותו לתפקיד בכיר יותר יהיו בעלי איכות מקצועית כללית: הם אמורים להצדיק מועמדות לתפקיד הבכיר יותר על יסוד ניתוח מקצועי של התפקיד; ניתוח מקצועי של הכישורים הנדרשים כדי למלא אותו היטב; ניתוח מקצועי של הניסיון המקצועי הנדרש לשם כך וכדומה. נימוקים כאלה יצדיקו את המועמדות לא על יסוד שיקולים צדדיים, היכריות מזדמנות וקשרים אישיים, אלא על יסוד שיקולים מקצועיים כלליים.

הערך הרביעי הוא ערך הרעות, והוא בא לידי ביטוי בדרישה האתית הרביעית לדוגמה אישית. כלל אתי העולה מערך הרעות ומן הדרישה הוא כלל "המועמדות החיובית": במהלך הניסיון להתמנות לתפקיד בכיר יתאר הקצין באופן החיובי המתאים את הכישורים, הניסיון והתפיסות של עצמו ואת התאמתו לתפקיד, על-פי הגדרת התפקיד והכרת האחריות המתחייבת מן הנושא בו, וימנע מכל תיאור שלילי של מועמדים אחרים לתפקיד. התנהלות בהתאם לדרישה זו מאפשרת לעמוד במבחן ערך האמינות. ערך זה מחייב קצין להתנהל באופן היוצר בסיס מוצק ויציב לאמון שיתנו בו מפקדיו, עמיתיו ופקודיו. במהלך הניסיון להתמנות לתפקיד בכיר יותר, פעילות בסגנון של תעמולה שלילית תצטייר בצדק כפעילות נגועה באינטרס אישי מובהק, שאינה ראויה לאמון.

ערך אחרון שאינו מופיע בקוד האתי של צה"ל "רוח צה"ל – ערכים וכללי יסוד", ולא במסמך "רוח צה"ל", אבל יש יסוד להניח שלא ירחק היום עד שיהיה מסמך אתיקה של צה"ל המכונן אותו ומעצב את תוכנו – הוא ערך הממלכתיות. הערך דורש מכל מועמד לתפקיד הרמטכ"ל נאמנות לכמה עקרונות, גם בעברו וגם כשפניו לעתיד. נאמנות בלתי מסויגת לטובת הכלל, המדינה, אזרחיה ותושביה. מדובר בהיעדר כל זיקה, מעשית או מילולית, למפלגה, תנועה או זרם אידאולוגי הנתונים במחלוקת פוליטית, מפלגתית וציבורית. הדעת נותנת שהמועמדים לתפקיד רמטכ"ל הם בעלי נאמנות בלתי מסויגת לערך הממלכתיות על כל עקרונותיו.

המאמר מבוסס על כמה פרקים בספרו החדש של כותב המאמר אתיקה ישראלית, בביטחון, בפוליטיקה, באקדמיה ועוד, (כתר 2022), ובמיוחד על הפרקים "האתיקה של בחירת רמטכ"ל", "שיקולים אתיים במינויים בכירים", "מה בין 'רוח צה"ל' – ערכים וכללי יסוד' לבין 'רוח צה"ל'?" ו"אמון הציבור בצבא".

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

- [1] ראוי לשקול את האפשרות שהצגת הדעות של המועמד תיעשה לא רק בשיחה עם שר הביטחון, אלא גם במסמך של המועמד, שאותו יביא לידיעתו של שר הביטחון מראש. מסמך כזה יכול לשמש, לאחר מכן, גם את ראש הממשלה ואת הממשלה כולה בהמשך הליך המינוי.
- [2] שיקולים בדבר התנאים המוקדמים רווחו במהלך השנים. מסופר על משה דיין, לדוגמה, שבהיותו שר הביטחון חשב "שהפיקוד על חזית הדרום הוא תנאי לתפקיד ראש אג"מ ואחר כך לתפקיד הרמטכ"ל. לכן הוא רצה ש'ישעיהו גביש, שהיה] אלוף פיקוד דרום, [י]תמנה לראש אג"מ ודדו [דוד אלעזר] שהיה אלוף פיקוד צפון יתמנה למפקד פיקוד הדרום". לעדותו של ישעיהו גביש ראוי: ברנח-מטלון, נ' (2009). מקום טוב בצד. כותרים – הוצאה לאור, עמ' 213.
- [3] ייתכן שכהונה בתפקיד סגן הרמטכ"ל צריכה להידרש בנפרד, אולם בירור סוגיה זו חורג מתחום האתיקה הצבאית, כל עוד אין בפנינו החלטה מקצועית, מנומקת היטב, רשמית ומחייבת, כי זו הדרך הטובה ביותר לבניין הכוח, כאשר מדובר בכוח הרמטכ"ל.
- [4] לפי דוח מבקר המדינה מאוגוסט 2010, בדבר מינוי אלופים ובדבר מינוי קצינים בכירים בדרגות סא"ל, אל"ם ותא"ל, להליכי המינוי של אלופים אין מבנה, אין מערכת של אמות-מידה ואין תיעוד של הנימוקים. הדרישה המוקדמת שהזכרנו, בדבר העבר האתי של המועמד, היא אחת מאמות-המידה האישיות המנחות את הרמטכ"ל במינוי אלופים. מובן מאליו, כי הדרישות המוקדמות בהקשר של מינוי רמטכ"ל אמורות להיות גבוהות עוד יותר. לפי הדוח, הועלו גם דרישות מוקדמות של גיל והשכלה, אבל הן אינן מענייננו כאן.
- [5] בלי להיכנס לעבי הקורה של המעמד הפורמלי המדויק של הרשימה הסדורה של דרישות מוקדמות ומנגנון ההחרטה, יש להבהיר כי המדובר לא בחוק ולא בתקנה או כיו"ב, אלא בהנחיה מנהלית במעמד שיאפשר לקיים "הפה שכונן הוא הפה שהחריג", ממש במתכונת "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", כשאינן המדובר דווקא באותו אדם, אלא בבעל אותו תפקיד.
- [6] הערכים הנוגעים לסוגייה שלפנינו מופיעים גם בקוד האתי של צה"ל, "רוח צה"ל – ערכים וכללי יסוד", ובמסמך האתיקה הנוכחי, "רוח צה"ל", המעיד על עצמו שאינו קוד אתי, כיוון שאינו כולל את "כללי היסוד" האתיים.
- [7] דיון מפורט בערכים הללו: כשר, א' (1996). אתיקה צבאית. הוצאה לאור של משרד הביטחון. לאחרונה הופיע גם ב: כשר, א' (2022). אתיקה ישראלית. כתר.

"חופשת הורות" לאבות – מנוף לשוויון הזדמנויות מגדרי

סא"ל תאה שליט, פרקליטת מחוז צפון, מטכ"ל ועורף בפרקליטות הצבאית, פו"ם אפק מחזור מ"ה

סא"ל ג'ני לובובסקי, רע"ן חר"פ ובניין הכוח במחלקת הייעוץ והחקיקה בפרקליטות הצבאית, פו"ם אפק מחזור מ"ה 04.07.2022

חופשת לידה שוויון מגדרי נשים בצה"ל

בעשורים האחרונים עשו צה"ל והחברה בישראל כברת דרך בתחום השוויון המגדרי. לצד זאת, מרבית הצעדים שנעשו עד כה היו בתחומי השוויון הפורמלי, והתמקדו במתן אפשרות לנשים ולגברים להתמודד באופן שווה על תפקידים. הגיעה העת ליישם אמירה זו גם בתחומי השוויון המהותי ולנסות לייצר שוויון בשירות, תוך ניסיון לנטרל את אי השוויון שעדיין קיים בתא המשפחתי



"מקור עוצמתו של צה"ל טמון בהון ובאיכות המרכיב האנושי. מיצוי טוב יותר של נשים בצבא הוא קודם כל צורך בטחוני. סדר היום של טיוב ומיצוי שירות נשי בצה"ל ושל השוויון המגדרי, אינו עומד בסתירה למול סדר היום המבצעי; התאמות מגדריות ופתיחת תפקידים נוספים בפני נשים אינן סותרות את ההתמודדות של צה"ל עם האתגרים הביטחוניים שנכוננו לו, ההפך הוא הנכון. מיצוי המיטבי של ההון הנשי בצה"ל יתרום תרומה משמעותית להתמודדות עם האתגר הביטחוני, שני האתגרים שלובים זה בזה ועלינו לעמול כדי לדעת להתאים את עצמנו ולעמוד בהם".¹

בשנים האחרונות מקיימים בצה"ל שיח נרחב על הצורך בקידום שוויון מגדרי בין אנשי ונשות הקבע. היבט אחד של השיח נוגע לצורך בייצוג מגדרי שווה בדרגות בכירות.² הרצון אינו נובע מהשגת שוויון מהותי בין המשרתים למשרתות בלבד, אלא במטרה לשלב נקודות מבט נשיות בהליכי קבלת ההחלטות בצה"ל, תוך הבנה שנקודת המבט הנשית בניהול, בפיקוד ובקבלת החלטות, יש בה כדי להביא לגיוון ולהפריה של הסגל הפיקודי ולהעצים את המערכת בכלים נוספים, אשר מפקדים גברים שרואים לצידם רק גברים, לעיתים עיוורים להם.³

על אף השיח הנרחב בנושא, הפתרונות המוצעים, ובוודאי אלה שמיושמים בסופו של יום, מצומצמים להגברת המודעות לנושא, לשיח על אודות חשיבות קידום הנשים ולתוכניות שונות להשגת המטרות. כולם נועדו מצד אחד להעצים את הנשים ולזרוע בהן את הביטחון שהן יכולות להתמודד על תפקידים שנתפסים "גבריים", ומן הצד האחר להגביר את המודעות בקרב הקצונה הבכירה לחשיבות שבנושא זה ולעודד אותם לקדם נשים מתאימות לתפקידים בכירים.⁴ סט נוסף של פתרונות, שלא נועד במישרין להתמודד עם אתגר השוויון, קיים בכל הנוגע לקידום איזון השירות הצבאי עם חיי משפחה עבור כלל משרתי הקבע, אך גם בהקשר זה הפתרונות המוצעים אינם מחייבים והם בגדר המלצות בלבד.⁵

מנתוני אכ"א עולה שבשנים 2019–2021 רק כ-1% מכלל משרתי הקבע ניצלו את זכותם, על-פי חוק, לחופשת לידה. מנגד, מובן שכל משרתות הקבע שנולדו להן ילדים ניצלו את זכותן (שבחלקה היא חובה). המספרים מלמדים שככל שהדרגה בכירה יותר – הפער בין שיעור הנשים לשיעור הגברים גדל; גם בתפקידי המטה (לא כל שכן בתפקידים המבצעיים). הפער המהותי בשיעור הנשים בדרגות הקבע המובהק מתחיל להיווצר כבר בדרגת הסא"ל,⁶ כאשר אחד ההסברים לפתיחת הפער המשמעותי בדרג זה נעוץ בראייתנו מכיוון שבגילאים התואמים את דרגת הרס"ן (27–35) מרבית המשרתות מקימות משפחה.

עבודות רבות נעשו על החסמים שמובילים לפערים המשמעותיים בייצוג מגדרי בדרגות הבכירות, בצה"ל ובמשק כולו. אחד החסמים המרכזיים הוא החברתי-תרבותי. עיקרו – לנשים בחברה יש מחויבות הורית רבה מזו של הגברים. נשים הן המטפלות המרכזיות בילדים בחלק הארי של המשפחות בישראל; היחידות שיוצאות לחופשת לידה; עובדות ימי עבודה קצרים יותר כדי לטפל בילדים לאחר שעות הלימודים; ובמרבית ימי המחלה של הילדים נשארות בבית עם הילד החולה וכיוצא בזה.⁷ חסם זה פועל באופן כפול על שוויון ההזדמנויות של הנשים בשוק העבודה ובשירות: הוא מרתיע מעסיקים מלהעסיק נשים משום שהם חוששים שההריון, הלידה וההורות, יובילו לשעות עבודה מצומצמות ולמחויבות פחותה של הנשים לעבודה מחד גיסא. חסם זה אף מרתיע את הנשים עצמן מלהתמודד על תפקידים תובעניים, תוך חשש שלא יצליחו לעמוד במחויבויות הנובעות מהתפקיד ובמחויבות שלהן כלפי המשפחה מאידך גיסא.

בצה"ל המצב אינו שונה. ממחקרים שונים עולה שרכיב המחויבות ההורית הוא שיקול שנשקל, גם אם באופן סמוי (ולעיתים גם גלוי) בבחירת המועמדים והמועמדות לתפקידים השונים.⁸ לאמהות נלווית סטיגמה בקרב משרתי הקבע של חוסר מחויבות לשירות.⁹ נוסף על כך, מימוש זכויות הוריות (כגון חופשת לידה) על-ידי גברים נתפס בצבא כלא לגיטימי.¹⁰ מחקרים נוספים מראים כי צה"ל מקדש בתרבותו הארגונית את הטוטליות, המכונה גם במחקרים שונים "פולחן הסבל", במקרים רבים ללא הצדקה מבצעית או הצדקה הכרחית אחרת.¹¹

"מודל הקבע 2016" רק מחריף בעיה זו. המודל קבע את נקודת ההכרעה לקידום לדרגת הסא"ל בגיל 35 בשל כך, לשער הארגוני השני תגיע האישה, ככלל, עם כשנה פחות ניסיון מקצועי מהגבר – מה שיהיה מדד אובייקטיבי לכאורה להעדיף אותו לקידום לדרגת הסא"ל. אלא שמדובר במדד ששורשו נעוץ באי שוויון הזדמנויות מהותי שנובע כמעט כולו בחסם החברתי-תרבותי.

במאמר זה נציע לנקוט פעולה ממשית, כלל-צה"לית, שבמסגרתה יתאפשר דווקא למשרתי הקבע, בצעדים מדידים ומוחשיים, ליטול חלק פעיל יותר בחיי משפחותיהם. איננו מתיימרות לפתור בצעד זה את כלל המורכבויות שבגינן יש פערים בייצוג המגדרי של נשים בדרגות בכירות, אך אנו סבורות שהדרך לשרש את אותו "פולחן סבל" שגורם למפקדים להעדיף גברים על נשים, עוברת בהשוואת נקודות המוצא הרלוונטיות של נשים וגברים בהקשר זה.

המצב הקיים – זכויות הוריות לאבות בצה"ל

על-פי מדיניות הריון והורות הקיימת בצה"ל,¹² התואמת את ההסדרים הקבועים במדינה בנושא,¹³ משרת שבת זוגו ילדה רשאי להחליפה בתקופת חופשת הלידה שלה, החל מתום ששת השבועות הראשונים לחופשה, דהיינו תשעה שבועות בתשלום ו-11 שבועות שלא בתשלום. כמו כן, המשרת רשאי לממש חופשה של שבוע במקביל לבת זוגו, בתנאי שתווית על השבוע האחרון בגינו היא זכאית לדמי לידה. מעבר לכך,

משרת קבע זכאי לממש עשרה ימים מחופשתו השנתית בשל לידת בת זוגו, החל מחודש לפני הלידה ועד חודש לאחר הלידה;¹⁴ זכאי לממש שבעה ימי מחלה (בתשלום מלא) בשל לידת בת הזוג.¹⁵

בפועל, כאמור, שיעור הגברים בישראל המממש חופשת לידה נמוך ביותר.¹⁶ בצה"ל כאמור המצב אינו שונה. נוסף על כך, יש חוסר מודעות של משרתים לזכותם לממש תקופת לידה והורות, וניצולה על-ידי גברים נתפס לא לגיטימי.¹⁷ מחקר שבחן את הזכאות לחופשת לידה לגברים ואת אופן מימושה בשבע מדינות בעולם, ובהן ישראל, מצא שהמימוש הנמוך נובע מכמה סיבות: היעדר מודעות של נשים לאפשרות לחלוק עם הגברים את החופשה; משכה הקצר של החופשה (הגורם לנשים להעדיף לממש את החופשה בעצמן); והתשלום הנמוך שהופך את היציאה לחופשה על-ידי גברים ללא כדאית כלכלית (מאחר שלאחר 15 שבועות החופשה אינה בתשלום, והגבר לרוב משתכר את השכר הגבוה במשפחה).¹⁸ הסבר נוסף לניצול הנמוך של חופשות הלידה נעוץ בהבניה החברתית, ולפיה האישה היא המטפלת העיקרית בילדים.¹⁹



לדעתנו, האתגר שעל הפרק אינו לקדם את הנשים שהצליחו, על אף החסמים הרבים, לעמוד בסטנדרטים של עמיתיהן ומפקדיהן הגברים – זה שוויון פורמלי, ונראה שאת המשוכה הזו החברה צלחה לאט ובהירות בעשורים האחרונים. האתגר בראייתנו הוא לתת לנשים רבות יותר את ההזדמנות להתקדם בעבודה על אף התפקיד החברתי המשמעותי שהן עוודן נושאות על כתפיהן בכל הקשור למחויבות הורית, בלי לפגוע בהזדמנויות של המשרתים הגברים ובלו לפגוע בכשירות המבצעית של הצבא. בראייתנו, אחת הדרכים המרכזיות לעשות כן היא לנטרל את החסם ששורשו בעובדה שהנשים הן המטפלות העיקריות בילדים במרבית המשפחות בישראל. הדרך היא לעודד את הגברים לצאת לחופשת לידה, תוך קביעת חופשה ייעודית לגברים, בתשלום מלא, שתהיה חובה לממשה. הצורך ליצירת חובה למימוש החופשה עולה מהעובדה שבמקום שיש בחירה – כפי שמאפשר החוק בישראל כיום – במרבית המשפחות האישה תנצל את מלוא חופשת הלידה ותממש את מרבית המחויבויות ההוריות גם לאחריה.

מחקר שבחן את הזכאות לחופשת לידה לגברים ומימושה בשבע מדינות בעולם (גרמניה, פולין, פורטוגל, שוודיה, ישראל, יפן וארצות-הברית), מצא שכדי להגביר את מימוש חופשת הלידה על-ידי גברים על ההסדרה החקיקתית בנושא למלא שלושה תנאים: בלעדיות (לגברים), תשלום מלא וחובה.²⁰ בנוגע לתנאי הראשון – מחקרים הראו שלרוב נשים נוטות לקחת את מלוא החופשה המוענקת בחוק, ולכן במקומות שבהם חלק מהחופשה מוקדש באופן בלעדי לאבות, אחוזי המימוש גבוהים יותר.²¹

בנוגע לתנאי השני, מחקרים הראו שתשלום חלקי של השכר במהלך החופשה או תשלום בסכום אחיד, מעודד את בן הזוג המרוויח פחות (לרוב, האישה) לקחת את החופשה בשל השיקולים הכלכליים. על כן נדרש לנטרל את השיקול הכלכלי, ולתת חופשה בתשלום מלא.²² בנוגע לתנאי השלישי, אלמנט החיוב חשוב לא

רק לשם נטרול הנורמות החברתיות המעודדות נשים לקחת את החופשה, אלא גם כדי לנטרל את הנורמות הנהוגות אצל המעסיקים. כך, חופשה "כפויה" תפיג את חששם של גברים מפני פגיעה במקום העבודה, ומפני יצירת דימוי של עובדים שאינם מחויבים אליו.²³ מעבר לחקיקה, למעסיקים במדינות אלה תפקיד חשוב בעידוד עובדיהם לממש חופשת לידה, ביצירת איזון בית-עבודה ובהטמעת נורמות וכללים לעידוד לקחת החופשה.²⁴

אם נבחן את התנאים האמורים על המצב הקיים בצה"ל ובישראל בכלל, נראה שהחופשות הניתנות לאבות אינן עונות על תנאים אלה: חופשת הלידה אינה בלעדית לגבר ותלויה בויותר האישה על החופשה, ובהתאם אינה בגדר חובה עבור הגבר והתשלום בגינה אינו מלא; מימוש החופשה השנתית וחופשת המחלה, הגם שהוא בלעדי לגבר, אינו בגדר חובה. לכן, הצעתנו לחייב את הגברים לממש חופשה בלעדית בתשלום תענה על התנאים האמורים ותעודד את המימוש. פעולה באפיק זה תשיג שתי מטרות שיצמצמו באופן משמעותי את החסם שעניינו העובדה שנשים הן המטפלות העיקריות בילדים. העובדה שהגברים ייצאו לחופשת לידה תחייב אותם ללמוד את רזי הטיפול היום-יומי בילד, מה שיאפשר בהמשך טיפול משמעותי יותר של האב בילדים ויקדם את ערך השוויון בתא המשפחתי.²⁵ ובמקום השירות. כמו כן, הפער שנוצר בהיקף שעות העבודה בין הגברים לנשים בשל חופשת הלידה של האשה והיציאות המוקדמות ממקום השירות יצטמצם, באופן שיאפשר לנשים הזדמנות שווה להתבלט במקום העבודה, ויצמצם משמעותית את חששות המעסיקים להעסיק נשים.

בשנים האחרונות בחן צוות בין-משרדי בהובלת משרד ראש הממשלה את הגדלת זכאותם של גברים לקחת חופשת לידה, בהיקף של 2–3 שבועות, תוך הבנה שאי ניצול חופשת לידה פוגע בראש ובראשונה בנשים.²⁶ ככל הידוע לנו עבודה זו טרם נשאה פירות. באירופה יש מודלים שונים לחיוב או לעידוד אגרסיבי של גברים ליטול חלק מחופשת הלידה.²⁷ בפורטוגל נקבע כי 20 ימים מתוך 25 ימי חופשת האבהות בתשלום הם הכרחיים. מחקרים העלו שקביעת החובה לצאת לחופשת אבהות הביאה לעלייה חדה בשיעור הגברים שיצאו לחופשה, אם כי לא עד כדי ניצול גורף. ב-2019 הגיע שיעור היוצאים לחופשת אבהות לכ-77%. עוד נטען כי קביעת החופשה המנדטורית הביאה לעלייה במספר הגברים שמימשו את זכאותם לימי חופשה, שאין חובה לממשם.²⁸ גם בצבאות זרים מונהגת חופשת לידה לגברים. בצבא אוסטרליה לדוגמה משרתים זכאים ל-28 ימי חופשת אבהות בתשלום,²⁹ ובצבא בריטניה זכאים משרתים לחופשת אבהות בתשלום בת שבועיים.³⁰ בצבא ארצות-הברית משך חופשת הלידה בתשלום "למטפל המשני" (לרוב הגבר) הוארך ב-2021 מ-21 ימים ל-12 שבועות,³¹ זאת לצד חופשת הלידה המוענקת ל"מטפל העיקרי" (לרוב האישה) שמשכה 12 שבועות, בתוספת שישה שבועות החלמה לילודת. לדידם של תומכי ההצעה להארכת חופשת הלידה, על מדיניות חופשת הלידה בצבא להיות הטובה באומה, ולא להשתרך מאחור אחר הזכויות הניתנות במגזר הפרטי והציבורי.³²

גם חברות פרטיות מעניקות חופשת לידה בתשלום לאבות, מעבר לזכאות הקבועה בחוק. חברת מטא (לשעבר פייסבוק) מעניקה ארבעה חודשי חופשת הורות בתשלום, שהעובד יכול לממש ברצף או במצטבר עד שנה מיום הלידה.³³ חברת גוגל הודיעה בחודש האחרון על העלאת משך חופשת הלידה בתשלום לכל הורה ל-18 שבועות (במקום 12), ועל העלאת משך חופשת הלידה בתשלום לילודת ל-24 שבועות (במקום 18).³⁴ אנו מציעות כי מעבר לעידוד מימוש הזכות הקיימת לגברים לממש חופשת לידה, חופשה שנתית וחופשת מחלה בהתאם לפקודות הקיימות, יש להרחיב את משך החופשה בצה"ל באמצעות שימוש בפלטפורמה קיימת בדמות חופשה מיוחדת לאנשי קבע. הפקודות קובעות שניתן לאשר למשרת קבע חופשה מיוחדת בת חודש ימים, ממנה 14 ימים בתשלום.³⁵ יש לקבוע כי גברים יוכלו לממש חופשה מיוחדת זו במלואה, ללא צורך באישורים מיוחדים מכוח הפקודה, עד שנה מהולדת הילד.³⁶ אמנם 14 ימים בתשלום הם מעט, אך זו התחלה.

מחקר שנערך בספרד לאחר הנהגת חופשת לידה בת שבועיים לגברים, הראה שאף חופשה קצרה זו הובילה את הגברים לקחת חלק גדול יותר בטיפול בילדים ובעבודות הבית גם לאחר שהסתיימה, באופן שהתקרב לזה של נשים.³⁷ מעבר לכך, יתרונה הבולט של ההצעה הוא שניתן ליישמה כבר "מחר בבוקר", ללא כל צורך בחקיקה או בעדכון פקודות. כל שיידרש הוא מסמך מדיניות מטעם אכ"א שיכיר שלידת ילד היא "נסיבות חריגות" שבגינן ניתן לאשר חופשה מיוחדת למשרתי קבע כחופשת אבהות. יתרה מכך, מקום שבו יממש המשרת 14 ימים בתשלום, שאם לא כן ימים אלה יאבדו – יגביר את המוטיבציה והלגיטימציה לממשה.



משרתת בהיריון

כדי שהפתרון המוצע יענה על שלושת התנאים – בלעדיות, תשלום מלא וחובה – יהיה צורך לקבוע שתהא חובה על משרתת הקבע ליטול חופשה כאמור, לפחות את החלק שבתשלום. התלבטנו בשאלה אם נכון לחייב את משרתי הקבע ליטול את החופשה האמורה, תוך הצהרה ולפיה בת הזוג אינה מצויה בתקופת הורות באותה העת.³⁸ מצד אחד, התניה כזאת תגביר את המעורבות של משרתת הקבע בטיפול ביילוד, באופן שעשוי להגביר גם בהמשך את המוטיבציה להיות חלק משמעותי יותר בחיי המשפחה. מצד אחר, מדובר בכפייה משמעותית על הפרט שאינה מתיישבת עם התכליות המיידיות של קביעת חופשת לידה חובה לגברים בשירות הצבאי. בשלב זה לא מצאנו מחקרים התומכים או מתנגדים להתניה זו, אך סקירת הסדרי חופשת הורות במדינות בעולם ובחברות פרטיות מעלה שהסדרים רבים מאפשרים לקחת את החופשה במקביל (במלואה או בחלקה).³⁹ לפיכך, לא נכון ליצור התניה המחייבת ליטול את החופשה לאחר חזרת בת הזוג למקום עבודתה, אך יש לחשוב על תמריץ מהותי אם החופשה תנוצל במועדים שבהם בת הזוג אינה מצויה בחופשת לידה. ניתן לחשוב על מנגנון שיגדיל את כמות ימי החופשה בתשלום מ־14 ל־21, בתנאי שתנוצל במועדים שבהם בת הזוג אינה מצויה בחופשת לידה. האפשרות ליטול את החופשה בכל מועד עד למלאת שנה מהולדת הילד, תאפשר למשפחה לתכנן את המועדים הנוחים עבורה (בדרך שניתן יהיה לחסוך עלות של גן או מטפלת עבור הילד, במועדים שבהם האב ישהה בחופשת לידה) ותאפשר ליחידה להיערך מבעוד מועד להיעדרותו של המשרת.

הגם שאין המדובר בחופשת לידה בהיקף שנשים נוטלות, בצירוף חופשה שנתית וחופשת המחלה שלה זכאים אבות לרגל לידת ילדם, מדובר בתקופה מהותית שתאפשר להם לבלות זמן במחיצת ילדם. מנגד, היעדרות כזו של משרתי הקבע ממקום שירותם תבהיר למפקדים כי היעדרויות ממושכות מסיבות הקשורות להיריון ולידה אינן נחלתן של הנשים בלבד. בראייה ארוכת טווח, ניתן לכלול עניין זה בהליכי התיקון של פקודת מטכ"ל 36.0406 "הטבות עקב הריון והורות", שמסדירה את זכויות ההיריון וההורות של המשרתים, ובמסגרת זו ניתן לבחון הסדרת חופשה מיוחדת לגברים לתקופה ארוכה יותר. מעבר להסדרה בפקודות, על צה"ל כמעסיק גם לפעול להטמעת החופשה בתרבות הארגונית כדי לעודד את האבות לממש את זכויותיהם.

זיהוי הקשיים ביישום המודל המוצע בצה"ל והמענה להם -הנגדה

טענה מרכזית נגד הצעתנו עלולה להיות שהפתרון המוצע מפחית את סך שעות העבודה של הגברים, באופן שעלול לפגוע במוכנות הצבא ובמשימתו – לנצח במלחמה. על-פי נתוני אכ"א, 75% מהלידות בצה"ל הן למשרתי הקבע הגברים, שכיום כמעט ואינם ממשיים את זכותם לחופשת לידה. ראשית, יובהר שהפקודות מאפשרות לצמצם את משך החופשה המיוחדת והחופשה השנתית עקב לידה ב"שעת חירום", בדרך שמובן שככל שיהא צורך מבצעי תצומצם החופשה.⁴⁰ מעבר לכך, וככל שאין צורך מבצעי, אנו סבורות כי גם אם יישומו של המודל האמור ידרוש היערכות מסוימת להיעדרותם של משרתי הקבע מיחידותיהם, אין המדובר בהיעדרות לתקופה שלא ניתן להכילה ביחידה. יש לזכור שהמטרה אינה להוציא את האבות הטריים לחופשות לידה ארוכות כמו אלה של הנשים, אלא לחופשה קצרה יחסית, שנראה שניתן יהיה להכיל אותה ביחידת המשרת גם ללא ממלאי מקום קבועים, ועל כן המשמעויות הכספיות של הצעה זו אפסיות. היחידות אמנם ייאלצו להתמודד עם היעדרות המשרת לתקופה זו, אך אין המדובר בהתמודדות לתקופה ממושכת וניתן להיערך אליה זמן רב מראש בהינתן הגמישות המוצעת בהיבטי מועד מימוש החופשה, עד שנה לאחר הולדת הילד.

לצד האמור, ככל שהתפיסה היא שכהונת נשים בתפקידים בכירים מועילה לא רק לנשים עצמן ולזכותן לשוויון אלה גם לארגון עצמו, הרי שמהלך כזה יש בו כדי להביא גם לתועלת משמעותית לצה"ל בטווח הארוך. צה"ל מתמודד כיום עם קושי ניכר לשמר משרתים איכותיים, במיוחד במקצועות טכנולוגיים; הצורך

במשרתים איכותיים מסוג זה מתחדד לנוכח שינוי שדה הקרב במציאות העכשווית. מקובל בשדה הקרב של היום מספר ממדים וחלק מהותי מהממדים כלל אינם קשורים כלל לשדה הקרב הקלסי ה"גברי" ברובו: סייבר, ספקטרום ותודעה.⁴¹ דומה שאין חולק שיכולותיהן של נשים בממדים אלה אינן שונות מאלה של הגברים. לפיכך, מיצוי הנשים בממדים אלה ישפר את היכולות ואת האפקטיביות של צה"ל בממדים אלה, יפתח עבור הנשים אפשרויות לקידום בתוך הצבא ובראייה כלל-חברתית יאפשר להן נגישות לאפשרויות תעסוקתיות וחברתיות.⁴²

טיעון נוסף נגד יישום המודל בצה"ל יהיה שמשרתי הקבע שיקבלו את הזכויות האמורות אינם תמיד נשואים למשרתות קבע, ולכן ביישום מדיניות זו בצבא בלבד, לא יהיה כדי להיטיב עם משרתות הקבע. אמנם אחת ההצדקות למודל היא להביא לשינוי חברתי בחלוקת המחויבות ההורית בין גברים לנשים, אך ההצדקה השנייה והמובהקת בהקשר של שוק העבודה היא יצירת בסיס שוויוני להתמודדות תעסוקתית בין גברים לנשים. תכלית זו תושג בוודאי אם המפקדים ידעו שגם פקודיהם הגברים עשויים לצאת לחופשת לידה אם יולד להם ילד, גם פקודיהם הגברים יצאו בשעות מוקדמות כדי לבלות עם ילדיהם אחר הצהרים וכיוצא בזה.



סיכום

"חברה המכבדת את ערכי היסוד שלה ואת זכויות היסוד של חברה צריכה להיות מוכנה לשלם מחיר סביר על-מנת שערך השוויון לא יעמוד ככלי ריק מתוכן".⁴³

צה"ל הוא צבא העם, ומעבר למטרתו לנצח במלחמה יש לו תפקיד נוסף – להוביל שינויים חברתיים. בשנות ה-50 היה צה"ל כור ההיתוך של קיבוץ הגלויות שהתקבץ במדינה; בשנות ה-90 אפשר הצבא לנשים, לאחר פסיקת בג"ץ, להתמודד ולהשתתף בקורס טייס ובכך פתח פתח משמעותי לשוויון הזדמנויות בחברה; ובשנים האחרונות מערכת הביטחון מקדמת את תוכנית מעבר צה"ל, ובפרט קהילת המודיעין, דרומה, בעלויות עצומות, תוך מטרה לבר-צבאית להפריח את הנגב, לאפשר לתושבי הדרום להיות חלק מהעשייה המשמעותית בצבא ולמשוך את משרתי צה"ל להתיישב בפריפריה. כל אלה אינם מטרת צבאיות מובהקות, אך הן חשובות עבור החברה הישראלית. באופן דומה, הטמעת פתרון שעניינו חיוב גברים בחופשת לידה לתקופה מסוימת

ועידודם לקחת חלק משמעותי יותר בגידול הילדים, ידחוף את החברה כולה לשינוי בכיוון הזה, שכאמור כבר התחולל במדינות רבות ונבחן גם בישראל.⁴⁴

בעשורים האחרונים עשו צה"ל והחברה בישראל כברת דרך בתחום השוויון המגדרי. לצד זאת, מרבית הצעדים שנעשו עד כה היו בתחומי השוויון הפורמלי, והתמקדו במתן אפשרות לנשים ולגברים להתמודד באופן שווה על תפקידים. הגיעה העת ליישם אמירה זו גם בתחומי השוויון המהותי ולנסות לייצר שוויון בשירות, תוך ניסיון לנטרל את אי השוויון שעדיין קיים בתא המשפחתי. אימוץ המלצותינו יעלה תרומה ממשית לשוויון ההזדמנויות בשירות בין משרתי הקבע למשרתות הקבע, וזאת בלי להביא לפגיעה בכשירותו המבצעים של הצבא ותוך מתן האפשרות לצבא להפיק את המרב מכלל משרתיו.

אנחנו מבקשות להודות לגב' לורן דגן עמוס שהנחתה אותנו בכתיבת מאמר זה.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] שדו, א' (2022). איגרת יועצת הרמטכ"ל לענייני מגדר. יום האישה
- [2] כליפי, א, ג' (2011). הטמעת הראייה המגדרית - אסטרטגיה חדשה בצה"ל לקידום שוויון הזדמנויות. מערכות 436, עמ' 28.
- [3] אל"ם ג' (דצמבר 2021). על העיוורון – מחסור בכישרונות מנהיגותיים ונשיים בפיקוד הבכיר בצה"ל: הבעיה שנח להדחיק ומה ניתן לעשות כדי לשנות את המצב. בין הקטבים
- [4] שם
- [5] דוח מבקר צה"ל (2021, 24 ביוני). איש חיל - איש משפחה. מבקר צה"ל
- [6] כך עולה מנתוני היוה"ם לשנת 2020: בעוד שנשים מהוות 41% מקרב הקצונה הזוטרה בצה"ל, 29% מהקצינים בדרגת רס"ן הן נשים אך רק 18% מהקצינים בדרגת סא"ל, 9% מהקצינים בדרגת אל"ם ו-4% מהקצינים בדרגת תא"ל הן נשים.
- [7] חרמון, ר', פורת, ח', פלדמן, י' וקריכלי-כץ, ת' (ספטמבר 2018). אפליה תעסוקתית בישראל – התמודדות מבודלת. המכון הישראלי לדמוקרטיה. מחקר מדיניות 121
- [8] פומרנץ, ז, ל' (מאי 2015). מבט מגדרי: נשים בקצונת הקבע באמ"ן, תמונת מצב והמלצות לשינוי. מד"ה; נשים בתפקידים בכירים במערך הטכנולוגי, אבחון מזווית ראייה מגדרית (מאי 2014). יוה"ם; אלון, ס' (מרס 2020). נשות חיל - שילוב נשים במערך הטכני בחיל האוויר. עבודת תזה. אוניברסיטת בן גוריון. הפקולטה למדעי הרוח והחברה
- [9] אלון (מרס 2020)
- [10] פומרנץ (מאי 2015), עמ' 14–15; נשים בתפקידים בכירים במערך הטכנולוגי, עמ' 18–15. עוד ראוי לציין בהקשר זה גם את שוק העבודה המערבי, אשר ככלל נוטה לתגמל עובדים הנמצאים במקום עבודתם במשך שעות ארוכות, שלא בהכרח כתלות בתפוקה שהם מייצרים. בהתאם, "מרבית העובדים והעובדות נאלצים לבחור בין הצלחה בשוק העבודה לבין הקדשת זמן מספק לילדיהם, לבני/ות זוגם ולעצמם". דוח מבקר צה"ל (2021, 24 ביוני), עמ' 38
- [11] מדיניות הריון והורות של אכ"א, 1 בנובמבר 2021 (מסמך פנימי)
- [12] סעיף 51(ב) לפקודת מטכ"ל 36.0401 "חופשת חיילים בשירות קבע". אתר צה"ל
- [13] סעיף 46 לפ"מ 36.0413 "חופשת מחלה ומענק בגין חופשת מחלה שלא נוצלה". אתר צה"ל. במסכת שבעת הימים נכללת גם העדרות לצורך טיפולים ובדיקות הקשורות להיריון של בת הזוג.
- [14] ברקת, ע' (2019, 23 בינואר). חופשת לידה לגברים: למה רק אחד מ-140 מנצל את הזכות?. גלובס; Rocha, M.; (2021). Promoting gender equality through regulation: the case of parental leave, The Theory and Practice of Legislation. 9:1, pp. 35-57
- [15] דוח מבקר צה"ל (2021, 24 ביוני), עמ' 56-57
- [16] Rocha, M. (2021). p. 46
- [17] Ibid, p. 42, 44, 47. כך הדבר גם בפולין, בפורטוגל וביפן
- [18] Ibid, pp. 53, 55. מעבר לשלושת התנאים האמורים, רצוי גם לשלב תמריצים ליציאה לחופשה, כגון הגדלת משך החופשה הכוללת אם שני ההורים לוקחים את החופשה, כמקובל בגרמניה ובפורטוגל

- [19] .Ibid, pp53-54
- [20] Ibid
- [21] Ibid, pp. 54-55
- [22] Ibid, pp. 55-56; Miller, S. (2019, January 8). To Improve Gender Equality, Help Men Take Parental Leave. SHRM
- [23] González, L. & Zoabi, H. (2021) Does Paternity Leave Promote Gender Equality within Households? Cesifo Working Paraes. p. 26
- [24] סעיף 6(ח) לחוק עבודת נשים, התשי"ד-1954
- [25] ברקת (2019, 23 בינואר)
- [26] מרכז המחקר והמידע (מאי 2021) הסדרי חופשה לאבות בעקבות לידת ילד, סקירה משווה. אתר הכנסת
- [27] מרכז המחקר והמידע, עמ' 32
- [28] את חופשת האבהות ניתן לקחת ברצף, או בשתי פעימות של 14 יום כל אחת, או למשך 56 ימים במחצית התשלום, ראה <https://pay-conditions.defence.gov.au/pacman/chapter-5/part-7/div-2>
- [29] את חופשת האבהות ניתן לקחת ברצף או בשתי פעימות של שבוע כל אחת, ובלבד שהחופשה תסתיים עד 56 ימים מהלידה, ראה <https://discovermybenefits.mod.gov.uk/raf/leave/health-and-welfare-paternity-leave>. כמו כן, ניתן לקחת חופשת הורות שלא בתשלום, של עד 18 שבועות לכל ילד על להגעת הילד לגיל 18, בתקרה של עד 4 שבועות בשנה לכל ילד, ראה <https://discovermybenefits.mod.gov.uk/raf/leave/health-and-welfare-parental-leave>.
- [30] <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/1605/text>
- [31] מבקר צה"ל (2021, 24 ביוני). איש חיל – איש משפחה. ביקורת תרבות ארגונית – דוח סופי. מבקר צה"ל, עמ' 56–57
- [32] Money, M. (2021, May 11). Military parents would get 12 weeks of leave to care for new children under congressional proposal. Military times
- [33] [/https://www.metacareers.com/facebook-life/benefits/maternity-benefits](https://www.metacareers.com/facebook-life/benefits/maternity-benefits)
- [34] <https://www.businessinsider.com/google-increases-vacation-days-and-parental-leave-for-employees-benefits-2022-1>
- [35] סעיף 55 לפקודת מטכ"ל 36.0401 "חופשות חיילים בשירות קבע". אתר צה"ל
- [36] ניתן לקבוע זאת באמצעות סמכותו של ראש אכ"א, בתיאום עם היועכ"ל, כמפורט בסעיף 74 לפקודה
- [37] González & Zoabi (2021). p. 26
- [38] בדומה להצהרה שמצהירים משרתי הקבע כאשר הם נוטלים ימי "מחלת ילד"
- [39] Rocha (2021). pp. 50-52
- [40] סעיפים 75–78 לפקודת מטכ"ל 36.0401 "חופשות חיילים בשירות קבע". אתר צה"ל
- [41] תפיסת ההפעלה לניצחון במעגל הראשון, מצפן הרמטכ"ל מס' 13, עמ' 23 (מסמך פנימי).
- [42] שורש, ג' (2021, 31 באוקטובר). על מה שראוי לנסיכות לעשות בענייני צבא. בין המערכות
- [43] בג"ץ 4541/94 מילר נגד שר הביטחון, פ"ד מט (4) 94
- [44] ברקת (2019, 23 בינואר); אלקלעי, א' (2021, 30 בדצמבר). למה המדינה בוחרת להמשיך להרחיק את האבות מחופשת הלידה. גלובס

על גבורה וטרגדיה – הצנחנים הרוסים בקרב גוסטומל

ד"ר אייל ברלוביץ', רמ"ד מחקר צבאות זרים במחלקת מת"ת, זרוע היבשה 07.07.2022

גוסטומל צנחנים רוסיה-אוקראינה השתנות

הקרב על שדה התעופה גוסטומל הראה מה קורה כאשר כוח נלחם את הקרב שלא תכנן למען הישג שלא ניתן לעמוד בו. עקב כך עולות השאלות: האם אפשר לבנות כוח בעל כשירות בסיסית, שתאפשר לו לפעול במגוון מתארים שונים, והאם יש לדבוק בתוכנית המבצע לאחר שכלל התנאים המוקדמים השתנו?



נמל התעופה בגוסטומל, 2007

ב־20 במרס 2022 פורסם בטוויטר שחטיבת (רגימנט) הצנחנים ה־331 מדיוויזיית המשמר המוצנחת 98 יצא מסד"כ הצבא הרוסי, משום שמפקד הרגימנט קולונל סרגיי סוחורב, סגנו ומספר רב של קצינים וחיילים נהרגו, נפצעו או נפלו בשבי במהלך הלחימה.¹ הדיוויזיה והחטיבה השתתפו במהלך הפתיחה הרוסי של המלחמה. בסוף אפריל, לאחר הקרבות לכיתור קייב, הוצאו מאוקראינה יחד עם כלל כוחות הצבא הרוסיים. בניגוד ליחידות אחרות, לא הוטלו מחדש במערכה בדונבאס.

במאמר זה אתאר את סיפור הקרבות של כוחות הצנחנים באזור קייב, שמורכב משני שלבים עיקריים: גבורה וטרגדיה. שניהם נוצרו משום שהצנחנים הרוסים הופעלו באופן שאינו תואם את התו"ל, התרגולת או התפקיד שהתאמנו אליהם.

הצנחנים בצבא רוסיה

התוכנית המערכתית של כוחות סער האוויר והצנחנים הרוסיים בגוסטומל² כללה שני חלקים: מבצע סער אוויר בשטח עירוני, וניהול קרב הבקעה נגד עמדות ההגנה של הצבא האוקראיני – שתי משימות שלא נערכו אליהן או התאמנו לקראתן. כוחות הצנחנים³ בצבא רוסיה ויחידות החי"ר של חיל הים (נחתים) הם מאגר הכוח הזמין לפריסה מהירה, ובעלי כשירות לביצוע מגוון רחב של מבצעים התקפיים והגנתיים ככוח רב-חילי. מבצעים אלה כוללים תנועה ולחימה ממוכנת על גבי פלטפורמות ייעודיות, וכלי אכיפה בידי השלטון.⁴

כוחות הצנחנים של צבא רוסיה כוללים את המסגרות הבאות: שתי דיוויזיות צנחנים שכוללות שני רגימנטים של צנחנים ורגימנט ארטילריה;⁵ שתי דיוויזיות סער אוויר (מוסקות) – כל אוגדה כוללת שלושה רגימנטים של צנחנים ורגימנט ארטילריה;⁶ ארבע חטיבות צנחנים עצמאיות;⁷ חטיבת הקשר המוצנחת ה-38; וחטיבת סיור מוצנח עצמאית.⁸ כלל כוחות הצנחנים ממוכנים מרמת הכיתה והמחלקה.

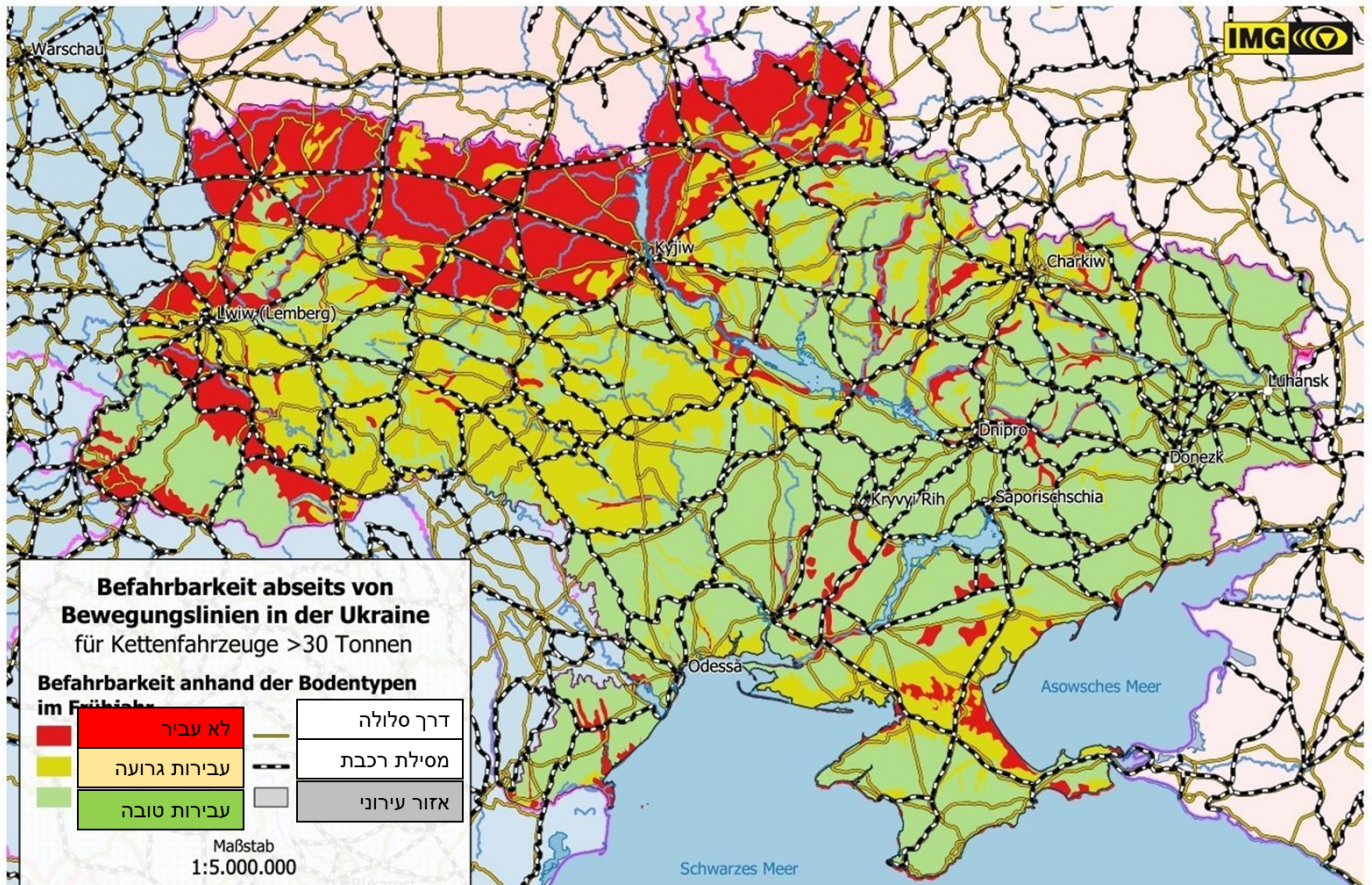
כוחות הצנחנים כמו שאר כוחות היבשה בצבא רוסיה נלחמים בצוותי קרב גדודיים (צק"ג שידוע במערב בשם BTG) שמכיל כ-700 חיילים וקצינים. הרכב הצק"ג הוא כדלהלן: שלוש פלוגות צנחנים ממוכנות קל, כאשר כל פלוגה מחולקת לשלוש מחלקות ממוכנות. הרק"מים העיקריים שמפעילים הצנחנים הם רכבי לחימה של חי"ר ממשפחת BMD⁹ ונגמ"שים ממשפחת BTR¹⁰; מחלקת תומ"ת 120 מ"מ מדגם נוה;¹¹ מחלקת קשר; מחלקת נשק כבד; מחלקת רפואה; מחלקת צלפים; מחלקת נ"ט; מחלקת טזק"א; פלוגת סיור שכוללת מחלקת הנדסה קרבית, מחלקת להביוורים, מחלקת ל"א, מחלקת אחזקה ומחלקת שינוע; פלוגת תומ"ת מוצנח – תותח מתנייע 120 מ"מ מדגם לוטוס.¹²

נוסף על כל היכולות הללו, הצק"ג יכול לכלול את היחידות הבאות: פלוגת טנקים – שלוש מחלקות של שלושה טנקים מדגם 2S25 Sprut-SD בעל תותח בקטרים 125 מ"מ;¹³ יחידת כטב"מים; סוללת MLRS; סוללת הגנ"א; וכוחות מיוחדים.¹⁴ הסיבה למיכון הכוח ולכוח האש הרב שהוא כולל נובעת ממשימת הצנחנים בעת מלחמה.

משימת כלל כוחות הצנחנים היא "כוח תגובה מהיר לעימותים מקומיים, תמיכה במבצעים מיוחדים או תקיפות מעבר לקווי אויב במהלך מלחמה בעצימות גבוהה".¹⁵ כמה הבדלים בין הסוגים השונים של כוחות הצנחנים בצבא רוסיה: ראשית, אופן הגעתם לשדה הקרב. דיוויזיות הצנחנים מוצנחות לעורף מערך האויב, כדי להשתלט על אזורים חיוניים ולאבטח את האזורים שכוחות סער האוויר יוסקו אליהם, או יוטל ציוד הצנחנים. עיקר המשימות קשורות לפעולה בעורף מערך האויב, אך הצנחנים אמורים לדעת להשתלט על שדה תעופה כדי לאפשר הגעה של כוחות נוספים, או להחזיקו עד הגעת הרכיב המתמרן של הצבא הרוסי.

שנית, בתקופה הסובייטית כוחות הצנחנים היו כפופים ישירות למטכ"ל, וכוחות סער האוויר לפיקוד הצבאיים המרחביים. המשמעות – דיוויזיות הצנחנים אמורות היו לפעול על יעדים אסטרטגיים, וכוחות סער האוויר שימשו כוח מסייע להתקדמות הכוח המתמרן שנמצא תחת אחריות הפיקוד.¹⁶

בשנים האחרונות המטכ"ל הרוסי מנסה להבין כיצד לייעל את הכוחות הצנחנים, ואת האפקטיביות המבצעית שלהם. באחד התרגילים ניסו שילובים שונים של כוחות צנחנים, שעשו אותם כבדים יותר, או לשלב בסד"כ האורגני שלהם את רכיב ההסקה. בדרך זאת ניסו להגביר את הניידות של חלק מכוחות הצנחנים, או לאפשר להם לפעול נגד יחידות מתמרנות כבדות של כוחות נאט"ו.¹⁷



מפת עבירות באוקראינה של כליים פחות מ־30 טון. מקור: טוויטר

הצנחנים הרוסים הם מהכוחות המאומנים ביותר בצבא. לפי רמ"ט הכוחות המוטסים בצבא רוסיה ב־2018, ליוטננט גנרל ניקולי איגנטוב, יחידות הצנחנים התאמנו בכ־1,300 אירועי אימון שונים במהלך 2017. עוד ניתן ללמוד מדיווחו של איגנטוב כי לחימה בשטח בנוי והבקעת מערך אויב משוריין, אינם אחד מהדברים שנבחנו באותם התרגילים.¹⁸

יורגן אלפינג, חוקר במכון המחקר האמריקני ג'יימס טאון, בחן את התרגילים הגדולים של כוחות הצנחנים ב־2018, ומצא שכללו אבטחת מנחתים ואזורי הצנחה לעיקר הכוח, התקפת עמדות הפיקוד של האויב, מיקום מחדש של הכוחות במרחב ופשיטה ותקיפה באמצעות אש.¹⁹ בתרגיל הצבאי הגדול האחרון של הצבא, זאפאד (מערב) 2021, היו עיקר המשימות של כוחות הצנחנים להגיע לעורף האויב, ביום או בלילה, לערוך פשיטות ולהגן מפני כוחות ממוכנים. רק במקרה אחד נערך תרגיל לכיבוש שטח מאוכלס. כאשר חברו הצנחנים ליחידות מתמרנות, הם הפעילו את היחידות על־פי תו"ל ותרגולת רגילה.²⁰

קונרד מוז'יקה, מנהל מכון רוכן ליעוץ, בחן תרגיל הצנחה גדודי של כ־600 לוחמים וקצינים מדיוויזיה הצנחנים ה־76. התרגיל כלל השתלטות על שדה תעופה, לאחרי נעו 100 ק"מ ליעד אחר ובו השתלטו על אזור שיאפשר להם להנחית את יתר הכוח, ניהלו קרב הגנה וערכו התקפת נגד.²¹

הצנחנים, כמו מרבית כוחות צבא רוסיה, לא התאמנו על לחימה בשטחים עירוניים או בסביבתם לא חריגה בצבא הרוסי. כפי שטען גארי אנדרסון, קצין נחתים שעסק בלימוד הלחימה במרחב העירוני: "התורה הרב־חילוית הרוסית מציעה, בדרך כלל, לא להפוך את הערים ליעד המרכזי. האמונה [כפי שהיא מובאת בתו"ל] הייתה שאם השמדת את הכוח הצבאי של האויב בשדה המערכה – הערים כבר ייכנעו".²² הדרך לכבוש ערים, כפי שנלמדו מהלחימה בגרוזני ובסוריה, הייתה לכתרה ולהכניעה באש.²³

כוחות הצנחנים נועדו להיות כוחות פריסה מהירה, שפועלים במרחבים פתוחים נגד מטרות בעורף מערך האויב. הם נבנו ואורגנו כדי לפעול נגד יעדים רחוקים שיש להם יתרון בכוח אש וביכולות מסייעות אחרות, ולא יועדו להבקיע מערכי הגנה מבוצרים או להילחם בערים.

יומיים בשדה התעופה גוסטומל

ב־24 בפברואר 2022 נחתו מספר לא ידוע של מסוקי צבא רוסיים בשדה התעופה גוסטומל, הממוקם 10 ק"מ צפון מערבית לעיר הבירה קייב. יאיר אנסבכר תיאר במאמרו **במערכות** את הרעיון המבצעי של המבצע: "המשימה הראשונה והעיקרית הייתה לתפוס את שדה התעופה הצבאי הסמוך לעיירה גוסטומל שליד קייב, המשמש כשדה תעופה ניסויי לענקית התובלה אנטונוב, לטהר אותו מנוכחות אוקראינית ולהשמיש אותו במהירות להנחתת מטוסי הענק הרוסיים איליושין Il-76 של הדיוויזיות המוטסות. מטרת תפיסת שדה התעופה הייתה לאפשר איגוף אנכי נרחב, שבמהלכו ינחית הצבא הרוסי אלפי לוחמי עילית של דיוויזיות הצנחנים על ציודם, נגמ"שיהם הקלים וארטילריית שדה קלה במרחק של כמה קילומטרים מן הבירה קייב. אורך המסלול, 3.5 ק"מ, מאפשר הנחתה כזו בקלות רבה".²⁴

כוחות הצנחנים שבבלארוס קיבלו את המידע על המבצע, כנראה, רק כשלושה ימים לפני הביצוע, ולא ברור אם הספיקו לבצע מודל מבצעי מלא או חלקי על המבצע.²⁵ ב־24 בפברואר החל מבצע סער האווירי וכלל מספר יחידות צנחנים²⁶ שהוסקו על ידי מספר לא ידוע של מסוקי תקיפה (בין 24–30 מסוג Mi-35 ו־Ka-52 ומסוקי התובלה Mi-8). מסוקי התקיפה, יחד עם מספר לא ידוע של מטוסי תקיפה מדגם SU-25 ומדגם SU-24, המריאו מבלארוס והגיעו ראשונים לשדה התעופה. משימתם הייתה לרכז את מערכי ההגנה האווירית, שיכולים היו להשפיע על הצלחת המבצע בדרך לשדה התעופה ובשדה התעופה עצמו. במקביל, מספר לא ידוע של מסוקי תובלה Mi-8 שנשא צנחנים רוסיים והיו חמושים בעצמם, התקדמו מבלארוס ונחתו בשדה התעופה.²⁷

לפי סרטונים שקיימים ממצלמות של חיילים רוסיים, ההשתלטות על המתקנים השונים של שדה התעופה עברה יחסית ללא בעיות מיוחדות. כמו כן, אפשר לראות שהצנחנים הוסקו ללא הציוד הממוכן שלהם.²⁸ לאחר שהושלמה ההשתלטות על נמל התעופה, הקימו הצנחנים נקודות ביקורת והגנה מחוץ לשטח שדה התעופה.²⁹

השלב השני של התוכנית – הגעת כוחות עוקבים – לא התרחש מעולם. כמה הסברים לכך: ראשית, הצבא האוקראיני טוען שהפיל שני מטוסי תובלה רוסיים מדגם איליושין 76 (אולם אין עדויות לכך). שנית, התגובה המהירה של צבא אוקראינה. חטיבת התגובה המהירה הרביעית של צבא אוקראינה הופעלה מידית עם נחיתת המסוקים הרוסיים, מכיוון שהצבא האוקראיני ידע כנראה על התוכנית הרוסית ממקורות מודיעין מערביים.³⁰ חטיבת התגובה הוקמה ב־2015 ומובצעה ב־2016. היא רב־חילונית ואורגנית וכוללת רכיב חי"ר קל, גדוד שריון (T-64bv רכיב ארטילריה) (שמפעילה תומ"ת זחלי 122 מ"מ מדגם S1 Gvozdika2),³² רכיב מודיעין, רכיב לוגיסטיקה ומפקדה.³³ נוסף על חטיבת התגובה המהירה הרביעית הפעיל הצבא האוקראיני את אגד הכוחות המיוחדים השלישי שהוצב בעיר, וסייע אווירית בדמות התקפות מטוסי ומסוקי תקיפה. כך השיג את היתרון הכמותי והיתרון באש. כדי למנוע נחיתת מטוסי הפגיז צבא אוקראינה, ככל הנראה, את מסלול הנחיתה.³⁴

הצנחנים הרוסיים היו בעמדת נחיתות בשדה התעופה וללא יכולות סיוע עצמי. בשל כך נסוגו למספר מקומות, ובמהלך ליל 25/24 בפברואר כבשה חטיבת התגובה המהירה הרביעית את שדה התעופה מחדש.³⁵ במקביל להתרחשות בשדה התעופה החלו כוחות מהארמיה הרב־חילונית ה־35 מפיקוד הצבאי המזרחי, יחד עם כוחות נוספים, לנוע מאזור בלארוס בצפון לאוקראינה, כאשר ההבקעה נעשתה ליד הכפר איבנקיב. במהלך הנסיעה לא הפעיל הכוח הרוסי אש יבשתית לדיכוי או לחיפוי.³⁶ הכוחות האוקראיניים הפזורים לאורך הצירים השונים הפעילו מספר לא ידוע של מארבים, והצליחו לעכב את הכוח הרוסי ולגבות ממנו מחיר כבד, בייחוד במארב שכוחות צבא אוקראינה ביצעו בעיר בוצ'ה. זאת משום, כפי שצוין בכתבה של ה־BBC, "הדרכים הן צרות וישרות",³⁷ וכפי שהראו חוקרי המכון לגיאוגרפיה צבאית של צבא אוסטריה השטח צפוני לקייב אינו עביר. העיכובים השונים לא מנעו מהכוח הרוסי להגיע ב־25 בפברואר, או מהכוח היבשתי וכוח צנחנים שהוסק מאזור בלארוס לכבוש את שדה התעופה.³⁸



כניסת כוחות הארמיה ה־36 לאוקראינה כפי שצולמה ממצלמת צומת. מקור: טוויטר

טרגדיה בקייב

ב־2 באפריל 2022 פרסם כתב BBC מרק אורבן תחקיר על אבידות רגימנט הצנחנים ה־331 מדיוויזיית הצנחנים ה־98. "בכל מלחמה יש יחידות שמבדלות את עצמן, ואחרות שהופכות סמל לכישלון. לרגימנט הצנחנים ה־331 היו תקוות גדולות להיות ייחודית, אך כעת הוא מייצג את כישלון תוכניתה של רוסיה למלחמה מהירה".³⁹ אורבן הציג את הבעיות הטקטיות הרוסיות שהובילו לכישלון מערכתי בחלקים שונים באוקראינה בכלל ובקייב בפרט. לדבריו, הכישלון אינו אסטרטגי או מערכתי בלבד, אלא טקטי שבבסיסו בחירת כוח חי"ר קל לבצע משימה שהוא אינו מוכן אליה.

לאחר כיבוש שדה התעופה גוסטמל התמקדה הלחימה בצפון מערב קייב בערים ובעיירות הסובבות את קייב: בוצ'ה, וורזל ואירפין. הכוחות האוקראיניים בבירה פעלו להתיש ולשחוק את הכוח הרוסי כדי שייסוג, או שאפשר יהיה להדוף אותו בהתקפות נגד. היישום המעשי של הטקטיקה כלל שלושה נדבכים: ראשית, עיצוב מרחב הלחימה: הצבא האוקראיני פתח סכרים באזור אירפין, ופוצץ מספר גשרים באזורים צפון מערבית לקייב. כמו כן, הקמת מגננים ומחסומים שיקשו וישבשו את ההתקדמות הרוסית ואת תוכניות המערכה הרוסיות.⁴⁰

שנית, מארבי נ"ט ומארבי ארטילריה, בעזרת רחפנים. בריאיון לעיתון וול סטריט ג'ורנל טען ולדימיר, מפקד צוות כוחות מיוחדים אוקראיני: "אנחנו יוצאים החוצה, צדים ומשמידים אותם [...] הם בהחלט לא באו לכאן [...] ציפו שאנחנו יודעים איך להילחם".⁴¹ חבר באחד מצוותי הכוחות המיוחדים ציין שהכוח שהוא שייך אליו פועל בעורף מערך האויב, ופוגע בשיירות האספקה בכלל ובמתדלקות בפרט. זאת משום שהצבא הרוסי ממוכן כולו, ואם אין לו דלק הוא אינו יכול לעשות הרבה.⁴² שלישיית, התקפות נגד של כוחות סדירים ממוכנים (החטיבה הממוכנת העצמאית ה־14), כוחות סער האוויר (חטיבת סער האוויר ה־95), וכוחות אחרים.⁴³

לאחר כיבוש שדה התעופה החלו כוחות צבא רוסיה בסדרת התקפות על הפרברים והעיירות המקיפות את קייב, ובמקביל ניסו לחדור בכוח לקייב מכיוון צפון מערב שם – פעלו כוחות מדיוויזיית הצנחנים ה־98 וה־106 ומחטיבת הצנחנים העצמאית ה־31. נוסף על הצנחנים באזור הייתה חטיבה ממוכנת 64 מפיקוד מזרח.

הכוחות פעלו באזור העיירות אירפין ובוצ'ה, וניסו להשתלט על החלק הצפון-מערבי של קייב כדי להתקדם למרכז העיר, בסד"כ של 15 צוותי קרב גדודיים שונים לערך.⁴⁴ לפי אתרים שמדווחים יום-יום על הקרבות, לאחר 25 בפברואר עברו העיירות השונות בקו המגע מספר פעמים מיד ליד, בלי שאף צד שכובש מצליח לבסס את השליטה המבצעית שלו עליו.

הצבא הרוסי היה עסוק בשלוש משימות עיקריות: ראשית, ירי מנגד כלפי העיר, באש יבשתית (קנית ורקטית) ואש אווירית, לעבר קייב ולעבר כוחות צבא אוקראינה ומערכיה ההגנה שלהם. שנית, הזרמת כוחות נוספים לאזורי הקרבות ולנסות להיזז את טורי האספקה של הכוחות השונים שנתקעו בדרך מבלארוס לקייב.⁴⁵ שלישית, הבקעת מערך ההגנה האוקראיני בצפון מערב קייב.

ב־27 בפברואר לא היו בוצ'ה ואירפין תחת שליטה של מי מהצדדים. מספר ימים לאחר מכן דיווח הצבא האוקראיני על כיבושה של בוצ'ה, אולם ב־3 במרס הושמדה מחלקה של צנחנים בעת שאבטחו צומת מרכזית באירפין. בסרטון שהופץ ברשתות החברתיות נראים חיילים אוקראינים סביב חמישה רכבי לחימה של חי"ר מדגם BMD שרופים וצוותיהם מוטלים ברחוב. ב־6 במרס נמשכה שגרת ניסיונות ההבקעה של שני הצדדים.⁴⁶ ב־9 במרס הצליחו כוחות צבא רוסיה בבוצ'ה להבקיע ולהשתלט על חלקים של אירפין, כאשר במקביל ניסה צבא הרוסי לעקוף את הכפרים השונים ולהעמיק את האיגוף באמצעות גישור טקטי. לאחר כיבושה של אירפין ריכז הצבא הרוסי מספר רב של יחידות לקראת ההתקפה על מערכי ההגנה בצפון מערב קייב – התקפה שלא באה. מנגד המשיך הצבא האוקראיני לפשוט בעורף מערך הכוח הרוסי בקייב ויצא להתקפות נגד. כל התקדמות רוסית לוותה באיבוד של אנשים וציוד של הצנחנים בבוצ'ה ובאירפין. ב־13 במרס נהרג מפקד רגימנט סער האוויר 331, יחד עם מספר מפקדים בכירים בחטיבה. יומיים לאחר מכן ניסה הצבא הרוסי באזור קייב לאגף ממערב את מערכי ההגנה האוקראיניים, אך לא צלח וספג אבדות.⁴⁷ ב־16 במרס החל הצבא הרוסי להתחפר באזורים שהוא שולט בהם בצפון מערב קייב. ב־20 ערך ניסיון הבקעה נוסף, שהסתיים ללא הצלחה לאחר יומיים של קרבות. ב־22 במרס החל הצבא האוקראיני בשורה של מהתקפות נגד להוצאת הכוחות הרוסים. ב־30 במרס פינה הצבא הרוסי את מרבית כוחותיו מאזור קייב, והפנה אותם לדונבאס ולאזורים מדרום לחרקוב.

במהלך 36 ימי הלחימה באזור קייב ערכו כוחות הצנחנים וכוחות סער האוויר מספר רב של התקפות, קרבות הגנה ומתקפות נגד באזור עירוני נגד חי"ר ממוכן, שריון ושורה של מערכי הגנה חפוזים. כך, כל היתרונות של כוח הצנחנים – ניידות ויתרונות באש ובכמות מול יחידות עורפיות – נעשו לחסרונות בקרב מול אויב מחופר שמפעיל יחידות משוריינות וממוכנות.



הצפה של הכפר אירפין. מקור: טוויטר

מבצע סער האוויר הרוסי בשדה התעופה בגוסטומל הוא דוגמה לתכנון מבצע עומק: כוח שפועל בעומק, וחובר אליו כוח כבד שמתמרן מהחזית. הבעיה בתכנון הרוסי הייתה שהכוח שפעל בעומק היה קטן יחסית, וללא נשק מסייע לדיכוי מקורות הירי של האוקראינים. לבסוף, התוכנית של הכוח החובר לא התחשבה בעובדה שהצבא האוקראיני נערך לשבש, לעכב ולעצור את התקדמותו על בסיס ניתוח השטח והצירים.⁴⁸ כמו כן, לאחר כיבוש שדה התעופה וחוסר היכולת של הצבא הרוסי להתקדם מעבר לעיירות בוצ'ה ואירפין, שינה הפיקוד של הכוחות הרוסיים את הטקטיקה, אך לא את הרעיון המערכתי או את הישג הנדרש. כך נוצרו התנאים לשחיקתו של הכוח הרוסי שנלחם את הקרב שלא תכנן למען הישג שלא ניתן לעמוד בו.

הקרב על שדה התעופה גוסטומל מראה את היתרון והחיסרון של כוח חי"ר קל. היתרון הגדול של הכוח הוא היכולת שלו להיות מוטל למען השגת הישגים טקטיים מקומיים, ולשבש את פעילות האויב בעורפו. כמו כן, כוח חי"ר קל מאפשר לפעול להשגת יעדים מערכתיים ואסטרטגיים. החסרונות של הכוח הוא שרידותו הנמוכה, והקושי להתמודד עם מערכים בצורים או לנהל קרב הבקעה מול כוח ממוכן, משוריין שפועל ככוח רב-חילי.

הצנחנים הרוסיים הופעלו במתאר ולמשימה שהם לא התכוננו אליה. מה שמעלה את השאלה: האם ניתן לבנות כוח שיהיה בעל כשירות בסיסית, שתאפשר לו לפעול במגוון מתארים שונים? ההתקפה הרוסית על שדה התעופה בקייב מציגה את הבעייתיות של דבקות בתוכנית מבצעית אחת, לאחר שכלל התנאים המוקדמים השתנו.

אבקש להודות לסא"ל (מיל') ד"ר עדו הכט ולגברת שיר שחר על הערותיהם.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>



מטוס אוקראיני מתקיף את הכוחות הרוסיים בשדה התעופה גוסטומל. מקור: טוויטר

הערות

[1] <https://twitter.com/sentdefender/status/1505548919375339521>

[2] יש הבדל בהגיה שמו של שדה התעופה: ברוסית הוא נקרא גוסטומל, באוקראינית הוסטומל. בחרתי להשתמש בהגיה

הרוסית של המקומות השונים.

- [3] הכוונה היא יחידות סער האוויר ויחידות צנחנים, כדי להקל על הקורא.
- [4] Garu, L.W, & Bartels, C.K. (2016). The Russian Way of War – Force Structure, Tactics, and Modernization of the Russian Ground Forces. U.S Army/TRADOC – Foreign Militaries Army Studies Office, p. 359
- [5] דיוויזיות 7 ו־76 – כל דיוויזיה מכילה 2 או 3 רגימנטים של צנחנים. בנוסף גדוד הנדסה, סיור, ארטילריה ועוד יחידות אחרות.
- [6] דיוויזיות 98 ו־106 – כל דיוויזיה מכילה 2 או 3 רגימנטים של צנחנים. בנוסף גדוד הנדסה, סיור, ארטילריה ועוד יחידות אחרות.
- [7] חטיבות 11, 31, 56 ו־345. החטיבות מורכבות ממספר משתנה של גדודי צנחנים וגדודי סער אוויר.
- [8] לא מצאנו פירוט של הרכב הגדודים והאוגדות למעט הרגימנטים השונים:
 Garu & Bartels (2016), p. 360; Kaufman, M. (2019, January 30). Rethinking the Structure and Role of Russia's Airborne Forces. Russian Military Analysis blog; Коновалов, И. П (2020, August 7). Войска дяди Васи стали мировым брендом. Независимая газета; Elfving, J. (April 2021). An Assessment of the Russian Airborne Troops and Their Role on Tomorrow's Battlefield. The Jamestown Foundation, pp. 9-10; Galeotti, M. (2021, October 25). Russian airborne forces retool for expanded role. Janes
- [9] רכב לחימה של חי"ר זחלי שמיועד להצנחה, הטסה והסקה. הרק"מ יכול לשאת 8 אנשים. לפי הדגמים השונים של הפלטפורמה ישנם 2-3 אנשי צוות ו 4-6 לוחמים. המיגון של הפלטפורמה הוא נגד נק"ל בלבד. להרחבה על הדגם האחרון של המשפחה ראו: <https://www.army-technology.com/projects/bmd-4m-infantry-fighting-vehicle>
- [10] נגמ"ש BTR-D שונה משאר משפחת הנגמ"שים בכך שהוא זחלי ולא גלגלי. להרחבה ראו: http://www.military-today.com/apc/btr_d.htm
- [11] להרחבה על התומ"ת ראו: <https://tanks-encyclopedia.com/coldwar/ussr/2S9-nona.php>
- [12] להרחבה על התומ"ת ראו: http://www.military-today.com/artillery/2s42_lotos.htm
- [13] להרחבה על הטנק ראו: http://www.military-today.com/tanks/sprut_sd.htm
- [14] <https://twitter.com/TankDiary/status/1518151079598428161> ; Garu and Bartels (2016), p. 361
- [15] "Michael Kaufman, "Rethinking the Structure and
- [16] Ibid
- [17] Elfving (April 2021), pp.10-16
- [18] Тихонов, А. (2018, May 28). Крылатая гвардия выходит на полигоны. Красная звезда
- [19] Elfving (April 2021), pp.30-33
- [20] לקוח מתוך הבלוג של מנהל מחקרי רוסיה במכון להערכה של הצי בארצות־הברית The Center for Naval Analyses
- [21] Konrad Muzyka, K. (2021, September 17). Image Analysis: A VDV operation at the Strugi Krasnye Range Battalion-level defence operations commanded by a regiment HQ Strugi Krasnye. Rochan Consulting
- [22] Anderson, G. (2022, March 8). Russia Doesn't Train Troops for Urban Warfare. It's About to Learn the Consequences in Ukraine. Military.com
- [23] ברלוביץ, א' (אוקטובר 2020). הלקחים הרוסיים מהלחימה בסוריה. מערכות, מלחמת האזרחים בסוריה - גיליון מיוחד, עמ' 52-60; RUSI; Davies, L. (2022, March 2). Russian Urban Warfare and the Assault on Kyiv. RUSI
- [24] אנסבכר, י' (28 בפברואר). הקרב על אנטונוב – החמצה אופרטיבית שהפכה לכישלון אסטרטגי. בין המערכות
- [25] Watling J., & Reynolds, N. (2022, April 11). Operation Z: The Death Throes of an Imperial Delusion", RUSI, p.3
- [26] יש דיווחים שונים על צנחנים מדיוויזיה 98, דיוויזיה 76, חטיבות עצמאיות וחטיבת כוחות מיוחדים.
- [27] Mitzer S., & Oliemans, J. (2022, April 13). Destination Disaster: Russia's Failure At Hostomel Airpor" ORYX; https://twitter.com/david_lisovtsev/status/1540984851402313729
- [28] Ukraine War - Helmet Cam Captures Russian Air Assault Troops First Capture Of Hostomel Airport. (2022, March 12). WarLeaks - Military Blog – <https://www.youtube.com/watch?v=2xVerbh-K5I&t=20s> ; "Ukraine War - Helmet Cam Captures Russian Air Assault Troops First Capture Of Hostomel Airport. (March 2022). dailymotion.com – <https://www.dailymotion.com/video/x88zuag>

- <https://www.youtube.com/watch?v=a1J6LpkG9zo> [29]
- Watling and Reynolds. (2022, April 11). p.3 [30]
- על יכולות הטנק ראו: [31]
https://www.armyrecognition.com/russia_russian_army_tank_heavy_armoured_vehicles_ul-64bv_main_battle_tank_data_sheet_specifications_information_description_pictures_video.html
- להרחבה על התותח ראו: [32]
[armyrecognition.com/russia_russian_army_vehicles_system_artillery_uk/2s1_gvozdika_122mm_self-propelled_howitzer_technical_data_sheet_specifications_pictures_video.html](https://www.armyrecognition.com/russia_russian_army_vehicles_system_artillery_uk/2s1_gvozdika_122mm_self-propelled_howitzer_technical_data_sheet_specifications_pictures_video.html)
- Ministry of Interior of Ukraine. (2016, June 2). The NGU light infantry brigade represents a new model of military unit [33]
- https://twitter.com/KofmanMichael/status/1497222924754894879?s=20&t=U_9Q7RaiF6VPj3bWUxEAOQ ; <https://twitter.com/RALee85/status/1496836250610946053?s=20&t=dhsxHsd6N6rDgW8qaQ-V6g> [34]
- יש גם At least 50 Russians were killed in the battle for Hostomel - the Defense Ministry. (2022, March 4). ,MLRS LB.UA; McGregor, A. (2022, March 8). Russian Airborne Disaster at Hostomel Airport. Aberfoyle International Security; Roblin, S. (2022, February 25). Pictures: In Battle For Hostomel, Ukraine Drove Back Russia's Attack Helicopters And Elite Paratroopers. 1945; The National (2022, April 13). How Russia lost the battle for a critical airfield near Kyiv. CBC News
- Trimble, S. (2022, February 24). Bloody Day In Ukraine Ends With Russian Advances, Setbacks. Aviation Week [35]
- [.ee85/status/1496973577828151303?s=20&t=dhsxHsd6N6rDgW8qaQ-V6g](https://twitter.com/RALee85/status/1496973577828151303?s=20&t=dhsxHsd6N6rDgW8qaQ-V6g) ; https://twitter.com/KofmanMichael/status/1497222924754894879?s=20&t=U_9Q7RaiF6VPj3bWUxEAOQ [36]
- Bowen, J, (2022, April 3). Ukraine war: Bucha street littered with burned-out tanks and corpses", BBC [37]
- Clark, M., Barros, G., & Stepanenko, K. (2022, February 24). 2022 Russia-Ukraine Warning Update: Initial Russian Offensive Campaign Assessment. Critical Threats; Idem. (2022, February 25). 2022 Russia-Ukraine Warning Update: Initial Russian Offensive Campaign Assessment. Critical Threats; https://twitter.com/666_mancer/status/1497114203584356354?s=20&t=-Pu76nTQ6wMRJ_i03L7Wzg; <https://liveuamap.com/en/2022/25-february-land-forces-of-armed-forces-of-ukraine-after>
- Urban, M. (2022, April 2). The heavy losses of an elite Russian regiment in Ukraine", BBC – <https://www.bbc.com/news/world-europe-60946340> [39]
- [40]
- (Trofimov (2022, March 4 [41]
- Ibid [42]
- <https://militaryland.net/ukraine/armed-forces>: על מבנה וארגון היחידות השונות של צבא אוקראינה ראו: [43]
- https://twitter.com/HN_Schlottman/status/1506744741639208970?s=20&t=u5PIRluTCCx3qxY-AZZGLw [44]
- https://twitter.com/no_itsmyturn/status/1498211269463076866?s=20&t=ygLk4ohha7tletEY2EICBw; <https://twitter.com/Cen4infoRes/status/1498057962191040512?s=20&t=CUNqoW13efSmgA1KXjgQmg> ; <https://militaryland.net/ukraine/invasion-day-9-summary> [45]
- Gardner, S. (2022, April 7). Death and defiance in a Bucha neighbourhood that was held by Russian troops. Reuters; Saito, M. (2022, May 5). Love letter, ID card point to Russian units that terrorised Bucha. Reuters [46]
- באזורים שבהם השיג הצבא הרוסי שליטה מבצעית או כיבוש חלקי, הוא ביצע מעשי זוועה לצד רצון לשלוט בחיי התושבים.
- באזורים שבהם השיג הצבא הרוסי שליטה מבצעית או כיבוש חלקי, הוא ביצע מעשי זוועה לצד רצון לשלוט בחיי [47]

התושבים. Gardner, S. (2022, April 7). Death and defiance in a Bucha neighbourhood that was held by Russian troops. Reuters; Saito, M. (2022, May 5). Love letter, ID card point to Russian units that terrorised Bucha. Reuters

[48] ברלוביץ, א' (2022, 16 ביוני). מה עצר את התמרון היבשתי הרוסי בחודשיים הראשונים למלחמה? בין המערכות



כבר לא "אי": החשיבה מחדש על התפיסה העצמית של ישראל בעקבות הסכמי אברהם

אל"ם סמיון גמבורג, בוגר מב"ל מחזור מ"ט, סוכם לתפקיד נספח הגנה בברזיל
אל"ם אריאל שימה, בוגר מב"ל מחזור מ"ט, סוכם לתפקיד קצין טנ"א ראשי
אל"ם יאיר פלאי, בוגר מב"ל מחזור מ"ט, סוכם לתפקיד מח"ט גולני 11.07.2022

יחסי ארצות הברית-איראן מדינות המפרץ ביטחון לאומי הסכמי אברהם

בחלוף שנתיים מהסכמי אברהם השתנה מצבה האזורי המבודד של ישראל, ויש לה לא מעט ידידים במדינות המפרץ. אולם שיתופי פעולה כלכליים אינם מספיקים. היעד המרכזי הוא לבלום את איראן, ובעקבות ביקור נשיא ארצות-הברית ג'ו ביידן בישראל יש להתבונן מחדש במערכה האזורית שנוצרה בעקבות ההסכמים



קסס חתימת הסכמי אברהם בבית הלבן. מימין לשמאל: שר החוץ של איחוד האמירויות הערביות, שיח' עבדאללה בן זאיד אאל נהיאן, נשיא ארצות הברית, דונלד טראמפ, ראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו ושר החוץ של ממלכת באהריין, עבד אל-לטיף א-זיאני.

ב־15 בספטמבר 2020, לאחר תהליך הדרגתי, חתמו ישראל ואיחוד האמירויות על "הסכמי אברהם" לנרמול היחסים בין המדינות. בהמשך חתמה גם מרוקו על הסכם ברוח זו, וזמן קצר לאחר מכן הצטרפה סודאן. מאחורי הפעילות הדיפלומטית עמד שילוב של מניעים ארוכי טווח שקירבו בין ישראל למדינות המפרץ במשך שנים, יחד עם הממשל האמריקני שהציב כמטרה את קידום היחסים. בכל האמור למדינות המפרץ, ביסוד הסכמי אברהם עומדים שיקולים של ביטחון לאומי, כאשר ברקע האיום האיראני המשותף ובעלת ברית משותפת – ארצות-הברית.¹

איחוד האמירויות רואה עצמה יחידה פוליטית אינטגרלית של העולם הערבי. תפיסה זו באה לידי ביטוי בסעיף 6 בחוקתה "העם המרכיב את האיחוד הוא עם אחד, ובמקביל הוא חלק מהאומה הערבית".² איחוד

האמירויות בולטת בגישת האסלאם המתון שלה, בעיקר לנוכח הקו האחיד של מנהיגיה ואזרחיה שרואים בדת מרכיב תרבותי ולא פוליטי. גישה דומה נוקטים גם במדיניות החוץ, שבאה לידי ביטוי במאבק בארגוני טרור סונים ושיעים ובהתנגדות לאסלאם פונדמנטליסטי.

אחד המניעים העיקריים לנורמליזציה הפומבית של מדינות המפרץ עם ישראל קשור ליחסיהן עם ארצות־הברית, ולתמורות שקיבלו עבור החתימה על ההסכמים מממשל טראמפ. במסגרת זו הציג הממשל בינואר 2020 תוכנית שלום בשם "עסקת המאה", לאחר שביוני 2019 הציג הממשל בסדנה שנערכה בבחריין את התועלת הכלכלית העשויה לצמוח מקידום הקשרים בין המדינות המערבות, וישראל בהן.³ את הוואקום ההגנתי של ארצות־הברית במזרח התיכון תחת ממשל בידן מתחילים לחוש, עקב יציאתה מאפגניסטאן והתמקדותה בנושאים כמו סין ומשבר האקלים.

לאיחוד האמירויות היה עניין ברור לחזק את הקשר בינה לארצות־הברית, לצבור נקודות זכות בעיני הממשל, לשפר את דימויה ולמצב את מעמדה כשחקנית אזורית משפיעה. ברמה הפרקטית, היא ביקשה לקבל גישה לאמצעי לחימה אמריקניים מתקדמים. באיחוד האמירויות הציגו את ההסכם עם ישראל כניצחון דיפלומטי, המכוון לטובת הפלסטינים וכתשלום הכרחי עבור עצירתה של כוונת החלטה של הריבונות הישראלית בגדה המערבית. מבחינתם הנכונות לנורמליזציה עם ישראל לא זו בלבד שלא נועדה לבוא על חשבון הפלסטינים, אלא שתכליתה לשמר את הרלוונטיות של פתרון בין ישראל לרשות הפלסטינית ואף לתרום ליציבות במזרח התיכון.

גם לבחריין אינטרס לחזק את יחסיה עם ארצות־הברית, להיטיב עם ביטחונה מול האיום האיראני ולשדרג את כלכלתה באמצעות קשרים עם ישראל. עם זאת, ספק רב אם ההסכם בין ישראל לבחריין היה יוצא לפועל ללא אישור של סעודיה, לה השפעה מכרעת על יחסי הביטחון והחוץ של בחריין ואיחוד האמירויות. המהלך שנקט מלך בחריין היה במובנים רבים נועז הרבה יותר מזה שנקטה איחוד האמירויות. זאת לנוכח החתרנות האיראנית בבחריין, החברה הפעילה והתוססת באי ובשל הרוב השיעי במדינה המתנגד לשלטון המיעוט הסוני.⁴

עם בחירתו של ג'ו בידן לנשיאות ארצות־הברית בנובמבר 2020, התעוררו ספקות בנוגע לשרידותם של הסכמי הנורמליזציה, בהתחשב שהממשל החדש – אף שהוא תומך בשיפור היחסים בין ישראל לעולם הערבי – חושש מהאופן שבו התנהל התהליך ובנוגע למחירים ששולמו בעבורו. השאלות המדאיגות ביותר מבחינת ישראל ומדינות ערב היו סביב המחויבות של הממשל החדש לעסקת הנשק עם איחוד האמירויות, ולהחלטת הנשיא טראמפ בנוגע לסהרה המערבית. כלל העסקאות ומדיניות הממשל נותרו כמות שהיו.



תמונות לוויין של מצרי הורמוז

האיום המשותף מאיראן

ההתייחסות ליחסים בין מדינות המפרץ לאיראן נוגעת בסוגיות גאואסטרטגיות מרכזיות, אך לא פחות מכך במתחים בעולם הערבי ובין הערבים לאיראנים, למציאות החברתית, הדמוגרפית שבמדינות המפרץ ולסכסוכי גבול עתיקים. המהפכה האסלאמית ב־1979 הייתה אירוע מכונן שהשפיע רבות על יציבותו של האזור, ואיראן של אחרי המהפכה השמיעה רטוריקה אנטי מערבית. בניגוד לעבר, היא פיתחה קשרים עם מדינות ערב הרדיקליות לוב וסוריה, ואילו מול המדינות המתונות שבמפרץ החלה להשמיע אמירות תוקפניות.

הדוגמה הראשונה היא הסכסוך הלא פתיר של כיבוש שלושה איים בפתח מצרי הורמוז. אמנם מי שכבש אותם היה השאה ב־1971, אולם איראן האסלאמית ממשיכה את הקו שלו וטוענת שהאיים הם שטח איראני. איחוד האמירויות, ובייחוד אבו־דאבי, מאיימת כבר 30 שנים לפנות לאו"ם, אך הדבר אינו משפיע על איראן. לאחרונה עלתה הצעה באיראן ליישב באיים אלה עשרות אלפי איראנים, כדי להדגיש את הבעלות האיראנית עליהם.

דוגמה שנייה היא היחסים העכורים בין איראן לבחריין, בשל העובדה שבאוכלוסיית בחריין יש רוב שיעי הנשלט בידי מיעוט סוני, והעובדה שבחריין הייתה בעברה תחת שליטת איראן. רק ב־1970, לאחר שהבריטים פינו את כוחותיהם מבחריין, הסכימה איראן להסיר את תביעתה לשלטון. ההסכמה הייתה רשמית, אולם מבחינה רגשית־הכרתית המצב אינו כך, ואישים איראניים חוזרים ומזכירים מדי פעם שבחריין בעצם שייכת לאיראן.

משקעים כבדים של עוינות הנובעים ממאורעות העבר, מאז הטבח של הסונים בשיעים של כרבלאא ועד מעשי הדיכוי נגד השיעים הנמשכים בסעודיה גם בימינו. נוסף על כך, איראן עמדה ככל הנראה מאחורי פעולות טרור במדינות המפרץ, בעיקר בכווית, כדי לערער את המשטר של השליטים במדינות אלה.⁵ מדיניות איראנית זו כשלה, לא זכתה להד חיובי בקרב הרוב הסוני ולתהודה בקרב המיעוטים השיעים בלבד, בייחוד בבחריין ובסעודיה.

איראן לא הסתפקה בניסיונות התססה, וניהלה התגוששות אידיאולוגית מילולית וציבורית עם סעודיה על כתר הנהגת העולם האסלאמי. היא ניסתה למשל לנצל את החאג' ככלי להכרזת המסר המהפכני. הפרובוקציות של איראן בחאג' הביאו לידי כמה התנגשויות בין עולי רגל איראנים לבין כוחות משטרה של סעודיה. ב־1987, למשל, נהרגו למעלה מ־400 עולי רגל איראניים בידי משטרת סעודיה, והדבר נודע מאז בשיח האיראני בכינוי "טבח מכה".⁶

להתנהלות האיראנית נוסף הפחד מנשיא עיראק צדאם חוסיין, וכאשר פרצה מלחמת איראן–עיראק ב־1980, תמכו רוב מדינות המפרץ הערביות בעיראק וסיפקו לה סיוע כספי ומדיני. העימות בין איראן לאחדות ממדינות המפרץ הגיע לשיא, כאשר בתגובה לתקיפות של עיראק על מכליות של איראן, תקף צבאה מכליות שפעלו מארצות המפרץ הערביות.⁷



נשיא ארצות הברית ג'ו בידן (מימין) ונשיא איראן לשעבר, חסן רוחאני

יחסי ארצות־הברית איראן

כדי לבחון בצורה יסודית את ההשפעה של הסכמי אברהם (והסכם הגרעין אם יחתם או המשכם של הסנקציות), יש צורך להעמיק ביחסי ארצות־הברית–איראן. הראשונה, למרות שהמעטה את מעורבותה במזרח התיכון, עדיין קובעת את סדר היום האזורי. היא זו שיזמה את הסכם הגרעין הראשון, ולאחר מכן הובילה את היציאה ממנו ואת הסנקציות על איראן. כמו כן, ארצות־הברית יזמה ותיווכה בין ישראל למפרציות בהסכמי אברהם, והיא זו שתקבע אם יחתם הסכם גרעין חדש בקרוב או שיימצאו כיוונים אחרים.

מבט אל ההיסטוריה של היחסים בין המדינות מראה כמה מגמות עד לתקופה הנוכחית. בשנות ה־70 של המאה ה־20 החלה ארצות־הברית להסיג את כוחותיה ממזרח התיכון, אך בעשורים האחרונים אנו עדים דווקא למגמה הפוכה – מדינות מרכזיות מבינות כי המפרץ הפרסי הפך מפריפריה למרכז, ובהתאם נבנו במפרץ בסיסים מרכזיים, בעיקר ימיים, המסוגלים להכיל ספינות מערכה בנמליהם.

הצורך של ארצות־הברית למקד את מאמציה בתחרות הבין־מעצמתית עם סין מחייב את ריכוז נוכחותה במזרח אסיה. כמו כן, העצמאות האנרגטית והפסקת התלות האמריקנית במקורות האנרגיה הפוסילית (דלק מאובנים) באזור מפחיתות את המוטיבציה לנוכחות עמוקה בו. הטראומה של הנוכחות הממושכת וחסרת התכלית בעיראק ובאפגניסטן הפכה מעורבות צבאית מסיבית באזור לבלתי אפשרית מבחינה פוליטית

בזירה הפנימית, בוודאי בהיעדר תפיסת איום מידי וקריטי על אינטרסים אמריקניים חיוניים. ממשל בידן לא ממחר לפרק בסיסים אמריקניים באזור, אך נמנע מלהגיב לכל תוקפנות מקומית על סמלי השלטון האמריקניים, בהם בסיסיו הצבאיים.⁸

בעיני המשטר האיראני, בחירתו של בידן לנשיא ארצות־הברית הפיחה תקווה, שכן המשטר התקשה להתמודד עם הסנקציות של הנשיא הקודם שהיה בלתי צפוי בתגובותיו.⁹

לפני שהתחלף הממשל, התמודדה איראן עם אחת התקופות הקשות שידעה: המשך הסנקציות לנוכח תוכנית הגרעין; חיסול מפקד כוח קדס קאסם סולימאני, חיסול ראש תוכנית הגרעין, מחסן פחריזדה; מהומות נגד המשטר והסכמי הנורמליזציה של ישראל במזרח התיכון.¹⁰

הממשל הנוכחי עושה מאמצים להגיע להסכם מתואם מול איראן, על בסיס הסכם שנכתב ב־2015. במהלך הקמפיין ובהצהרות שנשא לאחר הבחירות, אישר בידן את כוונותיו לחזור להסכם אם תחזור איראן לעמוד בתנאים. הצהרות אלה נראות בעיני רבים רלוונטיות לשני הממשלים בארצות־הברית. לשניהם הייתה ועודנה מטרה משותפת, חרף גישותיהם השונות – לקיים משא ומתן על הסכם טוב יותר שיחליף את הסכם הגרעין הנוכחי. כמו כן, רבים חושבים כי הם ניצבים בפני אותן דילמות להשגת ההסכם, שהם בעיקר ההנהגה איראנית שאינה מוכנה לשנות את היחס העוין כלפי ארצות־הברית, ויכולתה לעמוד מול הסנקציות.

לאחר חילופי הממשל חיכו באיראן לראות אם יהיה הבדל בין שני הממשלים, שהצהירו כי הם מחויבים למנוע מאיראן נשק גרעיני. עד כה נראה כי המשטר החדש מנסה אסטרטגיה חדשה מהמשטר הקודם. הנשיא בידן הצהיר שהדרך המועדפת עליו היא דיפלומטיה, שתביא להסכם גרעין ולהסרת הסנקציות. אולם לא כולם באיראן חושבים שהסכם חדש הוא רצוי. חוגים קיצוניים ושמרניים, שהסתייגו מלכתחילה מהסכם הגרעין ומנכונות איראנית לפשרה עם המערב, שוללים כעת חזרה למשא ומתן בטענה שלא ניתן לסמוך על ארצות־הברית.¹¹

גם בקרב הממשל האיראני, ולא רק בקרב הקיצוניים, נראה כי המכשול הגדול ביותר ביחסים עם ארצות־הברית הוא חוסר האמון הגלוי בין טהרן לוושינגטון. לאחר פרישתו החד־צדדית של ממשל טראמפ מההסכם במאי 2018, ובעקבות מדיניות "מקסימום לחץ" שהפרה באופן בוטה את ההסכם, האיראנים תוהים מדוע עליהם לשוב ולסמוך על מילתו או על חתימתו של נשיא אמריקני. על כן לצדדים מרחב פעולה צר.¹²

בעת ממשל טראמפ נהנתה איראן מהמתיחות בין ארצות־הברית ובין בעלות בריתה האירופיות, ואף אימצה מדיניות שנועדה לשמר את אירופה לצידה במסגרת מאמציה לבודד את הממשל האמריקני. המדיניות נשאה פירות משמעותיים, שבאו לידי ביטוי הן בהצבעתן של מדינות אירופה במועצת הביטחון של האו"ם נגד הארכתו של אמברגו הנשק על איראן באוקטובר 2020, והן בהתנגדותן לניסיון האמריקני להחזיר את הסנקציות של מועצת הביטחון. עתה אולי תוכל אירופה לגשר על חוסר האמון הרב בין ארצות־הברית לאיראן.¹³



נשיא ארצות הברית לשעבר ברק אובמה, ראש הסי"א י"א ומלך סעודיה בן סלמאן במהלך פסגת GCC בריאד, 2016

האם ברית הגנה אזורית נגד איראן היא הפתרון?

במהלך השנים היו ניסיונות רבים שלא צלחו לחתימה על בריתות אזוריות נגד איומים משותפים. אחד מהם היה ב־2018 ביוזמת הנשיא טראמפ, במטרה ליצור כוח צבאי ערבי משותף בשם MESA (Middle East Strategic Alliance) שזכה לכינוי "נאט"ו הערבי". ייעוד הכוח היה לבלום את נטיות ההתפשטות של איראן והאסלאם הקיצוני, ועל־פי הדיווחים בברית היו צריכות להשתתף נוסף על ארצות־הברית שש מדינות המפרץ הערביות, ירדן ומצרים.

ניסיונות להקים בריתות הגנה נגד אויב משותף לא נחלו עד כה הצלחה. בשנות ה־50 של המאה ה־20 כשל ניסיון של ארצות־הברית להקים את "ברית בגדאד" (ברית צבאית שבה אמורות היו להיות חברות בריטניה, עיראק, טורקיה, פקיסטאן ואיראן), ומאז כשלו המאמצים להשתמש בליגה הערבית, המסגרת הבין־ערבית הוותיקה ביותר, להידוק שיתוף הפעולה הצבאי בין מדינות ערב. ב־2015 החליטה הליגה הערבית להקים כוח צבאי משולב ובו 40 אלף לוחמים, במטרה לתת מענה הן להשפעה האיראנית והן לקיצוניות אסלאמית. מצרים הייתה אמורה לספק את עיקר הכוח הלוחם, מדינות המפרץ את המימון. באותה שנה הודיעה סעודיה על הקמת ברית צבאית מ־34 מדינות אסלאמיות, למאבק בארגונים תת־מדינתיים דוגמת "המדינה האסלאמית". אף לא אחת מהתוכניות השאפתניות הללו יצאה עד כה מן הכוח אל הפועל.

סעודיה הצליחה ליצור קואליציה צבאית עם מדינות ערביות אחרות לצורכי המלחמה בתימן, שפועלת זו השנה הרביעית נגד המורדים החות'ים הנתמכים על־ידי איראן, אך רק איחוד האמירויות משתתפת בפועל בלחימה. בינתיים המלחמה נמשכת ללא הכרעה, בעוד הקואליציה מואשמת באחריות לפגיעה משמעותית באזרחים וליצירת משבר הומניטרי חריף בתימן. כישלון זה מחזיר למודעות העולם הערבי, ובעיקר במצרים, את זיכרון התוצאות הכושלות של ההתערבות המצרית במלחמת האזרחים בתימן בתחילת שנות ה־60, ומרתיע את רוב המדינות הערביות מלהשתתף במאמץ.

דוגמה מוצלחת יותר, על אף שאינה צבאית, היא ה־GCC (Gulf Cooperation Council) שבו חברות כוית, סעודיה, איחוד האמירויות הערביות, עומאן, בחריין וקטר, ומטרתו לחזק את מדינות המפרץ. במסגרת GCC הותנעו מיזמים כלכליים ואנרגטיים משותפים, תוך הסרה הדרגתית של חסמי הסחר בין המדינות. כמו כן, תיאום בנושאים מדיניים וכלכליים, כמו גם שיתוף פעולה בנושאי בקרת גבולות, פשע ומלחמה בטרור, מתקיימים במקביל.

להקמת ברית הגנה אזורית יש קשיים רבים פוליטיים, כלכליים וביטחוניים. חלקם של השחקנים האזוריים וחלקם מתוך אינטרסים של מעצמות באזור. ארצות־הברית היא דוגמה טובה, מכיוון שהקמת קואליציה ערבית אזורית יכולה למנוע, או להפחית את הצורך בהצבה של כוחות אמריקניים על הקרקע. הברית תוכל לחסוך את העלויות הפוליטיות בזירה הפנימית מחד גיסא, אך תצריך השקעה כספית עבור ארצות־הברית, כתוצאה מהגדלת הסיוע הצבאי לברית זו מאידך גיסא. עם זאת, באזורנו יש שונות אתנית גדולה בין המדינות ובתוכן, ולעיתים אויב משותף אינו מספיק ליצירת קואליציה. מה גם שאחדות בקרב מדינות ערב תמיד הייתה

קשה להשגה בשל יריבויות שבטיות, משפחתיות ובין־אישיות ישנות, סכסוכים טריטוריאליים ועמדות שונות בנוגע לאויבים משותפים כדוגמת איראן והאחים המוסלמים שמעכירה את היחסים בין חלק מהמדינות.

ההזדמנויות כיום לברית ההגנה נובעות ממספר תהליכים. הראשון, צירוף של ישראל לפיקוד המרכז האמריקני (CENTCOM) המאפשר יתר שיתוף פעולה מבצעי באזור גאוגרפי עתי, גם אם בחסות אמריקנית, בין ישראל למדינות המפרץ. בינואר 2021 הגיעו מדינות המפרץ להסכם פיוס עם קטר לאחר חרם שנמשך מעל שלוש שנים, מה שאפשר להדק את שיתוף הפעולה הבין־ערבי, לפחות "על הנייר". כמו כן, מבחינת ארצות־הברית קואליציה ערבית אזורית תצמצם את הכוחות האמריקניים על הקרקע, ובה בעת להמשיך ולפעול לשימור האינטרסים האמריקניים החיוניים באזור. תהליך נוסף הוא העובדה שברית ההגנה ההדדית מוגבלת בדרך כלל לאזורים או אויבים מסוימים. מנקודת מבט ישראלית, הגיוני לכוון כי ברית מסוג זה תהיה מכוונת נגד האיום האיראני, בלי לאלץ את השותפים להתגייס נגד איומים נוספים כמו חזבאללה וחמאס.

מנגד, להקמת ברית הגנה כמה סיכונים:

1. ברית הגנה נובעת מהסכמה בין מדינות, שלהן החופש לעצבה בהתאם לאינטרסים השונים בכפוף לנורמות הבינלאומיות המחייבות, כמו האיסור על תוקפנות כלפי צד שלישי שאינו בהכרח האויב של מי מהצדדים.

2. צמצום חופש הפעולה של אחת המדינות בברית. פעולה של ישראל נגד חזבאללה בלבנון, לדוגמה, עלולה לפגוע במשמרות המהפכה האיראניים ולעורר פעולה איראנית נגד ישראל. גם אם הברית תוגבל לאיום על־ידי איראן, יהיה הגיון בדרישה אמריקנית שישראל תתאם עמה גם פעולות נגד בני בריתה של איראן בלבנון.

3. ברית היא הסכם משפטי מחייב, וביטולה בידי אחד הצדדים לנכח התפתחות פוליטית הוא סיכון למימושה. כמו כן, מימוש הברית מתאפשר רק אם קיימת נכונות פוליטית. ברית נאט"ו היא דוגמה טובה, מכיוון שלארצות־הברית יש בה שורה של בריתות הגנה הדדיות דו־צדדיות עם יפן, הפיליפינים ודרום קוריאה. בעבר הייתה לארצות־הברית ברית דומה עם טאיוואן, אך האמריקנים ביטלו אותה חד־צדדית לאחר חידוש היחסים הדיפלומטים עם סין.



ראש הממשלה נפתלי בנט, ויורש העצר של איחוד האמירויות שייח' מוחמד בן זאיד, בארמון באבו דאבי בדצמבר 2021 (צילום ארכיון: חיים צח/ לע"מ)

בחלוף שנתיים מהסכמי אברהם השתנה מצבה האזורי המבודד של ישראל. מתפיסה עצמית של מדינת "א"י" מוקפת אויבים, היא רואה עצמה כמדינה שיש לה לא מעט ידידים ושיתופי פעולה עם מדינות המפרץ. אולם שיתופי פעולה כלכליים אינם מספיקים. אחת המטרות המרכזיות שרצתה ישראל להשיג בחתימה על ההסכמים הייתה ליצור ציר מול האיום האיראני. צריך לזכור כי במקביל להתפתחות הקשרים בין ישראל לאמירויות, מקיימות חלק ממדינות המפרץ כמו קטר וסעודיה קשרים עם איראן, מה שמגביר את האיום האיראני על ישראל. הביקור של נשיא ארצות-הברית בישראל הוא הזדמנות עבור ישראל לפעול להרחבת בריתות אזוריות, במטרה לייצר קואליציה אזורית חזקה ואחודה שתוביל לשגשוג אזורי במזרח התיכון.

הסכמי אברהם לא מיצו עד כה את פוטנציאל השיפור במצבה האסטרטגי של ישראל ובמתן מענה לאתגרים שלפתחה. האיום האזורי המשותף הנשקף מאיראן היה ונותר מניע מרכזי בנרמול היחסים, אולם הוא נשחק בשל שינוי במדיניות ארצות-הברית במעבר בין ממשל טראמפ לממשל בידן, וההפחתה המשמעותית בנכונות האמריקנית לספק תמורות ביטחוניות וכלכליות למדינות שבהסכם.

כמה חסמים מקשים על מדינות האזור להרחיב ולהעמיק את הסכמי אברהם, אך כל שינוי באחד מהם או צעד אפילו קטן מצד אחת המדינות באזור, יכול לפתוח הזדמנויות רבות לחיזוק היחסים, גם אם בתחומים בודדים בלבד:

1. צמצום נוכחות כוחות אמריקניים במזרח התיכון שוללת את האופציה הצבאית נגד איראן, ומעלה חשש כבד בקרב מדינות המפרץ שארצות-הברית לא תעניק להם את מטרית ההגנה מול איראן.

2. הסכמה בין ארצות-הברית והמעצמות לאיראן על חזרה להסכם הגרעין.

3. קושי של מדינות ערב לקדם הסכמי נורמליזציה עם ישראל בשעת הסלמה ועימות צבאי בין ישראל לפלסטינים ומול לבנון.

4. הפעלת גורמים סוררים, בעיקר על ידי איראן, לפגיעה בנתיבי שייט, בנמלים, במתקנים אסטרטגיים ובשגרת חיים במדינות "הסכמי אברהם".

בעקבות חילופי הגברי בארצות-הברית מחפשות מדינות המפרץ, ובכלל זה איחוד האמירויות, את המחליף הראוי בעל האינטרס ארוך הטווח. חשוב להבין כיצד איחוד האמירויות רואה את סביבתה הגאואסטרטגית, ובהתאם להבין אם ישראל תוכל למלא את הוואקום.

הסכמי אברהם נשאו עמם תקוות גדולות. אחת המרכזיות שבהן הייתה החלשת איראן מול צמיחתה של ברית אזורית חזקה, שנועדה ליצור אלטרנטיבה לכוחות האמריקניים הנסוגים הדרגתית מעיסוק באיומי הביטחון האזוריים במזרח התיכון. ההחלטות שהתקבלו בתקופת הזמן הקצרה מאז החל הנשיא בידן את כהונתו, הציבו זרז ישיר עבור ישראל ומדינות האזור לבחינת החלופה של הקמת ברית אזורית מול איראן. בפועל, איראן התחזקה בשנה החולפת, ואת הקשר הישראלי-מפוצץ קשה לתאר כחזית משותפת.

היעד המרכזי של יצירת ציר שיתופי פעולה במזרח התיכון לבלימת השפעת איראן באזור עומד בעינו. ישראל נדרשת לפיכך להשלים את החסר בתחום הביטחוני, ולקדם הסכמי שיתופי הפעולה להמחשת פירות השלום.

המאמר מבוסס על פרויקט גמר מחקרי שנכתב במסגרת המכללה לביטחון לאומי.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

[1] גולז'נסקי, י' ופוייר, ש' (2021, 18 באוקטובר). הסכמי אברהם: הישגים, אתגרים והמלצות לממשלה. המכון למחקרי ביטחון לאומי

[2] חסקין, ג' (2020, 16 בינואר). איחוד האמירויות הערביות: גיאופוליטיקה, אסטרטגיה והסכם השלום עם ישראל. מדריך חובק עולם: <https://bit.ly/3AIJp2B>

[3] גולז'נסקי ופוייר (2021)

[4] שם

[5] רבי, ע' וגולז'נסקי, י' (פברואר 2012). מדינות המפרץ: בין איראן למערב. מרכז משה דיין והמכון למחקרי ביטחון לאומי

- [6] ליטבק, מ' (פברואר 2012). איראן ומדינות המפרץ. מדינות המפרץ: בין איראן למערב, עמ' 13
- [7] הראל, ע' (2019, 15 ביוני). פרשנות – תקיפת המכליות: איראן בלחץ, וישראל מעדיפה להישאר מחוץ לתמונה. הארץ
- [8] סוכנויות הידיעות (2021, 19 בנובמבר). דיווח: איראן תקפה בסיס אמריקאי בסוריה כנקמה על התקיפות המיוחסות לישראל. מעריב
- [9] אדבהאר, ק' (2021). יחסי אירופה-ארה"ב ומדיניות איראן. איראן והזירה הבינלאומית: אתגרים והזדמנויות, עמ' 15-18
- [10] שם
- [11] שם
- [12] שם
- [13] שם

רכב קרבי יבשתי בלתי מאויש – שרידות, מבצעים ורצף לחימה

סא"ל (מיל') מקסי י' בלום, מתמחה בתחום שרידות ומיגון פלטפורמות לחימה קרקעיות, מחלוצי מערכות ההגנה האקטיבית 18.07.2022

כלב"מים בלתי מאויש קוקונים טכנולוגיה

המגמה העולמית היא שכלב"מים ישולבו בתמרון הקרקעי בצורה רחבה. בגישה זו צוות הקרב יוכל להעיז יותר ולהסתכן בתמרונים ובריצה קדימה לקראת מגע עם האויב. העובדה שאין לוחמים בפלטפורמה אינה מורידה מהצורך להגנה ולמיגון הכלי, על כן פלטפורמה מושתתת על קוקונים (ביצים) מוגנים ומרווחים תיתן את המענה לשרידות הנדרשת



ההצלחה בתווך הלחימה האווירי והימי הציתה את הדמיון בקרב מתכנני מערכות הנשק היבשתיות, לטובת קידום כלי רכב קרביים בלתי מאוישים בתווך הלחימה היבשתי. הדגש הקרבי הופנה ליכולת לחימה ותמרון קרקעי ממוקד משימה, בשל השאיפה למנוע היפגעות פלטפורמות לוחמות מאוישות וצמצום נפגעים בחזית הלחימה – מה שיעזור לצמצם את זמן הלחימה, שכן שחיקת הכלים תמוזער, האש תהיה מדויקת, רצף הלחימה יביא לספיקת השמדת מטרות וכל היתרונות יקצרו את רצון הלחימה של הצד השני. ב־2017 פרסם צבא ארצות־הברית דוח כולל¹ המתאר בפירוט את המתווה של התרומה ואופן הלחימה, כמו גם כיווני חשיבה כיצד ישולבו עם כוחות לוחמים. הקו המנחה היה כיצד כלים בלתי מאוישים נשלטים מרחוק ואוטונומיים יתרמו להעצים את יכולות הצבא, ולקדם נצחון בשדה הקרב.

בחינה מהירה של אופן הלחימה היבשתי ותווך התמרון הקרקעי מעלה את ההבדלים המהותיים בין זירות הלחימה:

1. בעוד בתווך הימי והאווירי הכטב"ם פוגש את הצוות הטכני בסיום כל משימה (בסיס חיל האוויר, או ספינת אם), רצף הלחימה הקרקעית, תוך ניצול ההצלחה בתמרון הקרקעי, מרחיק את הפלטפורמות ממרכזי הלוגיסטיקה ומחייב פתרון למפגש לוגיסטי שנקבע אד הוק.

2. בניגוד לאוויר והים, הקרקע אינה סטרילית, האיזמים מגוונים והאויב החבוי נמצא בקרבה רבה לפלטפורמות המתמרנות.

3. בניגוד לאוויר והים התווך היבשתי רחוק מלהיות אחוד.

נראה אפוא שהתווך היבשתי אינו זהה ומחייב התייחסות מיוחדת, כדי לאפשר למרכב קרבי בלתי מאויש לשרוד להילחם ולהשיג את קפיצת המדרגה בלחימה הקרקעית.

הגישה המבצעית ומתאר הפעולה

בבואנו לבחון היכן יתרום כלב"מ (כלי לחימה בלתי מאויש) ללחימה היבשתית וכיצד, ראוי לברר איזה אלמנטים קרביים ניתן להטיל עליו, שכן כלב"מ בודד לא יבצע את כל משימות הלחימה. מדובר במשפחה של פלטפורמות בעלות משימות קרביות שונות, אך כולן עם מוטיב פעולה זהה – תמיד בראש הכוחות המתמרנים, חשופות לאש מנגד ונדרשות לשרוד את מגוון איומי היבשה: אש נ"ט, תחמושת קנית, מטענים ומוקשים.

בחלוקה גסה ניתן לחלק את מגוון המשימות המבצעיות לכמה מתארים עיקריים:

מודיעין ואיסוף. גילוי, איתור וסימון כוחות אויב, סד"כ, מיקום ופריסה בשטח.

סיוור. גילוי ואיתור מכשולים טבעיים ומלאכותיים, חסימות, הכוונת כוחות לנתיבי תנועה, איתור מעברים בזמן אמת.

הטעיה. הפעלת אמצעי שיבוש וחסמת יכולת אויב או ככוח הטעיה לשיבוש תפיסת תמונת הקרב של האויב.

מכשולי מיקוש. ניקוי מסלול בשטח ממוקש, התגברות על מטעני צד.

קטלניות. הפעלת מערכת נשק מותקנת בכלב"מ (תותחים/מקלעים/טילים). תוך כניסת הפלטפורמה לשטחים קדמיים במרחב הלחימה כולל בשטח בנוי. טווח מגע עם האויב ומטרות עוינות, המפעילים בעמדות מרוחקות ולא בהמלת הקרב.

תיאום אש. הכוונת אמצעי וגורמי תקיפה מרוחקים (ארטילריה, אוויר, נשק מסייע אחר).

לוגיסטיקה. העברת תספוקת מבצעית ללוחמים בחזית או ריענון כלב"מים. פינוי נפגעים.

משימות נוספות. פיקוד, תקשורת.

בכל מתארי הלחימה וצורות הקרב על הכלב"מ לשמור על תקשורת דו־צדדית עם המפעיל, כדי שיוכל לנווט ולשלוט במשימות. ביבשה יש חשיבות רבה להשהיות התקשורת או התנתקויות אפילו לזמנים קצרים של השהיית המידע, שכן על המפעיל מרחוק להגיב ולהפעיל תוך כדי קבלת נתוני החיישנים מבפלטפורמה בזמן אמיתי. המדד להצלחה בקרב היבשתי תלוי לא אחת בזמן התגובה במיוחד בעת לחימה, שהרי בעת הקרב המגיב ראשון יקבע ניצחון או כישלון. זמן מעוף של רקטת RPG מטווח של 100 מטרים, לדוגמה, הוא כשנייה.

ערוצי התקשורת חייבים להיות חסינים, אמינים ובתעבורה גבוהה (נפח וקצב) המתאימים כדי לקיים את המטלות המבצעיות בכל מתאר ובכל מרחב פעולה (קווי ראייה, הפרעות טבעיות, חסימות אויב). חסינות סייבר היא אלמנט נוסף וחשוב ליכולות הנדרשות, שכן פלטפורמה מאוישת עשויה להסתנוור מרעש לבן, או מושתקת מחסימת תקשורת. במקרה של כלי מאויש הצוות יידע כיצד להיחלץ; במרכב בלתי מאויש הפלטפורמה נעצרת או חמור מזה נחטפת על־ידי פקודות סייבר מנגד. סוגיה מעניינת זו של ניתוק התקשורת מעלה שיקול בעייתי – מה המפעיל מביין? האם להשמיד את הכלי מרחוק שמא נחטף, או לשגר צוות לחילוץ מחשש שהוא עשוי ליפול לידיים עוינות? הפלטפורמה היא בקו ראשון לאש, אינה בקו ראייה של המפעיל ולהגיע לחלצה סביר שיסכן את הכוחות הלוחמים הנעים עם כלים מאוישים. סוגיה דומה תהיה עת הכלי נפגע מאיום שלא זוהה על־ידי החיישנים: עלייה על מוקש לדוגמה או היפגעות ממטען צד. במקרה זה המפעיל נמצא בערפל קרב.



שרידות פלטפורמות מתמרנות בתוך היבשתי

הניסיון לקדם את הרעיונות של מרכב לחימה בלתי מאויש דרבן מכוני מחקר לבחון כיצד יש להתמודד ולהיערך ברמה המדינתית. ב־2010 פרסם המכון למחקרי ביטחון לאומי דוח מקיף² שנגע במגוון רב של נושאים הנדרשים לקידום פיתוח וטיפול לקראת השגת היכולות המבוקשות של כלים לוחמים בלתי מאוישים. בנושא אחד לא ניתן דגש מספק – השרידות הבליסטית של הפלטפורמה.

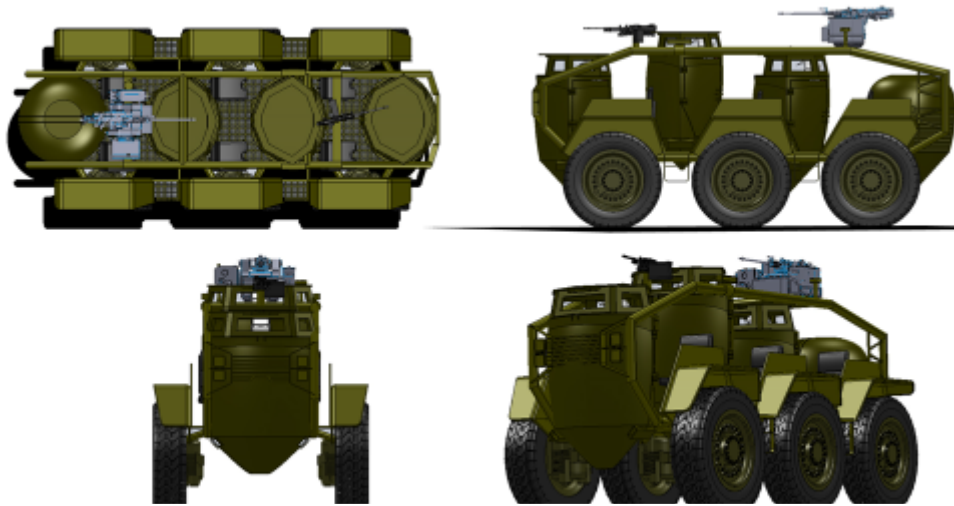
היבשה רוויה באיומי נ"ט קטלניים: רקטות נ"ט, טנ"ט, מקלעים, תותחים, מטעני גחון, מטעני צד ואיומי תקיפה עיליים (תמ"ס) מן האוויר או מן הים. כולם יכולים להשמיד את הפלטפורמה או לנטרל את יכולת התמרון שלה. ככלל, האיומים אינם מבחינים בין פלטפורמה מאוישת לכזו המופעלת מרחוק. לפיכך הסיכון שאיומים יופעלו ויפגעו בפלטפורמות כלב"ם אינם קטנים מאלה המאיימים על הפלטפורמות המאוישות. ייתכן שאף גדולים מהן, שהרי ככל שנשתמש בכלים אלה במתארים מורכבים יותר – האיומים גדולים יותר, ובהינתן שהמפעיל יושב מרחוק ו"לא חי" את מרחב הלחימה כמו לוחם מקומי, הרי הפלטפורמה יכולה להיקלע למצב מסוכן ופגיע.

סוגיית המיגון בעייתית עקב הקטלניות הרבה של האיומים (עוצמת החדירה). לפיכך יש קושי להעניק מיגון ושרידות לפלטפורמות יבשתיות בגין המשקל העצום הנדרש להגן עליהן. הניסיון לצמצם את משקל חבילות המיגון הבליסטי הוליד את מערכת ההגנה האקטיבית היעילה נגד איומי טנ"ט ורקטות נ"ט. זו מזהה את האיום במעופו בדרך כלל עשרות או מאות אלפי מטרים, ומשגרת אמצעי נגד בטרם פגע בפלטפורמה. נגד חימושים קינטיים הנורים מתותחים ומקלעים כבדים לא נמצא עדיין פתרון קל משקל מספק, אך צפוי שיימצא כך כזה המזהה את האיום במעופו מאות מטרים וישגר אמצעי נטרול. ואולם איומים אלה, גם אם לא נטרלו, נורים בדרך כלל ממקור ירי שניתן לזהות מיד אחרי פתיחה באש וניתן לפעול נגדם בתמרון, באש ובחתירה למגע. בפלטפורמות בלתי מאוישות מהלך כזה יהיה מורכב ביותר, לנוכח העובדה שהמפעיל לא נמצא פיזית בשדה הקרב, ולפיכך איום זה אקוטי למב"ם. הקבוצה השלישית של האיומים (מוקשים, מטעני צד וחימושים מוטמנים), היא הקטלנית ביותר.

אין פתרון טכנולוגי כמו הגנה אקטיבית והדבר מחייב מיגון בליסטי כבד שלא ניתן לנשיאה על פלטפורמה לוחמת בינונית. מעל הכול, פעם שרכב ראשון עלה על מטען – הוא יעצור את שטף התנועה של כלל הכוח, שכן בניגוד למשגר אויב יורה שניתן לזהות את מקור האש, במיקוש יש נעלם גדול היכן יימצא השני. כלומר מיקוש הוא איום קטלני על הפלטפורמה הנפגעת, ומשית התנהלות מבצעית על כלל הכוח. יוצא אפוא שהכלב"מ, מכונת מלחמה גדולה ככל שיהיה, לא יתרום את יכולותיו כל עוד לא יצויד במיגון בליסטי נגד כלל האיומים כמו הפלטפורמות הלוחמות.³

רבים נוטים לחשוב כי ההכרעה נעוצה ביכולת עוצמת האש שתהיה גבוהה מזו של האויב – תפיסה שלא הוכיחה עצמה. לפיכך פיתוח פלטפורמה לוחמת מתחיל עם יכולות השרידות בזירה עוינת, ובראשן המיגון הבליסטי. זו תבטיח תנועה בזירה ללא איום הפגיעה הבליסטית, קל וחומר בזירת לחימה שבה יש מטענים ומוקשים שמולם לא נמצא מיגון בליסטי יעיל. בשנים האחרונות החלו צבאות העולם להציג פלטפורמות לחימה בלתי מאוישות, תוך ציון הצורך במיגון בליסטי ושרידות. מאמר שפורסם לאחרונה מתאר את הפעילות של פיתוח כלי לחימה לא מאוישים בצבאות העולם,⁴ מדגישים את האוטונומיות ואינטלגנציה מלאכותית. אך לא מדגישים את חשיבות השרידות של הפלטפורמות, התבוננות ברכב שהוצג בתערוכה מראה כי ספק אם רמת המיגון הבליסטי תעמוד נגד האיומים המקובלים בזירה, לא כל שכן מטענים. בחודשים האחרונים החל הצבא הרוסי להתאמן עם כלים בלתי מאוישים.⁵ במאמר שפורסם דווחו היכולות הטובות של הלוחמים להפעיל מרחוק פלטפורמה לפינוי מוקשים, כמו גם רכב נושא טילים. נראה כי הדגשים הם היכולות הטובות לשליטה והפעלה מרחוק "תוך התעלמות מהאויב". אין מענה בליסטי המאפשר לכלים לנוע בחופשיות.

"Iron Shell" Infantry AFV protected IED & MINES



המבנה. ברכב 3 תאי לחימה לשלושה לוחמים המפעילים את כלל אמצעי הנשק מכל תא לחימה

האם הפלטפורמה הבלתי מאוישת יכולה להיות פחות מוגנת?

מרכב לחימה נשלט מרחוק חייב להיות בנוי לעמוד בצבר היתקלויות אש, שאינן עוצרות אותו או מפסיקות את לחימתו; להיות שריד יותר מפלטפורמה לחימה מאוישת שכן המצב השכיח של לחימתה הוא במצבי קיצון, בעוד פלטפורמה מאוישת הייתה ונפגעה היא נסוגה לאחור, ופלטפורמה אחת נכנסת להמשך רצף הלחימה. אלמנט נוסף העומד לזכות פלטפורמה מאוישת הוא התערבות הלוחם במצבי פעולה קיצוניים או במצוקת זמן ומקום. הלוחם תמיד ערני לתת את הפקודה לפלטפורמה כשהוא נמצא עליה, עם יכולת לזהות מייד שינויים לא צפויים או הפתעות. זמן התגובה מינימלי. למרכב הנשלט מאחור שתי חולשות: ראשית, המפעיל רואה מה שהמצלמה מספרת. אין את תחושות הגוף כמו: רעד התנועה, רעש המנוע, שיפוע קל לקראת החלקה או שדה ראייה חדש שהפלטפורמה נחשפה אליו. על כולם יקשה למפעיל מרחוק לתת מענה, או שיגיב באיחור. שנית, גם בהנחה שהתקשורת טובה, תמיד צפויות הפרעות קצרות, הפסקות או השהיות וניתוקים של שניות בודדות, שעשויות להיות קריטיות עת מתבצעת נהיגה מרחוק בשטח הפתוח (לא כביש סלול). איחור בתגובה משמעו סכנה לכוח. לוחם ברכב החש בגופו תאוצות צד או שיפועי דרך קלים, יכול לחפות בתגובה מהירה למניעת הידרדרות בנהיגה, או ראייה בזווית עין מקור ירי שניתן להתחמק עוד לפני שירה. מכאן שהכלב"מ חייב להיות משודרג באופן שייטיב לפעול כאילו חושי המפעיל יושבים בתוך הרכב. מובן שהשרידות הבליסטית צריכה להיות טובה יותר, שכן יש בה לחפות על ניידות איטית וחשיפה ארוכה.

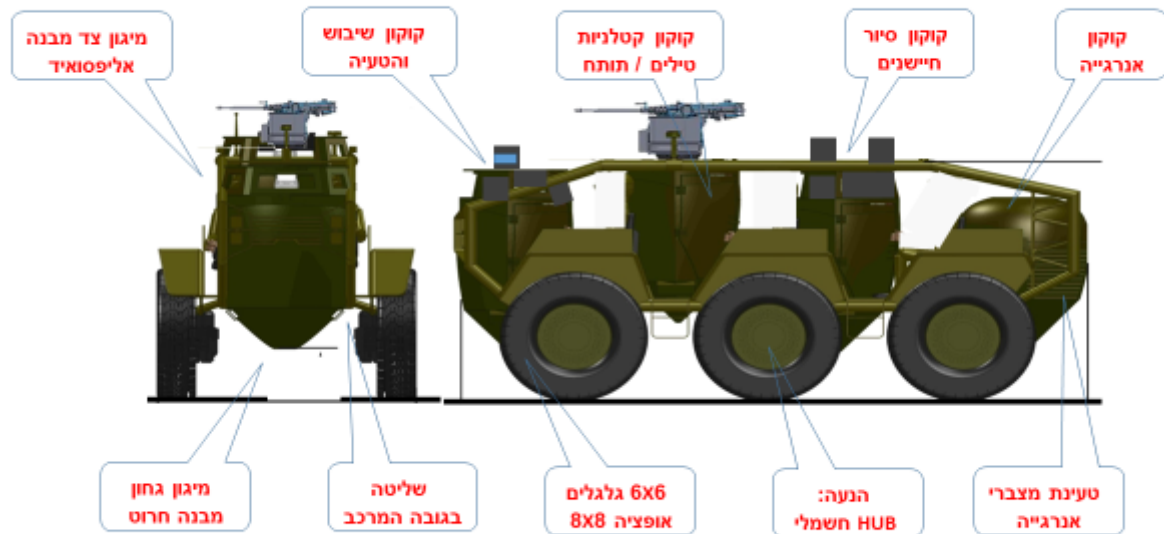
מגוון מערכות ההגנה האקטיבית וטכנולוגיות המיגון הנמצאות בשוק אינן נותנות מענה מתאים למגוון האיומים הקיים או העתידי, ובמיוחד מוקשים ומטענים. מיגון נגד איומי המטענים כבד ובלתי מעשי להתקנה על כלב"מ, הנדרש להיות קל משקל ובממדים קטנים, ולפיכך נדרשת חשיבה אחרת להתגוננות ומיגון שתהיה אף טובה מזו של פלטפורמה מאוישת.

הקוקונים מבנה ושרידות (מיגון הביצים)

קונספט מיגון הקוקונים⁶ הוא רכב מושתת על קונספט מיגון מיטבי נגד איומים יבשתיים, בדגש על מטעני צד ומטעני גחון. הרעיון התבסס על הקטנת ממדי שטח הפנים הניצב מול האיום, ויצירת מרווחי אוויר גדולים ככל האפשר כדי להקטין סיכוי פגיעה ולאפשר מרווח חופשי לשחרור הלחץ של גלי ההדף מהפיצוץ. הטכניקה נעוצה ביכולת לפוגג את ההדף, ולהקטין את עוצמת גלי ההלם למרכב או תאי הלחימה של הלוחם. הגישה מבוססת על תאי לחימה מוגנים ללוחם בודד ומעוצבים למיגון לכיוון ממנו צפוי האיום לתקוף – מטעני גחון מלמטה, מטעני צד, מצד הדרך. הקוקונים מחוברים למרכב גלגלי, רחוקים זה מזה. בעת פעולת מיקוש או מטען אקראי המופעל נגד הפלטפורמה, האיום "רואה" הרבה אוויר (מרווח בין הקוקונים) ומעט שטח פלדה של הקוקון. יתרה מכך, פגיעה באחד אינה בהכרח משמידה את הקוקונים השכנים. הקוקון מעוצב בדרך שהוא "מעובה" לכיוון שממנו מגיע האיום. מול איום גחון – הגחון מעובה ועיצובו בצורת חרוט (לצורך פיזור גלי ההדף הצידה); מול מטען צד - הדפנות מחוזקות במיגון ופונות לעבר צד הדרך ועיצוב הקוקון כאליופסואיד מאפשר פיזור גלי ההדף לצדדים. המיגון מבוסס על הגיאומטריה של הקוקון הבודד ועל המרווח בין הקוקונים. משקלם וממדיהם יכתיבו את גודל המטענים ועוצמתם.

ניתן אפוא לאמץ גישת מיגון ומרכב זה גם למימוש בכלב"מ. מובן שהמיגון יהיה מיטבי גם לאיומי המטענים, אך מעבר לכך ניתן יהיה לשלב בכל קוקון אמצעי לחימה או צפקוד מבצעי התואם את המשימה.

כרב"מ – מבנה עקרוני מבוסס על מיגון מיטבי



"הלוקסוס" של כלים בלתי מאוישים באוויר ובים הוא יכולת סיום המשימה של הפלטפורמה בבסיס האם. זו תפגוש את הטכנאים שיכשירו וישמשו את הפלטפורמה טכנית לפעולה נוספת. במידת הצורך יותאמו למשימה (יכולה להיות שונה מקודמתה), יעברו בדיקת מערכות מול צב"ד (ציוד בדיקה) ותיקבע הכשירות המבצעית המאפשרת לצאת למשימה חדשה. אם יש בעיה טכנית משמעותית – לרוב ניתן להביא פלטפורמה חלופית לביצוע המשימה מהאנגר שבבסיס האם. ביבשה הפלטפורמות מתרחקות. ככל שיהיו הצלחות מבצעיות ינועו הפלטפורמות הלא מאוישות קדימה, ויצרכו את מאגר האנרגייה לתנועה או מאגר החימוש לירי. פעולת מלא מחדש תחייב תנועת התקרבות של גופי הלוגיסטיקה לפלטפורמות הלא מאוישות, כלומר אנשי לוגיסטיקה נכנסים לשטחי לחימה או הפלטפורמות מושגות לאחור (מדרון אחורי). לחלופין להניע אותן לשטחים בטוחים מאחור. בשני המקרים התנועה מורכבת הן בגלל אזורי הנסיעה זמן הנסיעה והחשיפה לאיומים.

ניידות המרכב תושבת על מרכב מרובה גלגלים. כוח ההנעה יהיה בכל גלגל ויושתת על HUB חשמלי. ההנעה תהיה ישירה לכל גלגל, וצנרת חשמלית תגיע לכל גלגל שישמש גם להיגוי. כך התכנון יהיה ללא מוטות ההינע או מוטות הניהוג המקובלים ברכב רגיל. בשיטה זו שליטה על מהירות הגלגלים מאפשרת תמרון ללא מוטות היגוי או הפניית גלגלים, ובעת ייזום איום מהקרקע לא יהיה אלמנט שיפגעו וימנעו את המשך הניידות. בגישה זו תחתית מרכב הפלטפורמה תהיה נקייה ללא אלמנט מכני שיכול להתקע להישבר במקרה של פיצוץ או מיכשול. מספר הגלגלים יעמוד על שישה לפחות, כדי להשיג יתירות באם גלגל עלה על מוקש. מספר זה יאפשר לחץ קרקע נמוך, כלומר שיפור טוב בנושא התמרון בשטחים קשים. לא מן הנמנע לשלש אפילו 8X8 כדי להבטיח חילוץ מהיר של רכב שנפגע ממיקוש.

עידן הרכב החשמלי מעמיד כבר קיום יכולות אנרגטיות מצוינות של הספקים גבוהים מאות כוחות סוס ויכולות נסיעה ללא טעינה של מאות ק"מ. בעתיד כנראה יהיה טוב מכך. לפיכך יש מקום לחשוב על מערך של הנעה חשמלית ללא מקור מנועי הבעירה ללא דלק נוזלי. קוקון אנרגייה במרכב הוא פתרון מיטבי, יהיה מבוסס על מצברים צפופי אנרגייה ארוזים לעבודה לספק את כלל צרכי המב"מ למשך זמן לחימה מוגדר. באירוע מלא מחדש לא מתדלקים ממכלית דלק (שהיא פגיעה), ולא מבזבזים דקות רבות ליד מכלית הנושאת אלפי ליטר דלק – פשוט מחליפים בטרזיה (הדבר יכול להתבצע בצורה אוטומטית עם רכב לוגיסטי המחלק בטריות).

נוסף על כך, לצורך יתירות, במקרה של פגיעה בקוקון האנרגטי בכל קוקון משימתי של הכלב"מ תותקן סוללה חשמלית לצורכי גיבוי. במקרה של היפגעות הקוקון האנרגטי יוכלו הכוחות להיחלץ מזירה מוכת אש באמצעות שימוש באנרגייה הרזרבית בקוקונים המשימתיים. אופציה נוספת תהיה להגביר או לחלק אנרגייה בין עמיתים על-ידי חיבור חשמלי בין רכבים ואיזון האנרגייה בין המשתתפים באמצעות כבלים מרכב שכן בזמן הפוגה מלחימה.



קוקונים משימתיים ותפקוד מבצעי

מבנה הכלב"מ המבוסס על הקוקונים יכול לספק גם את המבנה המשימתי של הכלב"מ, בדרך שכל קוקון יהיה משימתי בתפיסתו המבצעית. לפיכך יש מקום לחשוב על תכנון קוקונים משימתיים שיזוודו באמצעים וטכניקות יעודיות:

קוקון חיישנים. אוסף של חיישנים על הקוקון המיועד לאיסוף נתוני שטח ומידע זמן אמת. העיבוד הראשוני יתבסס על בינה מלאכותית, כדי להבין לאן להפנות מבט ולרכז מאמץ סריקה. במקביל להעברת כלל המידע למפעיל ולקבלת משימות.

קוקון תקיפה. יכיל אמצעי נשק, מערכות שליטה, הכוונה, סימון מטרות אויב ויכולת ניהוג החימושים לפגיעה במטרה. ניתן לזווד מגוון אמצעי תקיפה - צריחי נשק בינוני, תותח קל, משגר טילים.

קוקון אנרגייה יחידת כוח. יכיל את מקור האנרגייה של הפלטפורמה, ובו מספר מצברים שניתן יהיה להחליף. תהיה אפשרות לאזן אנרגייה בין רכבים בזמן מנוחה או הפוגה מלחימה. במידת הצורך ישלב מערכת בקרת אקלים לקוקונים האטומים (בליסטית).

קוקונים נוספים אפשריים: קוקון הטעיה וחסמה, קוקון חילוץ ופינוי ואחרים.

שרידות ומיגון מיטביים במיוחד נגד איומי המטענים והמוקשים יחייבו פיתרון שונה מהקיים כיום בפלטפורמות הקרביות הקרקעיות. קונספט הקוקונים מאפשר להשיג שרידות גבוהה במתאר קרבי קרקעי. רמת המיגון תתבסס על הגיאומטריה החיצונית מבנה הדפנות והחלל הפנימי. ככל שאיום הייחוס גדול יותר (גחון או צד) משקל הקוקון כבד יותר.

הנפח הפנימי של הקוקון ייגזר מהאמצעים שיוכנסו לקוקון הבודד. אם בעבר דיברנו על תא גדול (כמו תא לוחמים), שמכיל את כלל האמצעים, הרי הקוקונים הנפרדים הייעודיים יכולים להיות מזוודים בצפיפות ללא חללי אוויר מיותרים. הממדים, המשקל והאנרגייה לניהול המערכת והניוד ייגזרו מתכן ראשוני שיאפשר לחבר את המיגון הזיווד הסילואטה של הכלב"מ גובה רוחב יציבות ולחץ הקרקע לצרכי נידות.

בעבר בוצע ניתוח לקוקון בודד שבו לוחם שוהה. למשימת הכלב"מ יהיה צורך בניתוח ראשוני מול משימות הכלב"מ, כדי להגיע לצורת קוקון אחד או שניים בהם יזוודו היכולות המבצעיות השונות.

סיכום

המגמה העולמית היא שכלב"מים ישולבו בקרב היבשה בתמרון הקרקעי בצורה רחבה. בגישה זו צוות הקרב הכולל יוכל להעז יותר ולהסתכן בתמרונים ובריצה קדימה לקראת מגע עם האויב. העובדה שאין לוחמים בפלטפורמה הנמצאים בסכנת פגיעה אינה מורידה מהצורך להגנה ולמיגון הכלי. מיגון פלטפורמה זו מחייב מיגון יתר, היות שאין לוחם ליד כדי לתקן ולהתערב והן בגלל הצורך לשמור על רציפות הלחימה, שהרי ניצול ההצלחה ושטף הלחימה הם תנאי לעליונות הקרבית.

פלטפורמה מושתתת על קוקונים (ביצים) מוגנים ומרווחים תיתן את המענה לשרידות המבוקשת והנדרשת. קוקונים ייעודיים יאפשרו לבנות צי של כלב"מים למשימות ייעודיות כמו: סיור ומודיעין; תקיפה בנשק; חסימה והטעיה; חילוץ ופינוי. כולם ברמת מיגון גבוהה מוכוונת משימה. הכלב"ם יעצים את היכולות שלו עת ישולב ויתבסס על קוקונים ייעודיים. אלה יתרמו הן לשרידות הן לניוד והתאמת ייעודית למשימה.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] U.S Army (march 2017). Robotic and Autonomous Systems Strategy. U.S. Army Training and Doctrine Command
- [2] השימוש בכלים צבאיים בלתי מאוישים עד שנת 2033 המלצות למדיניות לאומית על בסיס חיזוי טכנולוגי הערכת מומחים (דצמבר 2014). עורכים: י. זקס ול. ענתבי. INSS. מזכר 145
- [3] בלום, מ' (2019, 27 בנובמבר). פיתוח רכב לחימה קרקעי: מיגון מעל הכל. BESA
- [4] Sharma, S. (2022, April 22). Unmanned Ground Vehicle: Global Developments and Future Battlefield. IDSA Issue Briefs
- [5] Laskin, Y. (2019, August 9). URAN-9 Unmanned Combat Ground Vehicle. European Security & Defence
- [6] בלום, מ' (נובמבר 2018). קוקונים. לקט מו"פ ביטחוני בעולם, ידיעה 7

צבאות יבשה מחפשים משמעות

ד"ר אייל ברלוביץ', רת"ח מחקר צבאות זרים במכון לחקר לוחמת היבשה, מחלקת מת"ת,
 זרוע היבשה 21.07.2022

צבא גרמניה צבא בריטניה נאט"ו בט"ש

צבאות יבשה נבנים בזמני שלום ומיועדים למלחמה, וכדי לפעול בזמני שלום צריכים להסיט משאבים. הדילמה: האם להתאים את משימות הצבא לציפיות של המדינאים, או להשקיע בבניין כוח שלא משרת אותו במלחמה? שני מקרי בוחן של צבאות יבשה אירופיים שנדרשו לעשות את ההתאמות המתבקשות לשימור הרלוונטיות שלהם



בשנת 2014 הכריזה נאט"ו כי לא תפעיל יותר את כוחותיה במבצעים שונים באפגניסטאן. הכרזה זו סגרה באופן רשמי 13 שנים של מבצעי ייצוב, והשאלה שעלתה בקרב קצינים בכירים בצבאות יבשה שונים בעולם הייתה כיצד הכוחות יישארו נכסיים למקבלי ההחלטות בדרג המדיני. צבאות יבשה, במבט היסטורי, נועדו להכין את הגייסות למלחמה ובה בעת להרתיע את האויב באופן קונוונציונלי. עם זאת, בחלק מן המדינות הוגדר שצבא היבשה צריך לדעת לפעול גם במתארים שאינם מלחמה כגון מבצע ייצוב או פעולה מתחת לסף המלחמה, בדומה למב"ם בישראל.

ב־2016 פרסמה ממשלת גרמניה את "הספר הלבן" שהגדיר את הסביבה האסטרטגית הכללית והביטחונית של גרמניה וסימן את הכיוונים העתידיים שבהם הצבא צריך לדעת לפעול. הספר מדגיש את הטענה שדרכה של גרמניה להשפיע על העולם באמצעות העוצמה הרכה ובעיקר באמצעות הממד הכלכלי.

בשונה מגרמניה, ממשלת בריטניה דרשה מצבא היבשה שלה להיות רלוונטי לפעולות מתחת לסף המלחמה לטובת מבצעי ייצוב במדינות כושלות ולשמור על כשירות למלחמה בעצימות גבוהה. הדרישה באה לידי ביטוי במבנה הצבא ובארגונו. צבא היבשה הבריטי מיעד כל אחת מאוגדותיו למשימה אחרת: האוגדה הראשונה קלה ומיועדת למבצעי ייצוב, האוגדה השלישית מיועדת למלחמה בעצימות גבוהה והאוגדה השישית מיועדת לפעול במבצעים מתחת לסף המלחמה. כך מתחלק הקשב של מפקדי הצבא לשלושה

כיוונים שונים המצריכים התאמות שונות באימונים וברמת המוכנות והכשירות. שניים מתוך שלושת הכיוונים הללו אינם עוסקים בהכנה למלחמה, אלא בפעולות בזמן שלום.

במאמר זה אבחן את צבא היבשה הגרמני ואת צבא היבשה הבריטי ואת הדרך שבה הם ניסו להתאים עצמם למציאות הביטחונית שאחרי המבצעים באפגניסטאן. כדי לעשות זאת אבחן את המסמכים האסטרטגיים של המדינות – הספר הלבן של ממשלת גרמניה וסקירת האסטרטגיה של ממשלת בריטניה. שניהם מגדירים את הסביבה, את האיומים שעימם המדינה מתמודדת ואת יעדיה האסטרטגיים. המאמר יבחן את הצבאות הללו על בסיס התבחינים הבאים: משימות הצבא כפי שהוגדרו על ידי הדרג המדיני; מבנה הצבא וארגונו; הרפורמות שעברו הצבאות כדי להתאים לדרישות הדרג המדיני.

הספר הלבן הגרמני

בשנת 2016 פרסמה ממשלת גרמניה את "הספר הלבן למדיניות הביטחון הגרמנית"¹. הספר נועד להכווין את מדיניות הביטחון של המדינה ולהגדיר את המשימות לצבא הגרמני. הספר החליף את הספר הלבן שנכתב ב־2006. המטרה המרכזית של כותבי הספר הייתה להציג את מדיניות הביטחון החדשה של גרמניה, הנבדלת מהמדיניות הקודמת בכך שהיא מכתובה למערכת הביטחון הגרמנית ליטול על עצמה תפקיד ביטחוני גדול יותר בברית נאט"ו ובאיחוד האירופי.

גרמניה יכולה להשפיע על העולם בראש ובראשונה בשל חשיבותה הכלכלית, ולאחר מכן בשל חשיבותה המדינית והצבאית. האינטרסים שלה מוכתבים באופן מכריע באמצעות מיקומה הגיאוגרפי בליבה של אירופה, החברות שלה באיחוד האירופי, עוצמתה הכלכלית, תלותה במסחר והמחויבות שלה לפעול באחריות ולשמור על השלום.

האינטרסים הביטחוניים שלה הם כדלקמן:

1. שמירה על אזרחי המדינה, על ריבונותה ועל שלמותה;
2. שמירה על השלמות הטריטוריאלית, הריבונות והאזרחים של בעלות בריתה של גרמניה;
3. שמירה על הסדר הבין־לאומי המתבסס על הדין הבין־לאומי;
4. הבטחת השגשוג של אזרחי גרמניה באמצעות הכלכלה הגרמנית והכלכלה העולמית החופשית;
5. קידום השימוש האחראי בסחורות מוגבלות ובמשאבים נדירים;
6. העמקת השילוב האירופי;
7. חיזוק היחסים הבין־אטלנטיים.

הדרך לממש את האינטרסים הביטחוניים היא באמצעות שיתוף פעולה עם שותפותיה במסגרת נאט"ו, האיחוד האירופי והא"ם. כותבי הספר הלבן הדגישו את הייחודיות והיתרונות של השותפות הביטחונית הקרובה עם ארצות־הברית, מכיוון שלטענתם רק באמצעות שיתוף פעולה עם מדינות אחרות, גרמניה יכולה להגן על שטחה, להשתמש באופן יעיל במשאביה המשמעותיים² (אך המוגבלים) ולגלות את הפוטנציאל היצרני והחדשני שלה. לכן השגת האינטרסים הגרמניים תמיד תתחשב באינטרסים של בעלות בריתה ושל מדינות ידידותיות אחרות. לדברי כותבי הספר, על גרמניה להיות שותפה מהימנה ואטרקטיבית בעלת יכולות מגוונות וכלים ביטחוניים שונים, והשאיפה מצריכה מאמץ מתמשך והקצאת משאבים אנושיים, חומריים וכלכליים. גישת השותפות הזאת מקובלת על הקהילה הבין־לאומית, ויכולה לסלול את הדרך לפתרונות עתידיים. לכן מדיניות הביטחון הגרמנית רלוונטית גם מעבר לגבולות המדינה.

משימות הצבא הן: הגנה על המולדת והגנה קולקטיבית במסגרת של נאט"ו והאיחוד האירופי; ניהול משברים בין־לאומיים; אבטחת המדינה; שיתוף פעולה עם נאט"ו והאיחוד האירופי.³ לשם השגת מטרות אלה על הצבא להיערך לפעול בכל קשת המבצעים וליצור תוצאים (אפקטים) בממדי האוויר, היבשה, הים, המידע והחלל. באוויר, ביבשה ובים יש צורך לשמר את היכולת להילחם, ולכן ממדים אלה דורשים את מרב המשאבים וכוח האדם. לטובת השגת המשימות שהוצבו לו, על הצבא לפתח את היכולות בתחומי הפיקוד והשליטה,⁴ הסיוור,⁵ התוצאים⁶ והסיוע.⁷ תוכנית הרכש של צבא גרמניה, שאמורה להתממש במלואה ב־2030, מתמקדת בשיפור היכולות של צבא היבשה (Heer) באמצעות הגדלת כמות הפלטפורמות שעומדות לרשותו ושיפור איכותן.

הספר הלבן מגדיר לגרמניה אחריות גדולה יותר בברית נאט"ו ובאיחוד האירופי. האיומים שעימם היא מתמודדת משותפים לכל מדינות אירופה ולכן על גרמניה, כמעצמה מדינית וכלכלית, להוביל חלק מהמאמץ הביטחוני נגדם. מנקודת מבט אחרת ניתן לטעון שכותבי הספר ממשיכים את הקו שמבוטא בחוק הגרמני ולפיו המדינה תפעל רק כחלק מקואליציה חוקית ולא תהיה מדינה מובילה. על כן הספר אינו מחדש, אלא מקבע את מדיניות הביטחון הגרמנית המסורתית.



WEISSBUCH 2016

ZUR SICHERHEITSPOLITIK UND ZUR ZUKUNFT DER BUNDESWEHR



הרפורמות בצבא היבשה של גרמניה

ביוני 2013 החל משרד ההגנה הגרמני וצבא גרמניה ליישם את הרפורמה "הכוונה מחדש של הצבא הגרמני", כדי לתמוך בשלושה סוגי מבצעים בסדר העדיפות: לחימה בעצימות גבוהה, מבצעי ייצוב ותגובה מהירה למשברים.⁸ למרות הכתוב, רוב המסמך עוסק במבצעי ייצוב ובמבנה הצבא. במסמך זה נעשתה החטיבה עוצבת היסוד, ומבנה צבא היבשה חולק לשלוש דיוויזיות – שתי משוריינות ואחת לפריסה מהירה. דיוויזיות השריון מורכבות משלוש חטיבות מתמרנות,⁹ גדוד הנדסה דיוויזיוני וגדוד תותחנים (בדיוויזיית השריון

העשירית יש שני גדודי תותחנים). דיוויזיית סער האוויר (פריסה מהירה) מורכבת מחטיבת צנחנים גרמנית, חטיבת צנחנים הולנדית, שתי טייסות מסוקי תובלה, טייסת מסוקי תקיפה וכוח מיוחד.

כל שש החטיבות מורכבות מכמה גדודים חד-חיילים מתמרנים (ראו: טבלה 1) ושני גדודי סיוע לתמרון – גדוד סיור חטיבתי וגדוד הנדסה.¹⁰ עיקר הכוח המתמרון של הצבא מאוגד בגדודי חי"ר ממוכן וחי"ר רגיל. ההבדל אינו רק בפלטפורמות שהם מפעילים (רכב לחימה של חי"ר לעומת נגמ"ש בהתאמה), אלא בייעודם (תמרון לעומת לחימה בשטחים מורכבים בהתאמה). מבחינת אש סיוע לתמרון, בחטיבות אין כוח תותחנים אורגני, אך בכל הגדודים יש יכולות נ"ט, ובגדודי החי"ר יש כוח מרגמות 120 מ"מ.

טבלה 1: סד"כ הגדודים הלוחמים של צבא היבשה הגרמני

כמות	סוג הגדוד
4	תותחנים
8	הנדסה
5	חי"ר
9	חי"ר משוריין
4	שריון
6	גדודי סיוע
4	גדודי לחימה הרריים
6	גדודי סיור
2	גדודי צנחנים
1	כוח קומנדו
2	טייסות תובלת מסוקים
1	טייסות מסוקי תקיפה

במקביל הוקמו פיקוד ההכשרה (Das Ausbildungskommando) ומרכזי הדרכה והכשרה לחיילים, שאמורים ליעל את תהליכי ההכשרה והאימונים של הצבא לפני פריסה ובשגרת האימונים שלו.¹¹ ב-2014, לאחר היבחרה, החלה שרת ההגנה הגרמנית אורסולה פון דר ליין לטעון שעל גרמניה ליטול על עצמה תפקיד גדול יותר בכל הקשור לפעילות המבצעית של נאט"ו והאיחוד האירופי בכלל ובאפריקה בפרט.¹² הרפורמה הראשונה שפון דר ליין הכריזה עליה עסקה בהטבת תנאי המשרתים בצבא גרמניה, ונקראה בשם "פעילה. אטרקטיבית. שונה".¹³ הרפורמה נועדה לשפר את תנאי השירות על-ידי יצירת תנאים טובים יותר במגורים בבסיסים, אפשרות לעבוד במשרה חלקית, צמצום ההעברות בין יחידות, שיפור הטיפול בילדי המשרתים, פתיחת אפשרויות ללימודים, ניהול כוח אדם מותאם יותר לאתגרי העתיד וביטוח בריאות מקיף יותר.¹⁴ המטרה הייתה ליצור סביבת עבודה מותאמת יותר לדרישות של צבא מקצועי.¹⁵

ב-2015, בעקבות השינויים בסביבה האסטרטגית והצבאית של המדינה, כגון סיפוח חצי האי קרים (פברואר 2014) והלחימה במזרח אוקראינה (מרס 2014), החליטה ממשלת גרמניה להגדיל את ההשקעה בתקציב הביטחון ובמיוחד להגדיל את תקציב הרכש.¹⁶ שנה לאחר מכן, בעקבות פרסום הספר הלבן, הכריזה הקנצלרית אנגלה מרקל על תוכנית להגדלת תקציב הביטחון של גרמניה¹⁷ ותקציב הרכש ב-130 מיליארד אירו עד 2030. השפעת תוכנית ההתעצמות על צבא היבשה כללה הגדלת כמות הפלטפורמות היבשתיות (ראו: טבלה 2), ובמיוחד הגדלת סד"כ הטנקים, רכבי הלחימה של החי"ר (גלגליים או זחליים) והנגמ"שים.¹⁸ במקביל יצאה שרת ההגנה עם רפורמה חדשה שנועדה לשנות את תהליכי הרכש של משרד ההגנה הגרמני,

שהיו לטענתה מסובכים, מורכבים, איטיים ולא יעילים.¹⁹ כדי לתמוך בתוכנית זו פיתח הצבא הגרמני תוכנית למבצע את שתי האוגדות המתמרנות שלו עד 2032. במסגרת התוכנית²⁰ כל אחת מהאוגדה תכלול חמש חטיבות מלאות, במקום השלוש שהיו בתחילת 2014.

טבלה 2: כמות הפלטפורמות היבשתיות בצבא היבשה הגרמני

כמות צפויה ב-2030	כמות קיימת ב-2016	פלטפורמה
320	225	טנק לאופרד A2
196 ו-342 לכוחות מיוחדים	350	רכב לחימה לחי"ר מדגם פומה
1300	272	נגמ"ש זחלי מדגם בוקסר
	898	נגמ"ש גלגלי מדגם פוקס
248	217	רכב סיור מדגם פנק
101	89	תותח מתנייע 155 מ"מ מדגם Panzerhaubitze 2000

במקביל לרפורמות השונות חזר צבא היבשה להתאמן ולאמן מסגרות שלמות עד רמת החטיבה. יתרה מכך, הגדודים השונים השתתפו בתרגילים רבים בשטח גרמניה ועם מדינות אחרות בברית נאט"ו.²¹ במרס 2017 פרסם ראש אגף התכנון של הצבא גנרל ארהרד בוהלר מאמר ובו טען שהצבא הגרמני, על כל זרועותיו, צריך לעבור שינוי מהותי משום שהשינויים הגדולים בסביבה האסטרטגית מחייבים את צבא גרמניה לכתוב תפיסה חדשה²² ולסגור פערים בצידוד ובמוכנות.²³ בכך בוהלר חשף את הבעיה העיקרית בצבא היבשה, ובצבא גרמניה בכלל – כשירות הצידוד ובעיות לוגיסטיות כגון חלפים. לדוגמה ב-2015 השתתפה אחת היחידות בתרגיל של נאט"ו ללא מקלעים. כפתרון היא זיודה את הרכבים המשוריינים שלה במטאטאים שנצבעו בשחור.²⁴

ב-2016 נכתב בדוח הפרלמנט הגרמני כי "התחמושת [בצבא גרמניה] היא סימבולית". כותבי הדוח ציינו שבגדוד החי"ר 413, שאמור להיות חלק מכוח הפריסה המהירה של נאט"ו, יש בעיית צידוד חמורה כמו מחסור בטילי נ"ט, בעיות תחזוקה של כלי רכב וכדומה. בעיות הצידוד אף השפיעו על היכולת של הגדודים להתאמן באופן סדיר.²⁵

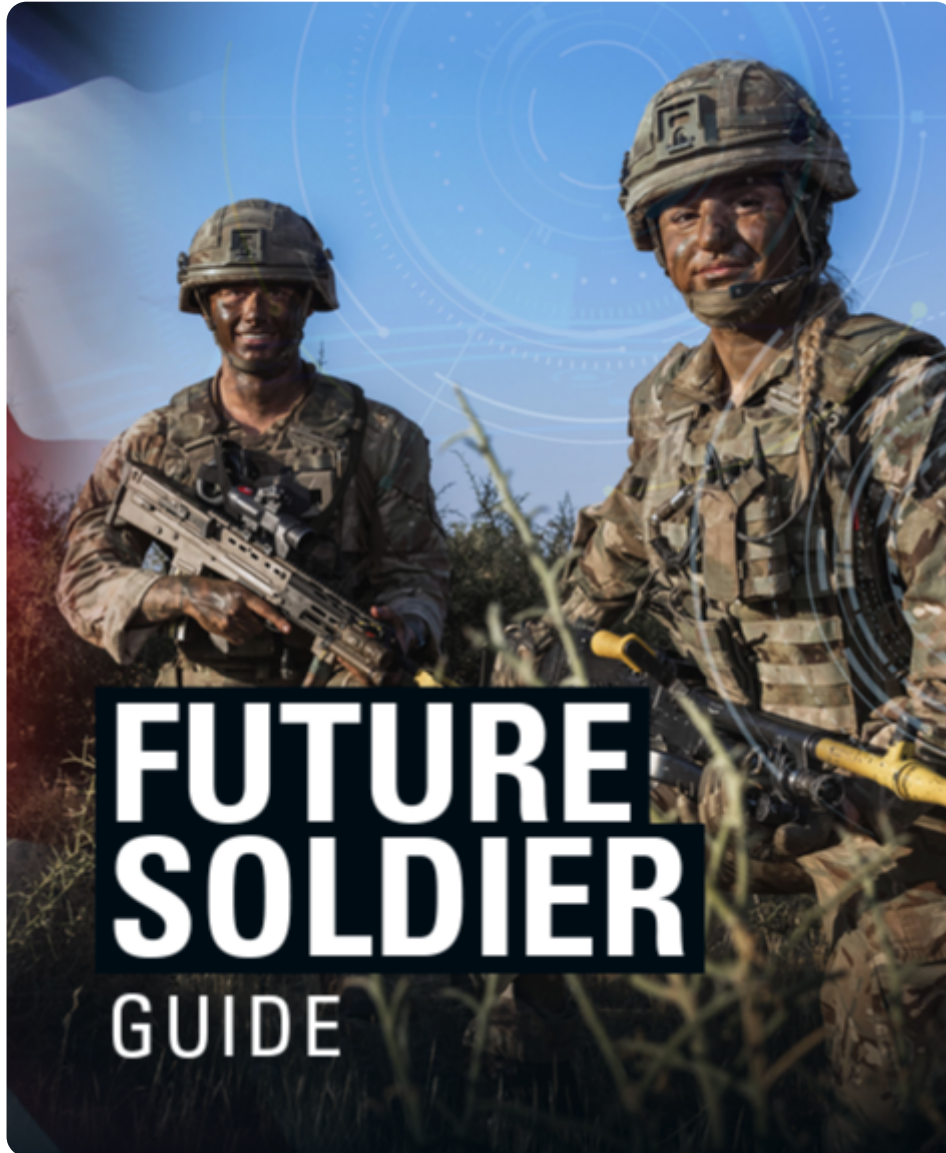
ב-2020, במהלך הדיונים הפנימיים על הרפורמה הנדרשת בצבא גרמניה, החלה המערכה בנוגדו קרבאך. הדיון שנסוב סביב המערכה לא עסק בשינוי הצבא, אלא בתוספת יכולות למבנה הקיים. אוברסט לויטננט (מקביל לדרגת סא"ל) מיקל קרל ממכון המחקר להגנה ואסטרטגיה (das German Institute for Defence and Strategic Studiess) הגדיר את הבעיה של הצבא הגרמני כמחסור במערכות הגנ"א טקטיות. לדידו של קרל: "אם הצבא הגרמני היה נלחם בצבא האזרי בקונפליקט ספציפי, לא היה לצבא הגרמני סיכוי".²⁶ בקביעתו קיבע קרל את שני נושאי השיחה העיקריים על עתיד המלחמה והשינויים הנדרשים בצבא גרמניה: הצטיידות בכטמ"מים תוקפים והגנה מפניהם.

במאי 2020 ציינה שרת ההגנה של הרפובליקה הגרמנית אנגרט קראמפ-קרנבאור כי היא מבינה את החיילים שדורשים את הכטמ"מים התוקפים, והיא באמת רוצה לאשר את רכש כל היכולות שיאפשרו להם לחזור בשלום.²⁷

בסופם של הדיונים וכחלק מהרצון ליישם את לקחי המערכה בנוגדו קרבאך הכריזה קרנבאור על רפורמה חדשה שנועדה לעסוק במבנה הצבא ולהתאימו לדרישות הביטחונית כפי שהבינה אותן. הרפורמה, שהותנעה בסוף כהונתה, נועדה להקטין את המפקדות ב-50 אלף חיילים ולרדד בהן את התהליכים כדי לייעלן, להקים

את הפיקוד על מבצעים (במדינה ומחוצה לה), להקים פיקוד חלל ופיקוד סב"ר ומידע ועוד.²⁸ מחליפתה קריסטינה לברכט הודיעה, בלי לציין מדוע, שהרפורמה המוצעת אינה מקובלת עליה והיא לא מוכנה להוציא אותה לפועל.²⁹

לסיכום הדיון על הרפורמות בצבא גרמניה – הסביבה האסטרטגית השתנתה, אך ההקשר הפוליטי הפנימי שבו הצבא פועל, שלפיו הדרך של גרמניה להשפיע בעולם היא באמצעות עוצמה רכה ובייחוד באמצעות הכלכלה, לא השתנה. סיום המשימה הצבאית באפגניסטאן אפשרה לממשלת גרמניה לערוך בצבא רפורמות שונות. עם זאת רפורמות אלה והשינוי בסביבה האסטרטגית לא שינו את המבנה והארגון של המסגרות הלוחמות, משום שהיעוד של הצבא נשאר כשהיה – להגן על שטחה הריבוני של גרמניה.



הרפורמה בצבא היבשה הבריטי – ייעוד, ארגון ומבנה

במרס 2021 פרסמה ממשלת בריטניה שני מסמכי אסטרטגיה לאומיים עיתיים המשלימים זה את זה: "בריטניה הגלובלית בעידן התחרות [הבין־מעצמתית]"³⁰ שפרסם ראש הממשלה הבריטי ובחתימתו, ועוסק באסטרטגיה הלאומית; "הגנה בעידן התחרות [הבין־מעצמתית]"³¹ שפרסם משרד ההגנה בחתימת שר ההגנה, ועוסק ברמת הביטחון הלאומי.³² שני המסמכים מצביעים על הכיוונים האסטרטגיים שממשלת בריטניה תרצה לממש ועל תהליכי בניין הכוח העיקריים של כל הזרועות עד 2030. בעקבות שני המסמכים הללו פרסם רמטכ"ל צבא היבשה גנרל מרק קרלטון סמית' את תוכנית בניין הכוח העתידי של הצבא, "המדריך לחייל העתידי"³³, שכללה רפורמה במבנה וארגון מסגרות צבא היבשה השונות.

תפיסת ההפעלה של צבא בריטניה

עיקרי רציונל השינוי של מערכת הביטחון הבריטית מתוארים במסמך ההפעלה המתכלל שפרסם הרמטכ"ל גנרל ניק קרטור³⁴ כבר בספטמבר 2020. המסמך הציג את תפיסת ההפעלה של הצבא הבריטי וכיצד המטכ"ל רואה את בניין הכוח העתידי של בריטניה והפעלתו. לדידו של קרטור יש רצף בין "פעולה" (Operate) ל"לחימה" (Warfighting). לדבריו, יש לשנות את בניין הכוח הצבאי מכוח שמיועד בראש ובראשונה למלחמה בעצימות גבוהה לכוח שמיועד לפעולה רציפה וקבועה בזירה הבין-לאומית ולקשר עם גורמים בזירה זו. כוח זה יידרש להיות יוזם, ולא מגיב, ולראות את כל פעולותיו כחלק ממערכה כוללת ומתמשכת. במילים אחרות, תהליכי בניין הכוח של שלוש הזרועות צריכים ליצור יכולת פעולה על רצף זה, מתחת לסף המלחמה ובמלחמה בעצימות גבוהה. כך יתאפשר לצבא בריטניה, על שלוש זרועותיו, להיות זמין, גמיש, רב-תכליתי ורלוונטי.

בריטניה נהנית מיתרון אסטרטגי משום שהיא חלק מנאט"ו ונהנית משותפויות ביטחוניות בין-לאומיות אחרות. בשל כך נאט"ו, והביטחון הקיבוצי הנובע ממנה, יישארו גורם מפתח במדיניות הבריטית, ומערכת היחסים עם ארצות-הברית תישאר ביסוד מדיניות הביטחון הבריטית. שותפויות אלה משפיעות על הפעלת הכוח של בריטניה, שתשאף לפעול במסגרת קואליציה, ועל בניין הכוח הבריטי שיהיה בנוי בהתאם.

אופי הכוח העתידי יתוכלל בחמישה ממדים, יכלול את כל כלי העוצמה הלאומיים, יוצב מלפנים ויפעל באופן רציף ברחבי העולם. כחלק מהתחרות הבין-לאומית, בריטניה נדרשת לפרוס כוחות מעבר לים ולקיימם בשגרה. כוחות אלה יאפשרו לה להדגים מחויבות רבה יותר לבעלי בריתה ושותפיה, להתחרות מתחת לסף העימות, להבין את הנעשה במרחבים שבהם פרוסים הכוחות ולהשפיע באופן רחב יותר על הזירה. מתוך כך נגזרות ההגנה על בריטניה ושטחיה מעבר לים והשקעת הממשלה בנושאים אלה:

* יכולות אוויר וים להתרעה מפני איומים על בריטניה ושטחיה ולהתמודדות איתם;

* יכולות מודיעין וסב"ר להגנה מריגול ומפעולות נגד התשתיות הלאומיות החיוניות;

* נוכחות צבאית באיי פוקלנד, גיברלטר וקפריסין ונוכחות מחקרית באנטרקטיקה וסביבותיה (איי ג'ורג'יה הדרומית ואיי סנדוויץ' הדרומיים);

* סיוע לרשויות האזרחיות במקרי חירום ואסונות, כולל במקרי תקיפת נב"ק (נשק בלתי קוננוציונלי);

* סיוע לסוכנויות ולשותפים בכל הנוגע לפעילות ביטחונית לא צבאית כגון מאבק בהברחות, הגירה בלתי חוקית ודיג בלתי חוקי במרחבי דיג בריטיים.

המשימות שהוגדרו לצבא בריטניה הן:

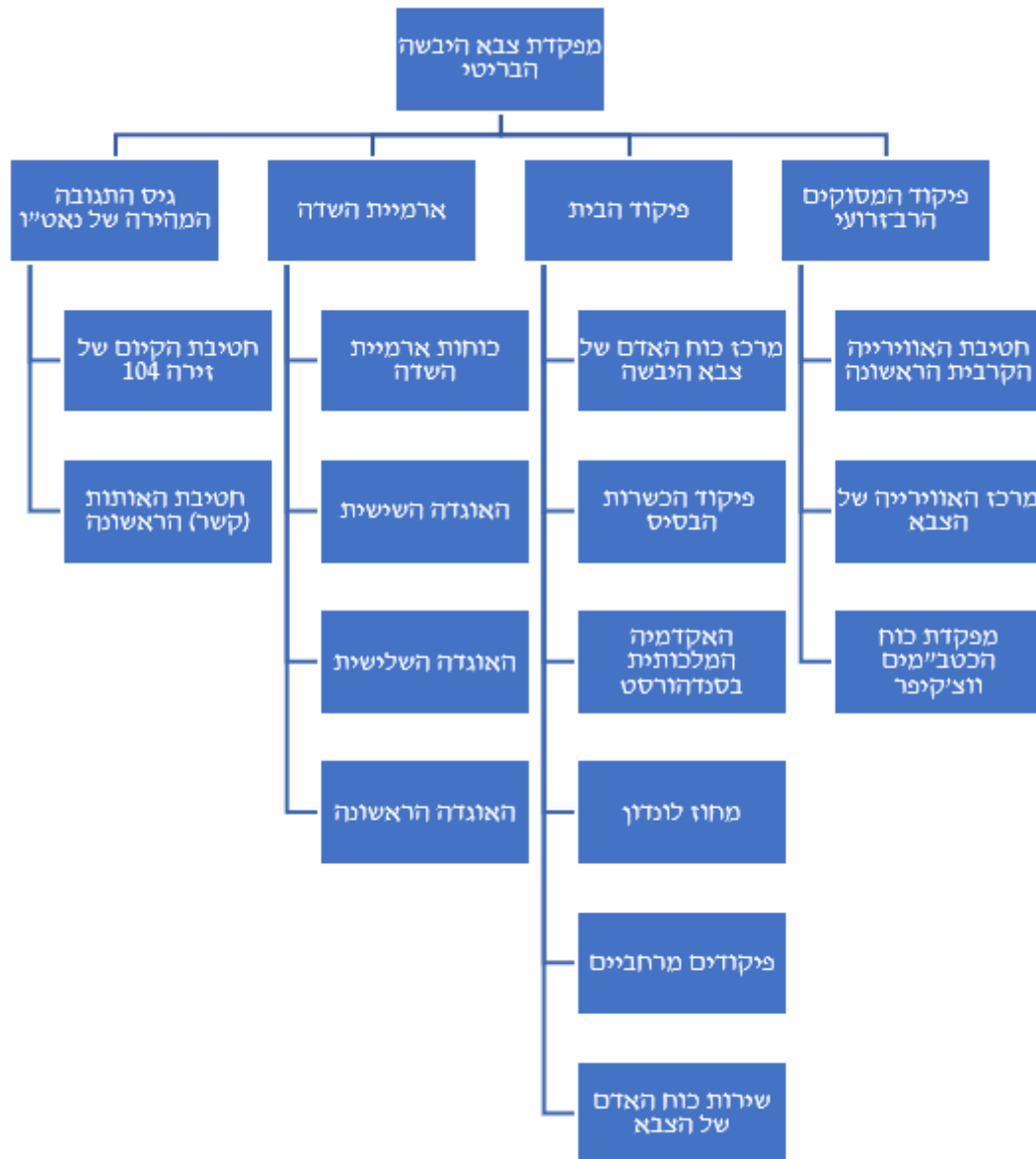
הצבא יהיה בעל יכולת תגובה למשברים. הממשלה הבריטית תנסה למנוע משברים או לנהלם טרם הסלמתם ותצמצם את יכולת יריביה לנצל משברים וחוסר יציבות. הפעולה הבריטית תתבסס על יכולת הפעלה מותאמת של "עוצמה קשה" לצורך המבצעי, על היכולת להפעיל עוצמה זו במידה ניכרת למשך זמן קצר (Surge) ועל הנכונות לעשות זאת. ממשלת בריטניה שואפת להיות מסוגלת להגיב למשברים בהיקף משתנה. החל בלוט"ר, עבור לסיוע הומניטרי וכלה במבצעים גדולים יותר. כמו כן בעת הצורך היא תתערב בשיקול דעת, תוך ניצול יתרונותיה, ובשיתוף פעולה עם בעלי ברית תנתב כוחות בין משימות כדי לשמור על גמישות.

לוחמה בעצימות גבוהה. ממשלת בריטניה תשמור על יכולות גרעיניות וקוננוציונליות במוכנות גבוהה ובכל הממדים, שיאפשרו לה לנהל לחימה בעצימות גבוהה. כוחות אלה יבנו כך שיוכלו לפעול במשותף עם כוחות נאט"ו – כולל היכולת לשמש כמדינה מובילת משימה בברית (35) (Framework Nation) בתוך כך תשקיע בריטניה ביכולת להתערב בשלב מוקדם של הלחימה, בין השאר באמצעות: כוחות יבשה לפריסה מהירה, המרוכזים סביב מפקדת הגיס לתגובה מהירה של נאט"ו והאוגדה השלישית כאוגדה לוחמת המותאמת במיוחד ללחימה נגד יריב שווה עוצמה בזירה האירופית; שייטת נושאת מטוסים; שימוש במילואים לטובת יכולות מפתח בעת משבר ותגבורת בעת לחימה; העצמת יכולת הדיוק של הצבא; פיתוח פריגטה ללחימה נגד צוללות ושיתוף פעולה עם בעלות ברית בנאט"ו במשימת שמירת חופש השיט בצפון האוקיינוס האטלנטי; היכולת לפעול באגפי נאט"ו – המרחב הצפוני והארקטי, הבלקן, הים הבלטי, הים התיכון והים השחור.

הצבא יובל על-ידי המידע (Information Led). הן מבחינת היכולת לאסוף מידע ולנצלו והן מבחינת המודעות למסרים שהוא מייצר ומפיץ.³⁶

ניתן לראות, שהרמטכ"ל הבריטי והחברים בו מבינים שהפעלת הכוח הצבאי בעתיד תתחלק לשני מתארים שונים: פעולות קינטיות ולא קינטיות מתחת לסף המלחמה ומלחמה בעצימות גבוהה. כדי להיות רלוונטיים,

על כוחות צבא היבשה לדעת לפעול בשניהם או להתמחות באחד מהם. הרפורמה "חייל העתיד" נועדה בדיוק לשם כך.



הרפורמה בצבא היבשה הבריטי במבט על

מבחינה היסטורית, וביתר שאת בתחילת המאה ה־20, ידע הצבא הבריטי לאזן בין השיטור באימפריה ובין הכנת הצבא למלחמה גדולה, כאשר הקדימות ניתנה למבצעי השיטור. מסמך "הגנה בעידן התחרות" מצביע על הכיוונים שצבא היבשה של בריטניה נוקט כדי להיות רלוונטי למקבלי ההחלטות ולהתכונן למלחמה בעצימות גבוהה. בתוך כך, עד 2025 יקטן הצבא מ־82 אלף חיילים ל־72.5 אלף.

הרפורמות בצבא היבשה הבריטי, שיהפכו אותו לרלוונטי בעיתות שלום, הן כדלהלן:

1. יצירת נוכחות צבאית אזורית על־ידי הקמת בסיסים אזוריים (Regional Hub) בגרמניה, קניה ועומאן, שיאפשרו נוכחות קדמית קבועה. זאת נוסף על הבסיסים הקיימים באיי פוקלנד, גיברלטר וקפריסין ונוכחות מחקרית באנטרקטיקה וסביבותיה (איי ג'ורג'יה הדרומית ואיי סנדוויץ' הדרומיים).

2. יצירת יכולת פעולה מתחת לסף המלחמה. לשם כך הקים הצבא רגימנט ריינג'רס חדש, שמיועד לפעול במתאר זה, כחלק מחטיבת הכוחות המיוחדים, בהשקעה של 120 מיליון ליש"ט במשך ארבע שנים. רגימנט זה יכלול ארבעה גדודים הנמצאים כיום במסגרת אגד חי"ר ייעודי (Specialized Infantry Group). הרגימנט

יוכל לפעול בסביבות מורכבות, ויבצע משימות הניתנות היום ליחידות המיוחדות הראשיות – בין היתר סיוע לשותפים מקומיים ובניין כוחם, כולל ליווי בלחימה.

3. בניין כוח לצבאות אחרים במשימות ייצוב – הקמת חטיבה לבניין כוחם הצבאי של שותפים (Security Force Assistance Brigade). כוחות חטיבה זו יפרסו באופן שגרתי ברחבי העולם ויתרמו למניעת עימותים ולבניין איתנותם של כוחות שותפים. כמו כן, חטיבות האוגדה הראשונה מיועדות להיות כוח למבצעי ייצוב.

4. כוח תגובה מהיר שיכול לפעול במגוון מתארים – מסיוע הומניטרי ועד לחימה בעצימות גבוהה, על בסיס חטיבת סער אוויר 16 (חטיבה קיימת) וחטיבת אווירייה קרבית 1 (חטיבה חדשה).³⁷

תוכניות ההתעצמות ושינויים ארגוניים בצבא היבשה הבריטי שאמורות לאפשר לו להיות יותר מוכן למלחמה בעצימות גבוהה:

1. רכש ארטילריה ארוכת טווח. בתוך כך, במשך עשור יושקעו 250 מיליון ליש"ט לרכישת רקטות GMLRS לאש עמוקה ו־800 מיליון ליש"ט לרכישת פלטפורמת אש אוטומטית לסיוע ארטילרי קרוב ונייד. כמו כן, ישקיע צבא היבשה בשמירה על יכולות טילי האקזקטור ובשדרוגם.³⁸

2. השקעה של 200 מיליון ליש"ט על פני 10 שנים בפיתוח יכולות ל"א ומודיעין קשר.

3. המשך ההשקעה ברק"ם גלגלי מסוג בוקסר ובמקביל הפסקת שדרוג הרק"ם (זחלי) מסוג ווריר.

4. השקעה של כ־1.3 מיליארד ליש"ט בשדרוג 148 טנקי צ'לנג'ר 2 (מתוך 220 הקיימים כיום) לדגם 3. המשמעות היא שצבא היבשה יקטין את סד"כ השריון שלו ב־30% בערך.

5. צבא היבשה יחליף את המסוקים הישנים מסוג CH-47 במסוקים מתקדמים יותר מסוג זה. כמו כן, ישודרגו מסוקי האפאצ'י של הצבא לדגם חדיש יותר עד שנת 2025.

6. צבא היבשה ישקיע במסוק תובלה בינוני שיחליף את ארבעת הדגמים השונים שבשירות כיום.

7. צבא היבשה ימשיך לשמור על יכולות הכטב"מים מסוג ווצ'קיפר וישדרגם.³⁹

8. צבא היבשה יתארגן במבנה של צוותי קרב חטיבתיים בעלי יכולות סיוע קרבי ומנהלתי משלהם.

9. העצמת היכולת לפעול בעומק מערך האויב על־ידי הקמת חטיבת סיור ואש לעומק (Strike Brigades).⁴⁰

10. צבא היבשה יקים גדודי סיוע מנהלתי (Combat Service Support Battalions) שיאחדו בתוכם תפקודי לוגיסטיקה, אחזקה ורפואה. כך יתאפשר קיצוץ בתקני הסיוע המנהלתי ביחס למצב הקיים, שבו יש יחידות נפרדות לכל תחום סיוע מנהלתי.

11. יחידות החי"ר⁴¹ יחולקו מחדש לארבע אוגדות אזוריות שיכללו כל אחת מספר גדודים שווה ומאוזן. במסגרת התהליך ייסגר גדוד חי"ר אחד, אך לא ייסגרו רגימנטים.⁴²

12. צבא היבשה ישנה את שיטת הגיוס למערך החי"ר כדי להבטיח פיזור שווה יותר של כוח אדם בגדודים השונים.

13. הקמת כוח לניסויים – על בסיס גדוד חי"ר קל (הגדוד השני של הרגימנט של יורקשר).⁴³

14. תוקם חטיבה לבניין כוחם הצבאי של שותפים (Security Force Assistance Brigade). כוחות חטיבה זו יפרסו באופן שגרתי ברחבי העולם ויתרמו למניעת עימותים ולבניין איתנותם של כוחות שותפים.⁴⁴



השינויים הללו אמורים לאפשר לצבא בריטניה להתכונן הן לפעילות מתחת לסף המלחמה והן למלחמה בעצימות גבוהה. עם זאת, הם מחייבים את פיצול תשומת הלב בבניין הכוח של צבא היבשה. כדי להתמודד עם הפיצול הזה ייעדו מפקדי צבא היבשה הבריטי את שלוש האוגדות של הצבא למשימות מוגדרות:

* האוגדה הראשונה – מורכבת מצק"ח ח"י ח"ר קל וממוכן קל. האוגדה כוללת גם רכיב לוחמת מידע ורכיב לוגיסטי. צוותי הקרב החטיבתיים אמורים להיות מוכנים לפעולה ככוח התערבות בסכסוכים שונים בעולם או כצק"ח ח"ר קל או ממוכן קל שמסופח לאוגדה רב-לאומית. בשל כך, הם יכללו רכיבי סיוור, לוגיסטיקה, מנהלה, סיוע ארטילרי והנדסה קרבית. במילים אחרות, האוגדה היא בונה כוח ולא צפויה להיות מופעלת בלחימה בעצימות גבוהה.

* האוגדה השלישית – אוגדה כבדה שמיועדת ללחימה בעצימות גבוהה. האוגדה כוללת שני צק"חים משוריינים, צק"ח סיוור ותקיפה בעומק, חטיבת קיום (לוגיסטיקה), הגנ"א טקטית והנדסה קרבית. האוגדה היא מפעיל ובונה כוח.

* האוגדה השישית – כוללת את יכולות הסב"ר, הל"א והמידע של צבא היבשה הבריטי, את חטיבה 77 שאחראית על התחום בצבא היבשה ואת גדוד הריינג'רים. היא אחראית על בניין הכוח של היחידות שהפעלתן נעשית בצוותים קטנים יותר.

* צק"ח צנחנים.

אפשר לראות שצבא היבשה הבריטי פיצל את בניין הכוח שלו לשני תהליכים שיאפשרו לו להיות רלוונטי למקבלי ההחלטות המדיניים בשגרה, ובה בעת להתכונן באופן מוגבל למלחמה. הדרך של צבא בריטניה לשמור על הרלוונטיות שלו היא להפריד בין הכוחות ולייעד כל אחד מהם למשימה ספציפית. זאת מתוך הנחה שאפשר להשתמש בעת מלחמה בחלק מהיכולות שיופעלו בזמני שלום.

סיכום

במאמר זה נבחנו שני צבאות יבשה אירופיים שנדרשו לעשות את ההתאמות המתבקשות לשימור הרלוונטיות שלהם. התאמות אלה נקבעו לאחר שהדרג המדיני הגדיר את משימות הצבא ואת היעדים האסטרטגיים שהוא אמור למלא. המסקנה העיקרית שעולה מן המאמר היא שפער הרלוונטיות של צבאות היבשה נובע מכך שצבאות יבשה נבנים בזמני שלום ומיועדים למלחמה, וכדי לפעול בזמני שלום הצבאות צריכים להסיט משאבים. הפער נובע מכך שהמדינאים מגדירים את הסביבה האסטרטגית ואת המטרות האסטרטגיות של

המדינה בזמני שלום כדי להימנע ממלחמה, בעוד שהם מצפים מהצבא לספק להם דרכים להפעלתו באופן שלא יגרום לפריצת מלחמה. לכן צבאות היבשה צריכים להצדיק את המשאבים שהם מקבלים להכנה למלחמה על-ידי הסטת חלקם לפעולה בזמן שלום על חשבון המוכנות למלחמה. במאמר זה הוצגו שתי גישות שונות לגישור הפער: להתאים את משימות הצבא לציפיות של המדינאים (צבא גרמניה), או לפעול בפרדוקס: להשקיע בבניין כוח שלא משרת אותו במלחמה (צבא בריטניה).

אבקש להודות לד"ר עדו הכט, ד"ר שגיא טורגן ושמואל שמואל על הערותיהם והצעותיהם.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>



הערות

- [1] The Federal Ministry of Defence (2016, February). White Paper 2016 – On Security Policy and the Future of the Bundeswehr
- [2] כותבי הספר אינם מרחיבים בנושא זה
- [3] כמו כן, כותבי הספר טוענים שעל צבא גרמניה לפתח יכולות בסב"ר ובממד המידע כדי שיוכל להגן על המדינה בממדים הללו
- [4] הפיקוד והשליטה של הצבא צריך להיות מוכוון להפעלת הכוחות והנכסים לפי המשימה והדרישות שהיא מעלה, כך שהתוצאה הנדרשת יושג

- [5] יכולת הכרחית לאיסוף יעיל של מודיעין. יכולות איסוף המידע משפיעות על הניתוח, הערכה וההובלה של כל הרמות (הטקטית, המערכתית והאסטרטגית)
- [6] הצבא הגרמני צריך להגדיר מחדש את כל התוצאים שהוא מפעיל ולהתאים ולייחד אותם למשימות השונות. עליו להיות מסוגל להשיג עליונות בכל המבצעים שהוא מנהל
- [7] יכולת לוגיסטית במובן הרחב ביותר (מתעשיות ביטחוניות לסיוע לוגיסטי למסגרות הטקטיות הקטנות) שמאפשרת את היכולות האחרות
- [8] Chief of Staff, German Army (2013, July). The Reorientation of the German Army, p. 11
- [9] בדיוויזיה העשירית יש ארבע חטיבות מתמרנות
- [10] <http://www.deutschesheer.de/portal/a/heer/start> כל המידע על הרכב הכוח של צבא היבשה הגרמני לקוח מהאתר הרשמי של צבא היבשה:
- [11] Chief of Staff, German Army (2013, July). The Reorientation of the German Army, pp. 31-34
- [12] Germany to play bigger military role (2014, January 27). The Local. <https://www.thelocal.de/20140127/germany-to-play-bigger-military-role>
- [13] (Bundesministerium der Verteidigung, Aktiv. Attraktiv. Anders (2014, June
- [14] <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/reform-der-bundeswehr-von-der-leyens-plaene-a-972511.html> So soll die Bundeswehr attraktiver werden [The aim is to make the Bundeswehr more attractive] (2014, .May 30). Der Spiegel
- [15] גרמניה הייתה בין המדינות האחרונות שביטלו את גיוס החובה, בשנת 2011
- [16] https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/3/pdf/210316-pr-2020-30-en.pdf NATO Public Diplomacy Division (2021, March 16). Defence Expenditure of NATO Countries ((2013-2020
- [17] <https://www.dw.com/p/2RHMS> Arnold, R. **Germany's** Vandiver, J. (2016, Chase, J. (2016, **Merkel** J. (2016, **calls for** October 16). **large** October 18). **increase** Germany's **in military** Merkel: **SPD spending |** calls for **Stars and** large **Stripes** increase in military spending. Star and Strips
- [18] <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/materielle-ausruestung-der-bundeswehr-11518> אתר משרד ההגנה Hin zu einer aufgabenorientierten Ausstattung der Bundeswehr (unkown date). Bundesministerium der Verteidigung; **אוסף מפקד מבט כללי פחות מפורט מהמסמך, ראו:**
- [19] <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/agenda-ruestung-zeigt-wirkung-11536> Agenda Rüstung zeigt Wirkung (2016, September 28). Bundesministerium der Verteidigung
- [20] <https://www.ft.com/content/36e2cd40-0fdf-11e8-940e-08320fc2a277> Buck, T. (2018, February 15). German military: combat ready?. Financial Times
- [21] https://www.lz.de/lippe/augustdorf/21790497_Bundeswehr-verlegt-rund-600-Fahrzeuge-von-Senne-nach-Nienburg.html Dirk-Ulrich Brüggemann, D-R. (2017, May 23). Bundeswehr verlegt rund 600 Fahrzeuge von Senne nach Nienburg. LZ 2017 "סערת חום"
- [22] <https://www.bmvg.de/de/aktuelles/konzeption-der-bundeswehr-26384> Konzeption der Bundeswehr (2018, August 3). Bundesministerium der Verteidigung פורסמה בשנת 2018
- [23] <https://www.dbwv.de/aktuelle-themen/blickpunkt/beitrag/aktuelle-planung-in-der-bundeswehr-anspruch-und-ambition> Bühler, E. (2017, March 16). Aktuelle Planung in der Bundeswehr: Anspruch und Ambition. Bundeswehrverband

- <https://p.dw.com/p/1HfsJ>; German Bundestag (2021, February 23). Information from the Parliamentary Commissioner for the Armed Forces - Annual Report 2020 (62nd Report), pp. 10-11 [24] Report: German jets useless at night (2016, January 19). DW
- Deutscher Bundestag (2017, January 24). Unterrichtung durch den Wehrbeauftragten - Jahresbericht 2016, p. 24 [25]
- Eicker, V. (unkown date). Das ist alles keine Science-Fiction mehr. das German Institute for Defence and Strategic Studies [26]
- ברלוביץ', א' (2021). שנה למלחמה: לקחי המערכה בנגורנו קרבאך בראי הכטמ"מים אחרים. בין המערכות, 13 ראו <https://p.dw.com/p/3c2h3> בנושא להרחבה [27] Pieper, O. (2020, May 11). German military considers using armed drones. DW
- Bundesministerium der Verteidigung (2021, May 19). Eckpunkte für die Bundeswehr der Zukunft; Bundeswehr soll schneller einsatzbereit sein (2021, May 18). Die Zeit [28]
- Lambrecht will keine große Bundeswehr-Strukturreform (2022, February 13). BR24 [29]
- Her Majesty Government, Command of Her Majesty (2021, March). Global Britain in a Competitive Age: The Integrated Review of Security, Defence, Development and Foreign Policy [30]
- Secretary of State for Defence, Command of Her Majesty (2021, March). Defence in a Competitive Age [31]
- אמ"ץ, מרכז דדו (2021, 26 באפריל). סקירת מסמך האסטרטגיה הלאומית של בריטניה 2021, קרוב ורחוק, 31; אמ"ץ, מרכז דדו (2021, 26 במאי). סקירת מסמך אסטרטגיית ההגנה הלאומית של בריטניה 2021, קרוב ורחוק, 32 [32]
- U.K Army (2021, December 21). Future Soldier Guide [33]
- Chief of the Defence Staff (2020, September 30). Integrated Operating Concept 2020 [34]
- הכוונה היא הובלת משימה צבאית במסגרת ברית נאט"ו [35]
- מרכז דדו (2021). סקירת מסמך אסטרטגיית ההגנה הלאומית של בריטניה. אמ"ץ. מסמך פנימי, עמ' 6-9; Secretary of State for Defence, Defence in a Competitive Age, pp. 11-35 [36]
- Secretary of State for Defence, Defence in a Competitive Age, pp. 51-57; U.K Army, Future Soldier Guide, pp. 5-27 [37]
- השם הבריטי לטילי התמוז [38]
- הגרסה הבריטית של הזיק [39]
- ברלוביץ', א' (2021, 15 בדצמבר). הסיפור המוזר של האג'קס וחיבת התקיפה בצבא היבשה הבריטי. בין המערכות [40]
- המסמך לא מפרט באלה יחידות מדובר [41]
- הרגימנטים הם בנוי כוח בלבד, והם מוקד ההזדהות של החיילים [42]
- Secretary of State for Defence, Defence in a Competitive Age, pp. 51-57; U.K Army, Future Soldier Guide, pp. 5-27 [43]
- 2nd Battalion Yorkshire Regiment [44]

החלטה לא מושלמת בזמן עדיפה על פתרון מושלם באיחור

סרן (מיל') גל פרל פינקל, חוקר במרכז דדו וקצין מילואים בעוצבת הצנחנים "חיצי
האש" 27.07.2022

ביקורת ספר קבלת החלטות ואדי מבעוק אימונים

בשנים האחרונות כוחות היבשה נדרשו פחות ללחימה בהיקף נרחב ועצים בעימות מוגדר וצברו ניסיון בעיקר בביטחון שוטף. כדי שתעמוד להם היכולת, בסדיר ובמילואים, לקבל החלטות טובות בשדה הקרב, עליהם לעבור אימונים שהמתווה שלהם לא יהיה סגור וסדור באופן המקבע את המתורגל. תובנות מספרו החדש של אלישיב שמשי קבלת החלטות בשדה הקרב

קבלת החלטות בשדה הקרב

אלישיב שמשי

שמשי, א' (2022). קבלת החלטות בשדה הקרב. משרד הביטחון

כבר כמה עשורים שתא"ל (מיל') אלישיב שמשי עוסק בחקר מלחמות ומבצעי צה"ל ומפרסם ספרים מאירי עיניים המנתחים עקרונות לחימה ורמות פיקוד. בספרו החדש **קבלת החלטות בשדה הקרב**,¹ שמשי בחר לנתח נושא שהוא תכלית תפקידו של המפקד בלחימה. "קבלת החלטות נכונות", קבע, "היא המפתח להצלחה בשדה הקרב".

במהלך השנים תלו מפקדים רבים את אי־הצלחתם בשדה הקרב בחוסר מזל. "ההצלחה", אמר ראש ממשלת בריטניה וינסטון צ'רצ'יל, "היא עניין של מזל – יעידו על כך כל אלה שלא הצליחו".² אך ההצלחה בקרב, כמאמר הרמטכ"ל לשעבר רא"ל יגאל ידן, אינה תולדה של מזל בלבד אלא גם של נוהל קרב טוב.³ עליהם נוספים גורמים כמו מיומנות הכוח, אופן פעולת האויב וכאמור, איכות ההחלטות של המפקד.

המחקר הראה כי במציאות הדינמית של שדה הקרב, המחייבת את המפקד והכוח להגיב לשינויים והתרחשויות במהלך הלחימה, "קבלת ההחלטות השכיחה הייתה אינטואיטיבית. כלומר ההחלטות התקבלו בהליך קצר ומהיר שבו התבססו על ניסיונם ועל האינטואיציה שלהם. מפקדי קו האש, החשופים יותר לסיכונים ולאי ודאות, קיבלו יותר החלטות אינטואיטיביות, בייחוד בשטחים בנויים ובצמחייה סבוכה שבהם התאפיינה הלחימה בהיתקלויות מטווחים קצרים וחייבה תגובה מהירה".⁴ המחבר מצא שגם בדרגי הפיקוד הבכיר, למרות תהליכי החשיבה השיטתיים, "השלימו מפקדים את התהליך בהחלטות אינטואיטיביות".⁵

"בשדה קרב דינמי ומשתנה", כתב, "אין מצב של ודאות מוחלטת, מפקד שמחפש ודאות מוחלטת מחפש את הבלתי אפשרי. ככל שמפקד נמצא בחוסר ודאות לגבי המתרחש סביבו, כך גדלה ההסתברות שהחלטותיו תהיינה מוטעות ומחירן יהיה גבוה יותר. לכן השאיפה של כל מפקד היא לצמצם את אי הוודאות ולקבל תמונת מצב בהירה ככל האפשר, שעל בסיסה אפשר יהיה לקבל החלטות ראויות".⁶ עם זאת, כמאמר הגנרל ג'ורג' פאטון, מטובי המצביאים במלחמת העולם השנייה, "החלטה שאינה מושלמת אך מבוצעת מיד, היא רבת-ערך יותר מפתרון מושלם המבוצע באיחור".⁷

שמשי, שעוטר בעיטור המופת על גבורתו כמג"ד שריון במלחמת יום הכיפורים, בחן את קבלת ההחלטות דרך כמה זוויות ובהן הלחצים שמופעלים על המפקד בקרב, "מלכודת המחויבות להחלטה קודמת", גם כשזו הפכה למתאימה פחות, והשפעת מיקום המפקד על קבלת ההחלטות שלו. גם הקדמה הטכנולוגית משפיעה על יכולת המפקד לקבל החלטות, אך אף שמערכות השו"ב תורמות להפחתת ערפל הקרב, הן מגבירות את עומס המידע על המפקד, עלולות להפוך אותו לתלוי בהן, וכלל לא בטוח שהן מקילות עליו להחליט.



טנקים בתנועה מצומת נווה-יורה מזרחה לעבר לכידת הכוח המצרי, 16 באוקטובר 1973

"החליט על דרך פעולה שונה בתכלית"

את המחקר שמשי ביסס על מאות ניתוחי קרבות והחלטות מפקדים בקרבות אוגדתיים, חטיבתיים, גדודיים ופלוגתיים שערך במהלך השנים. כך למשל, תיאר כיצד במלחמת יום הכיפורים, ב־13 באוקטובר 1973, הטילה אוגדה 252 על גדוד הצנחנים 202 להיערך להגנה על צומת הצירים "יורה"–"נווה" מפני התקפת שריון. המג"ד סא"ל דורון רובין, שעשה את כל שירותו בצנחנים, שימש בתפקידו שלושה חודשים בטרם פרצה המלחמה והספיק לאמן את כל הרמות בגדוד תוך שימת דגש על אימון המפקדים. "גדוד 202 הוא אוטונומי, הוא אינו תלוי באמא חטיבה", נהג לומר לאנשיו.⁸

למחרת תקפה חטיבת שריון מצרית את הצומת. רובין "החליט להמשיך להגן על הציר למרות התקפת השריון האדירה, כאשר את הפער ביחסי הכוחות יצמצם על ידי הפעלה מסיבית של אוויר, ארטילריה ומרגמות".⁹ נוסף על כך הוא פעל למיצוי האמל"ח שברשותו, ובכלל זה רכבי תול"ר, מטולי נ"ט, ומרגמות ומחלקת טנקים שסיפח. במהלך הלחימה חשש המג"ד מכיתור כוחותיו. לכן במקום להמתין בהגנה בצומת הצירים, הוא החליט "על דרך פעולה שונה בתכלית, לקחת סיכון ולבצע התקפת נגד על האויב".¹⁰ בהוראתו, מחלקת השריון וצמד התול"רים תקפו והשמידו טנקים ומשאיות של החטיבה המצרית.

במקביל אוגדה 252 שלחה את גדוד השריון 46, בפיקוד סא"ל דוד שובל, לתפוס שטחים שולטים על ואדי מבעוק. "הכוחות ירו על שריון האויב מצפון ומדרום לוואדי ואליהם נוספו אש ארטילרית ותקיפות מטוסי חיל האוויר. השריון המצרי ספג מכה קשה בוואדי מבעוק והתקפתו נעצרה".¹¹ את עיקר ההתקפה בוואדי מבעוק בלמו כוחות השריון, בייחוד גדוד 46, והאש מנגד.¹² המג"ד רובין קיבל שורה של החלטות נכונות ומקצועיות שאפשרו לו ולגדוד הצנחנים בפיקודו להגן בהצלחה על הצומת.

כ־40 שנים מאוחר יותר לחם אותו גדוד במבצע "צוק איתן" ברצועת עזה. על גדוד 202, בפיקוד סא"ל יעקב (קובי) ולר, יוצא פלוגת הנ"ט של הצנחנים, הוטל לאבטח את האגף הדרומי של חטיבת הצנחנים, שפעלה לאתר ולהשמיד פירי מנהרות ותשתיות אמצעי לחימה בפאתי העיר ח'אן יונס. הגדוד שהה בשטח שנשלט מרכס ומבניינים גבוהים, והאויב פתח בירי מקלעים וטילי נ"ט לעבר העמדות שתפס הגדוד. המג"ד "יזם מהלך לשינוי המצב והחליט לבצע פשיטה על השטח השולט".¹³ הגדוד כבש כמה בתים, ואז הבין המג"ד שבתים סמוכים ממזרח "עלולים לסכן אותו והחליט אינטואיטיבית להרחיב את הפשיטה לעבר הבתים האלה".¹⁴ הפשיטה הייתה מוצלחת – "מתחם הלחימה של האויב נפגע קשה וכמה לוחמי אויב נהרגו".¹⁵

בהמשך הלחימה, לאחר שהגיע מידע מודיעיני על מתחם אויב נוסף, הבין המג"ד כי "האויב עלול להיערך מחדש לתקיפת כוחות החטיבה, ולכן החליט להקדים לתקוף אותו כדי שיהיה עסוק בהגנה על עצמו".¹⁶ בשלב זה בלחימה האויב לחם באופן נחוש, והמג"ד התקשה לגבש לעצמו את תמונת הקרב. "מהדיווחים המקוטעים שקיבל הוא הבין שמתנהל קרב קשה, שכמה מחבלים נהרגו, אך היו גם נפגעים בקרב לוחמי הגדוד".¹⁷ לכן הוא נע במהירות קדימה "כדי לראות מקרוב מה קורה בשטח, משם יוכל לקבל החלטות להמשך הלחימה".¹⁸ שם ולר והמח"ט אל"ם אליעזר טולדנו הפעילו כוחות שריון והנדסה שסייעו לסיים את הלחימה במתחם.

הצנחנים "נהרגו לוחמי חמאס, הרסו תשתיות לחימה ואמצעי לחימה ולקחו שלל רב".¹⁹ ולר, אם כן, היה מפקד שיזם, חתר למגע וקיבל החלטות באופן שהציב את האויב כל העת בעמדת מגנה.

המחבר השכיל לנתח בספר גם החלטות מפקד במבצעים המיוחדים. בפרק אחד ניתח את החלטת סרן דב בר, מפקד פלגה בשייטת 13 שהוביל את אנשיו לפשיטה על האי גרין במלחמת ההתשה, להמשיך בביצוע המשימה למרות עיכוב ניכר של הכוח בשחייה אל היעד עד להשלמתה בהצלחה. פרק אחר ניתח את החלטת סרן שאול מופז, שפיקד על סיירת צנחנים בפשיטה לעומק סוריה במלחמת יום הכיפורים, שלא להמשיך בביצוע המשימה לאחר שהכוח הונחת במקום הלא נכון והתגלה בידי הסורים.



דחפור D9 הורס בית ששימש לפעילות טרור ברצועת עזה בתקופת האנתפאדה השנייה

"אימונים בכל הרמות וטיפוח רוח לחימה"

שמי כינס בספרו רבות מן התובנות שגיבש בספרים קודמים וניתח היטב את התפקיד המרכזי, אולי החשוב ביותר, של המפקד בקרב. עם זאת, כשם שציין המחבר, ראוי לעמוד על חשיבות הניסיון ליכולת המפקד לקבל החלטות טובות במהירות בקרב. עד לאנתפאדה השנייה צברו מפקדי השדה של צה"ל ניסיון קרבי ניכר בפשיטות ומבצעים, ניסיון שסייע להם לקבל החלטות בלחימה. כך למשל העיד תא"ל (מיל') משה (צ'יקו)

תמיר שהוא ופקודיו בחטיבת גולני הגיעו ללחימה ביהודה ושומרון "עם המון ניסיון מלבנון ועם הרבה ביטחון ביכולת".²⁰

עם זאת בשנים האחרונות כוחות היבשה נדרשו פחות ללחימה בהיקף נרחב ועצים בעימות מוגדר וצברו ניסיון בעיקר בביטחון שוטף, שבו החיכוך עם האויב קטן יחסית ויתרום עליו הוא מוחלט. מכאן שהניסיון הקרבי שנצבר בדרג הטקטי קטן. ניסיון זה נצבר ונשמר בשעתו רק במערך המילואים. ב־1973 מג"דים כמו יוסי יפה מחטיבת הצנחנים "חוד החנית" הגיעו למלחמה כשבאמתחתם ניסיון כמג"דים במלחמת ששת הימים. עם השנים פחת חלקם של כוחות המילואים במערכות ולכן גם ניסיונם פחת.

הדרך לגשר על הפער ההולך ומתפתח בניסיונם של המפקדים אינה לחפש אחר מלחמות שבהן המפקדים ירכשו ניסיון. הפתרון, שיושם גם בעשור השקט שבין מלחמות קדש וששת הימים, טמון באימונים רלוונטיים, מדמי מציאות. לא בכדי כתב לאחרונה הרמטכ"ל לשעבר גדי איזנקוט, יוצא חטיבת גולני, כי "לקח מרכזי ממלחמת לבנון השנייה הוא הצורך במוכנות גבוהה ומיידית למלחמה, בדגש על אימונים בכל הרמות וטיפול רוח לחימה".²¹

כדי שלמפקדים, בסדיר ובמילואים, תהיה היכולת לקבל החלטות טובות בשדה הקרב עליהם לעבור אימונים שהמתווה שלהם לא יהיה סגור וסדור באופן המקבע את המתורגל. בשעתו כתב רובין שדווקא האימון הוא "הזמן והמקום להיכשל ולבחון, לנסות ולהעז, כך שמטרת האימון היא להביא כל מצב לקצהו, עד לנקודת הקיצון, עד גבול המותר וההגיוני".²² ולכן כדי ללמד את המפקדים להחליט ואז ליישם פתרון מקצועי לפי התו"ל, יש לקיים תרגילים שמאפשרים להיכשל וללמוד. השאלה היא אם אנחנו כצבא מאמנים כך את אנשינו.

לקבלת חומרים נוספים מבית "מערכות" לחצו כאן: <https://bit.ly/3ledAzz>

הערות

- [1] שמשי, א' (2022). קבלת החלטות בשדה הקרב. מודן ומשרד הביטחון
- [2] שם, עמ' 14
- [3] יעלון, מ' (2008). דרך ארוכה קצרה. ידיעות ספרים, עמ' 56
- [4] שמשי (2022), עמ' 15
- [5] שם
- [6] שם, עמ' 24
- [7] בלומנסון, מ' (1989). פאטון – האיש והאגדה. מערכות, עמ' 86
- [8] רובין, ד' (2018). בדרכי שלי. כנרת זמורה ביתן, עמ' 32
- [9] שמשי (2022), עמ' 264
- [10] שם, עמ' 265
- [11] שם
- [12] אבידור, ג' (2018). מהפתעה לנוקאאוט, מכון חץ, עמ' 7–10
- [13] שמשי (2022), עמ' 218
- [14] שם, עמ' 220
- [15] שם
- [16] שם, עמ' 221
- [17] שם
- [18] שם, עמ' 222

[19] שם

[20] עמוס הראל, ע' (2003, 2 בספטמבר). לחנך את צ'יקו. הארץ

[21] גולן, ש' (2022). אש בלבנון 2006. מודן ומשרד הביטחון, עמ' 7

[22] רובין (2018), עמ' 18